REVOLUTIE
EN BURGEROORLOG

SPANJE NA
19 JULI 1936

DE VRIJE

UITGAVE:
REDAKTIEKOLLEKTIEF DE VRIJE
POSTBUS 5412 1007 AK AMSTERDAM

DRUK:
DRUKKOLLEKTIEF LUNA

VORMGEVING:
ERIK BROUWER
PIET DE GEUS
MARIEN VAN DER HEYDEN

MET DANK AAN:
Antonio, Fina, José en Paricio uit Aragon; Nico Berti, CinéTé (Antwerpen), Félix Carrasquer, Stuart Christie, Gerrit Deurhof, Mati Escuder, Geurt, Jaques Giele, Jan Groen, Bart Grutterink, Frits Gunter, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Wim Jong, Ad Kooiman, Kontrastfilm (Amsterdam), Denise Lapoutre, W. van der Linden (IISG afd. Ikonografie), Federica Montseny, Gé Nabrink, Peter Sackman, Willum Thijssen, Linda van Tulden, Wim Wessels, Hanneke Willemse.

VERSCHIJNT ALS DE VRIJE 5,6 & 7
ZOMER 1986
Een jaarabonnement op anarchistisch maandblad De Vrije kun je nemen door f35,- over te maken op giro 869125 tnv De Vrije te Amsterdam.

ISSN: 0169-7811

REVOLUTIE EN BURGEROORLOG

SPANJE NA 19 JULI 1936

DE VRIJE, ZOMER 1986

¡¡TRABAJADORES!!
DIBUJANTES C.N.T
E. Vicente
LEED
SOLIDARID
MUERA EL FASCISM
SOLID IDAD
RERA
OLUCIÓN

WOORD VOORAF

Vijftig jaar geleden, om precies te zijn op 19 juli 1936, begon de spaanse burgeroorlog. Over deze oorlog is veel geschreven: tienduizenden publikaties zijn er al verschenen. Toch vinden we het belangrijk er nog één aan toe te voegen, omdat vijftig jaar na dato veel mensen nog steeds niet weten dat er tijdens de spaanse burgeroorlog een sociale revolutie plaatsvond. Daarin speelden het anarchisme en het anarcho-syndikalisme een hoofdrol.
Toen de burgeroorlog als reaktie op de rechtse militaire opstand van Franco uitbrak was de anarcho-syndikalistische vakbond CNT met meer dan twee miljoen leden de belangrijkste politieke faktor in republikeins Spanje. In de gebieden waar de arbeiders de fascisten hadden verdreven, vooral in Cataloniё en Aragon, namen zij meteen de fabrieken en landbouwbedrijven over in kollektief zelfbeheer. Het geld werd op vele plaatsen afgeschaft en de regering stond volledig buiten spel. De sociale revolutie was een feit.
Een belangrijk deel van deze uitgave wordt gevuld met verhalen van mensen die destijds in gekollektiviseerde bedrijven werkten; ze vertellen ons hoe het dagelijks leven in de revolutie eruit zag.

Daarnaast besteden we aandacht aan de houding van de nederlandse anarchisten en die van de communisten ten opzichte van Spanje. Ook de rol van de spaanse kommunisten komt aan de orde, hoe zij de revolutie vernietigden en Spanje rijp maakten voor de fascistische machtsovername.
Tot slot belichten we de periode die volgde op de machtsovername van Franco, in de vorm van bijdragen over onderdrukking en verzet. Zowel in de hoofdstukken over de sociale revolutie in Spanje als in het hoofdstuk over de diskussies in Nederland hebben we tientallen interviews met direkt betrokkenen verwerkt. De gedachte hierbij was dat zij die het meegemaakt hebben het beste in staat zijn om een beeld te geven van de betekenis die deze periode in hun dagelijks leven en in hun eigen ontwikkeling heeft gehad.
Van de spaanse geïnterviewden wordt alleen de voornaam gebruikt; nu nog, elf jaar na de dood van Franco, zit de schrik er zo in dat ze bang zijn om openlijk over hun deelname aan de revolutie te praten.
We hebben zoveel mogelijk gestreefd naar een chronologische opzet van het geheel. Binnen de verschillende periodes hebben we steeds die onderwerpen naar voren gehaald die ons belangrijk leken ofwel omdat ze een goed beeld geven van de aard van de revolutie ofwel omdat het een onderwerp is waarover naar onze mening te weinig bekend is in Nederland.

Affiche hiernaast: Lees Solidaridad Obrera, het dagboek van de revolutie. Solidaridad Obrera is één van de tientallen anarchistische dagbladen die in de jaren dertig in Spanje verschijnen. In Barcelona, waar het wordt gemaakt, heeft het in 1927 al een oplage van 50.000, waarmee het alle burgerlijke dagbladen in die stad overtreft. Eind 1936 verschijnen er in de regio Madrid drie anarchistische kranten met ieder een oplage van 100.000; CNT, Frente Libertario en Castilla Libre.

DE VERZWEGEN REVOLUTIE

Jacques J. Giele is auteur van het standaardwerk 'Arbeiderszelfbestuur in Spanje', dat verslag doet van de kollektivisatie van de catalaanse ekonomie tijdens de spaanse burgeroorlog. Van zijn hand is onderstaande inleiding, die licht werpt op de betekenis van de sociale revolutie die in 1936 in Spanje plaatsvond.

Er zijn in de afgelopen vijftig jaar tienduizenden boeken en artikelen over de spaanse burgeroorlog geschreven. Over de meest uiteenlopende onderwerpen zijn stapels publikaties in alle talen beschikbaar. Al in 1961 schreef Hugh Thomas in zijn standaardwerk 'The Spanish Civil War' dat de tijd rijp was voor een grondige analyse van de gebeurtenissen op het Iberische schiereiland tussen 1936 en 1939. Maar wie dat boek - en latere 'standaardwerken' - bestudeert, bekruipt vaak een gevoel van onbehagen. Een aantal zaken komt nergens werkelijk aan de orde.
De amerikaanse filosoof en taalkundige Noam Chomsky heeft dit onbehagen onder woorden gebracht in een beroemd geworden artikel uit 1969 over 'Objectivity and liberal scholarship'. Daarin stelt hij vast dat één van de meest essentiële gebeurtenissen uit de periode '36-'39 stelselmatig verwaarloosd wordt in de literatuur over het spaanse vraagstuk. Er is nauwelijks iets terug te vinden over de ingrijpende sociale revolutie die na 19 juli 1936 in grote delen van Spanje heeft plaatsgevonden. Sterker nog: er is opzettelijk geprobeerd om dit aspekt van de spaanse burgeroorlog te verdoezelen, te bagatelliseren, of in een kwaad daglicht te stellen.
Deze systematische geschiedvervalsing - want dat is het juiste woord - is in feite al begonnen tijdens de burgeroorlog zelf, als onderdeel van de verbitterde propagandastrijd die de verschillende partijen voerden, onder andere om steun uit het buitenland. Maar nog ergerlijker is het feit dat het 'wetenschappelijk' historisch onderzoek zich sindsdien al evenmin heeft beziggehouden met het vraagstuk van de sociale revolutie. De uitzonderingen zijn op de vingers van twee handen te tellen. De auteur Burnett Bolloten, die de spaanse burgeroorlog als journalist voor Associated Press meemaakte, noemde zijn boek over dit onderwerp terecht 'The grand camouflage' en gaf het als ondertitel voor alle duidelijkheid mee: 'the communist conspiracy in the Spanish civil war'. De sociale revolutie die plaats vond in de spaanse fabrieken, bedrijven en openbare diensten, in de landbouwgebieden en op het grootgrondbezit, waar de arbeiders de leiding in handen namen en arbeiderszelfbestuur invoerden, is zorgvuldig weggeschreven in de literatuur. Opmerkelijk is dat zowel de kommunisten als de sociaal-demokraten elkaar eendrachtig vonden in deze geschiedvervalsing - zoals zij ook broederlijk samenwerkten in de republikeinse regering sinds mei 1937 om deze sociale revolutie in hun eigen gebied de nek om te draaien. Want de verworvenheden van het arbeiderszelfbestuur waren bijna overal door deze groeperingen vernietigd tegen de tijd dat de fascisten onder Franco de voormalige republikeinse bolwerken veroverden.
In de 'standaardvisie' wordt nauwelijks aandacht besteed aan het feit dat de spaanse burgeroorlog voornamelijk veroorzaakt werd door het uitbarsten van een ondraaglijk opgelopen sociale spanning, waarvan de wortels diep in de negentiende eeuw liggen. De opstand van de reaktionaire legerleiding tegen de wettige, republikeinse volksfrontregering ontketende op 19 juli 1936 in grote delen van Spanje een diepgaande sociale revolutie, die gedragen werd door de massa's van de spaanse arbeidersklasse, vooral belichaamd in de anarcho-syndikalistische CNT. Waar deze revolutie slaagde, mislukte de fascistische staatsgreep; en waar de revolutie faalde, verdween de spaanse republiek onder de terreur en het geweld van Franco's bendes. Het is een tragische kontradiktie dat de spaanse republiek haar voortbestaan na 19 juli 1936 in feite dankte aan haar tegenstanders. Want wat de revolutionaire arbeiders voor ogen stond in hun felle verzet tegen de fascistische staatsgreep, was niet de voortzetting van de burgerlijke republiek, maar de doorvoering van een grondige sociale omwenteling. En het is zo mogelijk nog tragischer geweest dat de republiek juist door de eigenhandige vernietiging van de revolutionaire verworvenheden aan de grote meerderheid van de revolutionaire arbeiders elke motivatie voor de voortzetting van de strijd tegen het fascisme heeft ontnomen. Waarvoor moesten zij nog doorvechten na de vernietiging van de landbouwkollektieven in Aragon of de afbraak van het arbeiderszelfbestuur in de catalaanse industrie? Voor de voortzetting van een gemilitariseerd, autoritair stalinistisch regime in Madrid? Voor vele anarchistische militanten die kennis maakten met de geheime gevangenissen en martelkamers van de russische geheime politie, leek het dat hun ware vijanden niet buiten, maar *in* het republikeinse kamp te zoeken waren.
Uit het voorafgaande is duidelijk dat de vraag naar het waarom van de sociale revolutie in 1936 in de spaanse republiek allesbehalve gemakkelijk te beantwoorden is. Toch is het één van de kernvragen en kan het verloop van de burgeroorlog nauwelijks zinnig geanalyseerd worden door haar te omzeilen. Terwijl de machtsovername van Mussolini in Italië en die van Hitler in Duitsland betrekkelijk soepel en zonder massaal arbeidersverzet plaats vonden, leidde Franco's militair-fascistische staatsgreep van juli 1936 in Spanje tot een volksopstand, tot een sociale omwenteling en een drie jaar durende burgeroorlog.
Deze heftige anti-fascistische tegenbeweging heeft alles te maken met de specifieke spaanse ontwikkeling op sociaal en ekonomisch gebied sinds het begin van de negentiende eeuw. En dan vooral met de bijzondere ontwikkeling van de spaanse arbeidersbeweging. In tegenstelling tot de andere europese landen speelde het anarchisme er van

het begin af aan de hoofdrol. Gebaseerd op de ideeën van Bakoenin en Kropotkin en geïnspireerd door de idealen van arbeiderszelfbestuur en anarcho-kommunisme, was de arbeidersbeweging in diepste wezen revolutionair. Niet het bevechten van geleidelijke verbeteringen in de arbeids- en levensomstandigheden, maar de omverwerping van de bestaande maatschappelijk orde stond haar voor ogen. De overgrote massa van de spaanse arbeiders, zowel op het verarmde platteland als in de redelijk welvarende industriegebieden, leefde aan de vooravond van de burgeroorlog in de stellige verwachting dat zij de sociale omwenteling zouden meemaken. De periode van de republiek, na de omverwerping van de monarchie in 1931, werd door hen beschouwd als een overgangsfase. Daarbij speelde zeker een rol dat de opeenvolgende burgerlijke regeringen er totaal niet in slaagden om de noodzakelijke landhervormingen en sociale reorganisatie tot stand te brengen. De periode 1931-1936 werd dan ook gekenmerkt door tientallen pogingen tot opstand en revolutie, door massastakingen en landbezettingen, waarbij de CNT en haar militante voorhoede, de FAI, een hoofdrol speelden.
Door de befaamde Spanje-kenner Gerald Brenan is in 'Het Spaanse Labyrinth' een duidelijke tweedeling aangebracht tussen het boerenanarchisme in Andalusië en Aragon, en het industrieel anarchisme in Catalonië. Daarbij benadrukt hij in het boeren-anarchisme vooral de morele en semi-religieuze trekken (een nieuw koninkrijk der hemelen op aarde), en in het industrieel anarchisme vooral de politieke en ekonomische inspiratie (alle macht aan de arbeiders in de bedrijven).
In werkelijkheid bestonden beide stromingen door en naast elkaar. Veel van de catalaanse industriearbeiders waren eerste of tweede generatie-immigranten uit Andalusië en Murcia, waar zij als losse landarbeiders van de honger dreigden te sterven en geronseld werden voor de nieuwe industrieën in het noordoosten. Bovendien is het opvallend hoe zakelijk, nuchter en 'ekonomisch verantwoord' de landbouwkollektieven in Andalusië en Aragon geleid werden. Van semi-religieuze dweperij is bij hen in het geheel geen sprake

Als protest tegen het feit dat Catalanen worden opgeroepen tot deelname aan een koloniale oorlog in Marokko breekt op 25 juli 1909 in Barcelona een algemene staking uit. Dit leidt tot opstanden die tot 1 augustus voortduren.

geweest. De haat tegen de rooms-katholieke kerk - die bijna overal fervent de kant van Franco koos - was even sterk onder de boeren als onder de industriële anarchisten: kerkverbrandingen vonden zowel in Barcelona als in de dorpen van Aragon plaats. En de franse journalist Kaminski schrijft in 1937 na een verblijf van vele maanden in het revolutionaire Barcelona over de catalaanse industriearbeiders letterlijk: '*Het sterkst bij deze anarchistische arbeiders is hun gevoel van solidariteit. Hun verlangens liggen, hoe onwaarschijnlijk dit ook klinkt, vooral op het geestelijk vlak. (...) Het alledaagse bestaan houdt hen minder bezig dan hun militant geloof in een beter leven van vrijheid en broederschap, voorzien van goede scholen. Een bijna religieuze instelling uit zich hier; maar zij is niet gericht op het hiernamaals, maar juist op het aardse bestaan. Deze proletarische religiositeit, waarin het koninkrijk der hemelen door het libertair-kommunisme vervangen is, ligt ten grondslag aan de catalaanse revolutie.*' (Ceux de Barcelone, p. 230).
Waarschijnlijk is de grote kracht van het spaanse anarchisme juist gelegen in de kombinatie van die twee karaktertrekken: de gedreven, morele kracht van het boerenanarchisme en het revolutionaire élan van de industriearbeiders.
De verkiezingsoverwinning van het Volksfront in februari 1936 bracht geen rust in Spanje. Veel anarchisten hadden hun stem op het Volksfront uitgebracht vanwege de belofte van amnestie voor de tienduizenden revolutionairen die in de gevangenissen waren opgesloten. Maar de nieuwe regering van burgerlijke republikeinen en sociaal-demokraten maakte geen haast met de eveneens beloofde sociale hervormingen. In de loop van de lente groeide de onrust: het leger konspireerde openlijk, de regering aarzelde en de arbeiders werden ongeduldig en gingen tot akties over. Een hoge legerofficier schreef later over die laatste maanden vóór juli 1936:

Barcelona 25-7 / 1-8 1909. In 1918 is tachtig procent van alle arbeiders in Catalonië anarchistische georganiseerd. Dagelijks vinden vuurgevechten plaats met de Guardia Civil; officieel de politie, in de praktijk niet te onderscheiden van gewapende bendes pistoleros. De legerkommandant van Catalonië, generaal Martinez Andino en zijn hoofd van de politie, generaal Arleguí, waren evenzeer figuren uit de onderwereld als representanten van de staatsmacht. Zij vonden het 'doodschieten op de vlucht' uit.

'Iedereen die bij zijn verstand was, wist dat Spanje allerminst een gelukkig en gezegend land was, maar integendeel op een vulkaan leefde.' Terwijl het leger en de fascisten zich echter intensief voorbereidden op de machtsovername, bleven de regering en de haar steunende groeperingen machteloos en aarzelend. Er was eigenlijk aan de linkerzijde maar één groep die zich daadwerkelijk bezig hield met het verzet. De CNT kende uit haar geschiedenis langdurige periodes van illegaliteit en werkte samen met de FAI aan een antifascistische beweging. Wapens werden in het geheim verzameld en in scholings- en propagandabijeenkomsten werd de strijd tegen het fascisme voorbereid. De nadruk lag daarbij op de strijd tegen het fascisme als aanzet tot een sociale revolutie. De FAI-voorman Abad de Santillán schreef: *'Anti-fascisme is géén remedie tegen het fascisme. Anti-fascisme kan bepleit worden uit naam van de demokratie, uit naam van het privé-kapitalisme. Wij zijn echter anti-fascisten, omdat we de huidige krisis te boven willen komen door middel van een* nieuwe sociale revolutie, *door het initiatief en de direkte aktie van de arbeiders.'* De nederlandse schrijver Albert Helman, die in de laatste maanden voor de 19e juli in Barcelona woonde en daar getuige was van de voorbereidingen van de anarchisten, schreef in een brochure die nog in 1936 gepubliceerd werd: *'Een traditie van meer dan een halve eeuw had de CNT en de FAI (...) geleerd, dat het proletariaat alleen zélf zijn zaken kan behartigen, en dat het op de beslissende ogenblikken steeds genoodzaakt is, met de wapens in de hand de bourgeoisie te dwingen de belangen van de massa niet prijs te geven. Zij wisten wat illegale arbeid en doodsverachting was, en terwijl de meeste marxisten rustig dóórtheoretiseerden over hun toekomststaat, bereidden de anarcho-syndikalisten van Catalonië en de medestanders der asturiaanse U.H.P. (Union Hermanos Proletarios) in de noordwestelijke industriegebieden en in Madrid zich zo goed en zo kwaad als het ging voor op de tegenweer.'*

Barcelona 25-7 / 1-8 1909. Durruti, Oliver en Sanz maken van 1923 - 26 deel uit van Los Solidarios, een gevechtsgroep die de pistoleros, gewapende bendes in dienst van de ondernemers, in toom hield. Als de groep wordt opgericht hebben de pistoleros alleen in Barcolona al meer dan driehonderd vakbondsmensen vermoord. 'Geen enkele militante arbeider kon in die tijd zijn huis verlaten zonder tot aan zijn tanden bewapend te zijn; op zijn werk lag zijn pistool steeds binnen handbereik naast het gereedschap.' (Uit een anonieme anarchistische brochure uit 1927).

Terwijl het half-verhongerde landproletariaat in Andalusië en Aragon overging tot landbezettingen, braken in Barcelona en het catalaanse industriegebied massale stakingen uit: veertigduizend metaalarbeiders legden het werk neer, het openbaar vervoer en de textiel lagen plat en nog op 13 juli, enkele dagen voor het uitbreken van de burgeroorlog brak er een staking onder de havenarbeiders en dokwerkers van Barcelona uit. Nogmaals: deze akties van de CNT en de FAI waren er zowel op gericht om een rechtse staatsgreep te verhinderen, als om het begin te vormen van de langverwachte sociale revolutie. De stemming die zij kweekte onder de anarchistische arbeiders komt goed tot uitdrukking in een pamflet dat in Zaragoza, de hoofdstad van Aragon, gepubliceerd werd vóór de gebeurtenissen van 1936: *'Aan het volk! De CNT en de FAI roepen iedereen op tot de gewapende opstand. Het uur van de Revolutie heeft geslagen. Wij staan klaar voor de verwerkelijking van het anarcho-kommunisme. Iedere revolutionaire arbeider moet de gewapende opstand volgen. (...) Het partikuliere eigendom is afgeschaft en alle rijkdommen zullen kollektief gebruikt worden. De fabrieken, de werkplaatsen en alle produktiemiddelen zullen door het georganiseerde proletariaat overgenomen worden. Alles wordt onder kontrole en bestuur van de bedrijfsraden en arbeidersraden gesteld die zullen proberen de produktie op het huidige peil te handhaven. Op het platteland zullen de landbouwgronden en alles wat de rijkdom van het volk vormt ter beschikking van de vrije kommunes gesteld worden. Arbeiders die in slechte omstandigheden gehuisvest zijn, moeten zonder meer de huizen van de rijke klasse en de bewoonbare gebouwen bezetten. Winkels en magazijnen moeten onder kontrole van wijkraden komen, die zullen zorgen voor de distributie van alle produkten en die de bevoorrading van de bevolking zullen garanderen. Banken zullen on-*

Barcelona 25-7 / 1-8 1909. 'In de gevangenis hebben we allemaal gezeten, ieder van ons. Eén keer? Laat me niet lachten. Tientallen keren. Ik heb vijf jaar in de bak gezeten, niet alleen in Barcelona, ook in Zaragoza, in San Sebastián, in Lérida. Voor onze gezinnen zorgden de kameraden, wij konden heel rustig slapen. Soms hielden we in de gevangenis zelfs politieke konferenties', aldus Ricardo Sanz in De korte zomer..

der de hoede van het Revolutionaire Komitee gesteld worden, dat er op toe zal zien dat het geld ter beschikking komt van hen die produceren. Het gebruik van geld is afgeschaft, evenals het drijven van handel. (...) De militie-eenheden zijn verantwoordelijk voor de gewapende verdediging van de revolutie. Iedereen dient zich bij hen aan te sluiten. Iedere andere vlag dan de roodzwarte van de CNT en de FAI moet aangevallen worden als kontra-revolutionair. Iedereen dient bereid te zijn om zijn leven te geven voor de revolutie die aan ieder de twee belangrijkste levensbehoeften garandeert: ekonomische onafhankelijkheid en vrijheid!'

Bezield door deze revolutionaire ideeën verslaan de CNT-arbeiders en hun medestanders op 19 en 20 juli 1936 het leger van Franco, en nemen zelf het heft in handen. En terwijl hun eigen voorlieden, bang dat de zaak uit de hand loopt, op de rem gaan staan, voeren zij in de industrie en op het platteland de sociale revolutie door.

Barcelona 19 / 20 juli 1936. Barrikades op de Plaza de Chicago. Hier vinden straatgevechten plaats met soldaten die Franco's opstand steunen tijdens de bestorming van de nabijgelegen Atarazanes-kazerne. Anarchisten met jarenlange ervaring vochten in de eerste linie, waaronder Durruti, Oliver, Sanz en anderen van Los Solidarios.

REVOLUTIE TEGEN HET FASCISME

Federica Montseny was tijdens de spaanse burgeroorlog minister van gezondheid en sociale zaken voor de CNT, eerst in de catalaanse deelregering en later in de centrale regering in Madrid. Ze heeft er nooit een geheim van gemaakt dat ze weinig vertrouwen had in het nut van de regeringsdeelname door de anarchisten. Aan de andere kant stond ze achter het CNT-standpunt dat het gevaarlijk zou zijn om de anti-fascistische eenheid te doorbreken.
In onderstaande inleiding geeft ze haar visie op de gebeurtenissen van de burgeroorlog en de sociale revolutie en schetst ze de achtergronden van beide.

De militaire opstand die was georganiseerd door Franco en een groep generaals barstte op 19 juli 1936 los. De opstandelingen werden geholpen en ondersteund door de kerk en heel reaktionair Spanje.
Maar in werkelijkheid werd met de voorbereidingen tot de staatsgreep al na de verkiezingen van februari 1936 een begin gemaakt. De generaals kregen hulp van toegestroomde italiaanse en duitse elementen, die werkten als militaire instrukteurs en politiee agenten voor hen die de verraderlijke aanval op de spaanse republiek voorbereidden, teneinde aan haar bestuur een einde te maken en een totalitair systeem te vestigen. Het grote voorwendsel waarmee het franquisme de militaire opstand die in Melilla begon en zich uitbreidde naar de grote steden rechtvaardigde, was dat ze een halt wilde toeroepen aan het internationale kommunistische komplot dat het lot van Spanje wilde bezegelen. Dit is een onfatsoenlijke leugen zoals alle historici weten, omdat het staatskommunisme in ons land toendertijd niet meer dan twintigduizend aanhangers had en de grote sociale macht die de privileges van de burgerij, de kerk en het leger bedreigde, de CNT , de libertaire beweging was.
Sinds de CNT op het congres van 1919 verklaard had dat zij als ideologisch eindpunt en als emancipatorisch doel voor ogen had het vestigen van het libertair kommunisme, was het startsein gegeven om een begin te maken met de vernietiging van de beweging en de ideologie van de CNT en de FAI.
Vanaf deze tijd vond er in Catalonië een repressie plaats door generaal Milans del Bosch, die bijgestaan werd door bendes huurmoordenaars, die door de ondernemers werden betaald. Zij werden aanvankelijk geleid door Bravo Portillo die terecht werd gesteld door de libertairen. Hij werd opgevolgd door baron Koenig, een lid van het duitse konsulaat in Barcelona en toen al geheim agent van de vrienden van Hitler. Milans del Bosch werd opgevolgd door Martinez Anido als burger-gouverneur van Barcelona en door generaal Arlegui als hoofd van politie. Tot dat Sanchez Guerra deze mannen verving werd gedurende drie lange jaren systematisch jacht gemaakt op de mannen van de CNT en de libertairen, die zonder medelijden werden vermoord.
Toen Sanchez Guerra, een konservatief politikus, maar een eerlijk man met een hart, het bestuur overnam, schoot de CNT gedurende die paar maanden van vrijheid als een paddestoel uit de grond. Dit was een motief voor de monarchie om naar een andere oplosing te zoeken voor het voortdurende revolutionaire gevaar dat de anarcho-syndikalisten voor hen vertegenwoordigden. Zij geloofden dat generaal Primo de Rivera de diktator zou kunnen

zijn die de overlevenden van vroegere repressie de mond zou kunnen snoeren. Opnieuw werden de syndikaten opgeheven en werd de CNT buiten de wet gesteld.
Dit duurde zeven jaar, gedurende welke de linkse krachten en de publieke opinie zich voorbereidden op de komst van de tweede republiek. De monarchie werd verantwoordelijk gesteld voor de voortdurende uitzonderingstoestand die voor alle krachten van de vrijheid gold. Hoewel het belangrijkste motief voor de uitzonderingstoestand het onderdrukken van de arbeidersbeweging was, was de onderdrukking zich ook tegen de republikeinen en de socialisten die zich niet aan de

Barcelona 19 & 20 juli 1936. Als de militairen in opstand komen is dat voor de anarchisten het afgesproken sein voor de aanval. Het transportarbeiderssyndikaat heeft enkele dagen tevoren een aantal schepen in de haven overvallen en een aanzienlijke hoeveelheid wapens bemachtigd. In de hele stad worden barrikades opgeworpen en vinden straatgevechten plaats. De kazernes worden bestormd.

diktatuur wilden onderwerpen, gaan richten. Men moet niet vergeten dat Largo Caballero tijdens deze diktatuur staatsadviseur was. Hij hoopte door middel van de gemengde jury, een geschillenkommissie van arbeiders en ondernemers, de arbeidersbeweging te onderwerpen aan de vaststaande normen van de arbeidswetgeving en daarmee een eind te maken aan de direkte aktie en de onafhankelijkheid van de arbeidersklasse.
Maar de zaken waren al zover uit de hand gelopen, dat de uitbarstingen van politieke krachten die de monarchie wilden vervangen door de republiek, niet meer tegen te houden was. En op 14 april 1931 werd, eerst in Barcelona en later in heel Spanje, de republiek uitgeroepen.
Het volk had grote verwachtingen van de republiek, die beloofd had federaal en socialistisch te zijn en vergaande sociale veranderingen door te voeren, die vooral op de landbouw betrekking zouden hebben.
Ongelukkig genoeg voelde het volk zich bedrogen door het sociale en politieke onvermogen van de mannen die het lot van Spanje in handen hadden genomen. Konfrontaties tussen de openbare macht en de arbeiders, zowel van de CNT als van de UGT vonden plaats en de morele steun aan de republiek liep zo snel terug dat de rechtse CEDA (Confederación Espanola de Derechas Autónomas) de macht in de regering overnam met Gil Robles als voorman. Achter de schermen bereidden zij echter reeds de militair-fascistisch staatsgreep voor.
Toen in 1933 een opstand in Asturië uitbrak, werd deze met ongekende wreedheid onderdrukt door verscheidene kolonnes militairen. Hierin onderscheidden zich aanvoerder generaal Francisco Bahamondo Franco, die zichzelf republikein noemde, evenals Queipo de Llano, Yagüe, Cabanellas en andere miliairen, die niet geaarzeld hadden om trouw te zweren aan de republiek terwijl ze zich aan het voorbereiden waren om haar te verraden.
We dachten dat deze historische uitweiding noodzakelijk was omdat hiermee de staatsgreep verklaard kan worden evenals de achterliggende redenen, die niets van doen hebben met het voorgewende internationale kommunistische komplot dat in Spanje een Sowjet-regime zou willen installeren.
Wat hierna plaatsvond leeft in ieders herinnering. Zoals Mussulini de macht in Italië kon grijpen door een militair ingrijpen en zonder enige noemenswaardige tegenstand aan koning Emanuel zijn diktaat oplegde, zoals Hitler in Duitsland aan de macht kwam en het nationaal-socialisme in Duitsland begon, dankzij verkiezingen die hem de meerderheid in het parlement gaven, zo konden Franco en de zijnen in Spanje *niet* de macht overnemen. Franco zag zich tegenover een volk geplaatst dat zich tegen hem verzette en de wapens daar ging halen waar ze zich bevonden: in de wapenopslagplaatsen en in de kazernes. Door het gewapende verzet van de massa's veranderde een daad die zo eenvoudig leek in een hevige strijd die drie jaar zou duren. De arbeiders, die de overwinnaars waren in de meeste spaanse hoofsteden (Madrid, Barcelona, Valencia, Bilbao, Malaga) en in vele minder grote steden en dorpen, zagen zich bijna gedwongen een revolutie te beginnen, die ze eigenlijk als voortijdig beschouwden en waartoe geen enkel komitee opdracht had

De Bakoeninkazerne. Ricardo Sanz, textielarbeider uit Valencia: 'Ik was toendertijd verantwoordelijk voor de intendance van de militie in Catalonië en had mijn hoofdkwartier in de Pedralbeskazerne in Barcelona die de naam Michael Bakoenin droeg. Elke dag telefoneerde ik met de aanvoerders van de verschillende kolonnes. Ze vroegen manschappen, oorlogsmaterieel, medikamenten en kleding. Ik stuurde zoveel ik kon naar het front, per spoor of met vrachtauto's.'

gegeven.
Want zelfs op het CNT-congres van Zaragoza op 1 mei 1936 was slechts een vaag plan uitgewerkt om het libertair kommunisme uit te roepen. Het belangrijkste akkoord van dit congres was het besluit om een verbond met de UGT te sluiten om samen tegen het fascisme te strijden.
De arbeiders, met de produktiemiddelen in handen en de meeste bazen gevlucht naar het buitenland, namen op spontane wijze het produktieproces in handen. Ze organiseerden de industriële en landbouwkollektieven; deze aktiviteiten zouden de geschiedenis ingaan als de spaanse revolutie.
Mijnen, gronden, fabrieken en werkplaatsen begonnen drie of vier dagen na de revolutie te funktioneren in kollektief beheer. In gebieden als de Levante werd de CLUEA, Centro Levantino Unificado de Exportación de Agrios (een kollektief exportcentrum) opgericht door leden van de CNT en de UGT. Zij beheerden de export van produkten uit het hele gebied en haalden zo miljoenen aan deviezen naar Spanje.
Hoewel in Madrid een regering bleef bestaan die de republiek vertegenwoordigde, bestond haar macht niet meer maar was vervangen door de arbeidersorganisaties die Raden vor de Ekonomie opgericht hadden en de noodzakelijke omstandigheden hadden gekreëerd om strukturen te ontwerpen die bij een werkelijk socialistische maatschappij horen. Wij zijn niet degenen die dit gezegd hebben. Talrijke internationale historici hebben erkend dat de spaanse revolutie en haar praktijk werkelijk libertair waren en dat ze het voorbeeld heeft gegeven dat een nieuwe wereld gekreëerd kan worden zonder te vervallen in een diktatuur van een minderheid, zoals dat in de Sowjet Unie is gebeurd. Ook hebben ze erkend, dât terwijl in Rusland de boeren de revolutie saboteerden door zo min mogelijk te werken en de landbouwprodukten te verstoppen, in Spanje de boeren overgingen tot kollektivisatie van hun grond op een manier waar iedereen het mee eens was en dat er gezamenlijk gewerkt werd om een zo hoog moge-

lijke produktie te krijgen, die de basis moest vormen voor de voedselvoorziening aan de fronten en in het achterland.
Het bewustzijn op het platteland, dat was ontwikkeld door anarchistische predikers zoals Malatesta, met zijn *Entre Campesinos*, zoals Sanchez Posa met zijn bibliotheek en Pierre Besnard met zijn *Un Mundo Nuevo* en door alle andere propagandisten die gelezen werden door de boeren, had bij hen de wil gekreëerd om het systeem te veranderen en de verantwoordelijkheid om over te gaan tot het kollektiviseren van het land. Dit is een punt dat we zeer belangrijk achten.
Het waren dagen, weken van enthousiasme en euforie. Het volk maakte de revolutie en had vertrouwen in haar eigen initiatieven en in haar werk. Maar, er bestond ook een oorlog. En bovendien was er dehouding van degenen die, ook al hadden ze samen met ons tegen het fascisme gevochten, alleen maar dachten aan het herstellen van de staatsmacht en aan het verhinderen van een verdergaande revolutie. Hieraan moeten we de systematische aanval van de kommunisten die zich oriënteerden op Moskou en door haar geleid werden toevoegen. Zij probeerde de macht te krijgen over het bestuur van de revolutie en wilden haar tegenhouden omdat, volgens Stalin, er geen andere revolutie doorgezet kon worden na de russische en zeker niet één die andere kenmerken had en een ander doel nastreefde.
Er volgden moeilijke uren waarin onze organisatie voor grote problemen stond met betrekking tot haar verantwoordelijkheden. Iemand die deze tijd niet heeft meegemaakt kan zich hier geen voorstelling van maken. We moesten òf een verenigd front handhaven van alle anti-fascistische krachten tegenover het verenigd front van de krachten van de fascisten van de wereld en dit betekende het voortzetten van een samenwerking, die stap voor stap de politieke machten de invloed teruggaf in het spaanse leven en waarmee de rechten en de mogelijkheden van het volk en de arbeiders beperkt werden. Of we moesten dit front breken en degenen volgen die het idee aanhingen 'koste wat kost, vooruit' alsof dit een mogelijkheid zou zijn, met de vijand die we aan het front hadden en met alle vijandelijke machten die we in ons midden hadden.
Natuurlijk zijn er heel veel fouten gemaakt en misschien hebben we niet de goede lijn gevolgd. We hebben vaak geaarzeld door ons gevoel van verantwoordelijkheid en door onze wens hier niet aan mee te werken. Maar we wilden het fascisme niet aan een overwinning helpen, die makkelijker zou zijn als ze gebruik zouden kunnen maken van onze interne tegenstellingen.
We hebben geen enkele pretentie om in dit artikel een samenvatting te geven van het belang en de draagwijdte van deze drie jaren van revolutionaire kreativiteit en heroïsche strijd waarin we te maken hadden met een vijand die militair geholpen werd door twee tot de tanden gewapende machten als Italië en Duitsland en waarin we in de steek gelaten werden door de rest van de wereld. Want de demokratieën evenals het internationale proletariaat hebben niets of heel weinig gedaan om ons, die in Spanje tegen het fascisme vochten te helpen en daarmee hebben ze

28-8 1936 vertrekt de García Oliver-kolonne uit de Bakoeninkazerne. 'In Spanje bewijst men Bakoenin de eer die hem zowel voor Spanje als voor Rusland toekomt', aldus Oliver, voormalig kelner uit Catalonië, nu minister van justitie voor de CNT in de catalaanse deelregering.

toegestaan dat het fascisme in Europa steeds machtiger werd. In die tijd zeiden we dat Madrid verdedigen hetzelfde was als Parijs of Londen verdedigen en dat de bommen die op Madrid vielen niet veel later ook op andere europese steden zouden kunnen vallen. Maar voor de rest van de wereld, de arbeiders van Frankrijk, Nederland, Engeland, Amerika en al die andere neutrale nationaliteiten was het minder belangrijk dat de verworvenheden van de spaanse revolutie vernietigd werden en dat het fascisme in Spanje triomfeerde, dan dat de vrede in Europa (die al bij voorbaat verloren was) veiliggesteld werd. We hoeven ons maar het uitzinnige onthaal door de bevolking van Parijs te herinneren van Daladier en zijn maten toen hij in München een niet-aanvalsverdrag met Hitler had gesloten. En de algemene tevredenheid toen het non-interventie-komité werd opgericht, dat bedoeld was om schone handen te houden en om ons aan ons lot over te laten. Daarom hebben we altijd gezegd en zullen we altijd blijven herhalen dat niet wij de oorlog in Spanje tegen het fascisme, noch de revolutie van het spaanse volk, die de opbouwende kapaciteit van de arbeiders aantoont om de wereld te veranderen, verloren hebben. Niet Spanje, maar de wereld heeft deze oorlog verloren, want na onze oorlog kwam de wereldoorlog, de duitse uitroeiïng van de joden en de anti-fascisten, de bezetting van Holland, van Frankrijk, van half Europa en de politieke en sociale achteruitgang die door dit alles bewerkstelligd zou worden.
We willen dat deze konstatering op papier staat, zodat de huidige generaties zich bewust worden van onze strijd, van de enorme opoffering van duizenden en nog eens duizenden mannen en vrouwen en van de lafheid van

Aankondiging van een konferentie in de Coliseum-bioskoop met een lezing van Federica Montseny over 'Het militante anarchisme en de spaanse realiteit.' Georganiseerd door de propaganda-afdeling van de CNT-FAI op 3-1 1937.

degenen die dit toegestaan hebben.
En dat bovendien, toen in 1945 het italiaanse fascisme en het duitse nationaal-socialisme verslagen waren, ondanks alle beloften die er gedaan waren in Jalta en Teheran, er niets is gedaan om een einde te maken aan de macht van Franco en om het spaanse volk

Federica Montseny houdt haar lezing op 3-1 1937

de vrijheid terug te geven.
Het beoordelen van gebeurtenissen na een periode van vijftig jaar is iets anders dan ze beleven. Voor problemen gesteld worden, oplossingen zoeken en proberen te vermijden dat we zonder het te willen en zonder het te weten, dezelfde fouten zouden maken als in de Sowjet Unie, namelijk om onze ideeën op te leggen door middel van een diktatuur.
Wij, spaanse anarchisten, wilden niet het anarchisme onteren door een toevlucht te nemen tot een handelwijze die slechter geweest zou zijn dan de -min of meer foute- stappen die we ondernamen toen we gingen deelnemen aan de deelregering van Catalonië en later aan de centrale regering van Largo Caballero.

De Coliseum-bioskoop op 3-1 1937, terwijl Federica Montseny haar lezing houdt.

KOLLEKTIEVEN IN DE STEDEN-BARCELONA

Nadat de spontaan georganiseerde arbeiders op 19 en 20 juli 1936 de fascistische opstand in een aantal steden hebben neergeslagen verandert in republikeins Spanje de wereld. Arbeiders in Barcelona en vele andere steden nemen een groot deel van de bedrijven over. Landarbeiders in Andalusië en Aragon onteigenen grootgrondbezit en organiseren de produktie op basis van vrije kollektieven. De libertaire opvoeding bloeit: zo richt Felix Carrasquer een 'school der Militanten' op. Voor vrouwen verandert de wereld nog sterker. Vele van hen organiseren zich en zien een toekomst van vrijheid en maatschappelijk gelijkwaardigheid voor vrouwen in het verschiet.
Dit hoofdstuk en de drie die volgen geven een beeld van de ontwikkelingen rond de kollektieven in de steden - toegespitst op Barcelona - en op het platteland van Aragon; rond de libertaire opvoeding en de strijd van de vrouwen. De gebeurtenissen worden belicht aan de hand van verhalen van mensen die midden-in deze ontwikkelingen stonden.

Het kollektivisme in Spanje is een eeuwenoud verschijnsel. Van oudsher bestaat er het 'colectivismo agrario', een stelsel van kleine dorpsgemeenschappen waarin de chirurgijn en de hoefsmid door de gemeenschap betaald worden en waarin het land gemeenschappelijk bezit is. De ideeën van Bakoenin en Kropotkin vinden hier aan het eind van de vorige eeuw een vruchtbare bodem. Met name in het verarmde Andalusië en Extremadura drijgt het agrarisch anarchisme in korte tijd grote aanhang. Rond het begin van de twintigste eeuw, als de industrialisatie in betekenis groeit, verschuift het zwaartepunt van het anarchisme naar Catalonië. Hier komt het anarcho-syndikalisme tot grote bloei: de arbeiders verenigen zich in een krachtige, niet partijpolitieke organisatie die geheel op vakbondsaktie gericht is. Hun wapen is de algemene werkstaking, hun streven de sociale revolutie, hun droom een anarchistische samenleving waarin de syndikaten centraal staan en de gehele produktie en distributie verzorgen.
In 1910 wordt de syndikalistische vakvereniging CNT (Confederación Nacional de Trabajadores) opgericht; in 1919 telt ze al meer dan zevenhonderdduizend leden, waarvan bijna tweederde in Catalonië. Tijdens de diktatuur van Primo de Rivera gaat de CNT in de illegaliteit. Om een flexibeler struktuur te scheppen en om reformisme en revisionisme in haar gelederen te bestrijden wordt in 1927 de FAI opgericht: Federación Anarquista Iberica.
Dit is een geheime organisatie van militante en overtuigde anarchisten en revolutionaire theoretici. Vanaf 1931 bereiden de CNT en de FAI serieus de sociale revolutie voor. Niet alleen door het organiseren van talloze stakingen en opstanden en het zich oefenen in de taktiek van straatgevechten, maar ook door scholing van de arbeiders. In door de FAI opgerichte scholen en 'ateneos libertarios' leren deze lezen en schrijven en worden zij vertrouwd gemaakt met de sociale en ekonomische problemen van Spanje en de libertair-kommunistische oplossingen daarvoor.
Het anarcho-kommunisme behelst het beeld van een maatschappij waarin produktiemiddelen en alle bezit gemeenschappelijk zijn, waarin geld is afgeschaft, waarin ieder naar vermogen werkt en door de gemeenschap naar behoefte middelen van bestaan ontvangt. De basisorganisatie die dit alles koördineert is in de industrie het syndikaat en in de landbouw de kommune. Met 'kommune' bedoelt men alle arbeiders of boeren van een kleine plaats of een dorp. Zij kiezen komitees die voor produktie en distributie in de geest van het anarcho-kommunisme zorgen. De leden hebben vastomschreven mandaten en zijn direkt afzetbaar. Zij houden ook kontakt met andere kommunes en met de syndikaten in de steden. Hun overschot aan produktie bieden zij aan in ruil voor datgene waaraan zij zelf behoefte hebben. De kommunes nemen ook deel aan gezamenlijke projekten zoals de aanleg van spoorwegen, de watervoorziening, de wegenbouw enzovoort. Zij hebben in ruil daarvoor vrij gebruik van alle openbare voorzieningen: licht, elektriciteit, post, telefoon, ziekenzorg en middelbaar en hoger onderwijs.
De taak van de syndikaten is om, zodra de arbeiders bedrijven gaan overnemen, de leiding en koördinatie op zich te nemen. Op ieder bedrijf moet een door de arbeiders gekozen bedrijfsraad komen die intern en extern funktioneren ervan regelt. De bedrijfsraden van één sektor van de industrie vormen samen de nieuwe syndikaten van die sektor. Ze zijn - horizontaal en vertikaal - federatief georganiseerd in overkoepelende raden, die planning en koördinatie van produktie en distributie verzorgen. De zeggingsmacht over interne zaken blijft echter bij de bedrijfsraad, dus bij de arbeiders zelf.
Dat is de theorie van het libertair-kommunisme, zoals het in de jaren voor '36 onder de spaanse arbeiders verbreid raakt. En zoals Spanje van '36-'39 aan nationalistische zijde oefenterrein is voor het internationale fascisme, zo is het aan republikeinse zijde oefenterrein voor de praktijk van het anarcho-kommunisme.
Direkt na het begin van de fascistische opstand, 19 juli 1936, vormen anarcho-syndikalistische en andere revolutionaire arbeiderskomitees. Deze organiseren gewapende milities die strijden tegen de fascistische elementen in hun eigen midden.
Nadat de arbeidersmilities in Barcelona, Madrid en een aantal andere steden de fascistische aanval hebben afgeslagen onteigenen en kollektiviseren zij in deze steden vele bedrijven en fabrieken. Vooral de anarchisten zijn zich ervan bewust dat het nu of nooit is: als de nu losgebarsten revolutionaire energie niet meteen in daden wordt omgezet zal het oude verziekte kapitalistische systeem zich herstellen en is de kans op revolutie verkeken. Bovendien hangt de kans op het winnen van de oorlog althans ten dele af van de inzet van de arbeiders. En hun gaat de 'redding' van de oude samenleving niet echt ter harte. Alleen het vooruitzicht van een nieuwe, betere wereld kan hen inspireren. Zoals een strijder naderhand opmerkt: *'We gaven ons leven niet voor het kapitalisme. We gaven het voor de revolutie.*
Opvallend is dat het niet de leiders van de CNT en de FAI zijn die het initiatief nemen tot de vorming van arbeidersmilities en de

De produktie van granaten in de Elizeldefabriek in Barcelona, 9-10 1936. De catalaanse oorlogsindustrie produceert tien keer zoveel als de rest van de spaanse industrie bij elkaar. Als Catalonië niet door de centrale regering was gesaboteerd maar gesteund was de produktie nog vele malen hoger geweest.

kollektivisaties. Het zijn de arbeiders in de bedrijven en fabrieken zelf. Terwijl leiders en kaderleden huiverig aanschouwen wat er gebeurt, en waarschijnlijk het gevoel hebben dat de zaak uit de klauw loopt, gaan de arbeiders spontaan en vastbesloten over tot aktie.

Het zwaartepunt van de industriële kollektivisaties ligt in Catalonië, speciaal in Barcelona. Catalonië bezit in de jaren '30 ruim veertig procent van het spaanse industriële potentiëel. De gebeurtenissen hier zijn illustratief; vergelijkbare ontwikkelingen, zij het minder vèrgaand, vinden plaats in de meeste andere grote steden in republikeins Spanje.

Als de arbeiders in Barcelona vanaf de barrikades de militaire opstand hebben neergeslagen, valt in één klap alle macht aan hen toe. De Generalitat, de catalaanse regering, is tijdelijk uitgeschakeld; de CNT is heerseres in de stad. Spoedig wappert van alle belangrijke gebouwen de anarchistische vlag. Militietroepen in overalls (het uniform van de revolutie) bevolken de straten. De syndikaten en de nieuw opgerichte revolutionaire komitees beheersen het openbare leven.

De industriëlen en bankiers van Catalonië, die grotendeels achter de fascisten hebben gestaan, voelen de bui hangen. Velen van hen vertrekken veiligheidshalve naar het buitenland, vaak met medeneming van alle kapitaal. De meeste grote bedrijven zitten dus nu zonder direktie of leidinggevend personeel. Als de arbeiders van de barrikades terugkeren naar hun werk moeten zij de fabrieken en bedrijven zelf op gang brengen. Daarvoor richten zij komitees of fabrieksraden op waarin afgevaardigden van alle arbeiders zitten.

De revolutionaire lont heeft nu vlam gevat en brandt: ook bedrijven waar de direktie nog aanwezig is worden door de arbeiders overgenomen door ze te onteigenen of onder kontrole van een arbeidersraad te stellen. Niet langer willen zij leven onder het juk van de kapitalistische bedrijfsvoering. Voortaan zullen arbeiders hun eigen zaken bestieren.

De overname van de bedrijven gaat vaak bijzonder snel in zijn werk. Dit is vooral zo bij de openbare voorzieningen, die immers zo snel mogelijk weer op gang moeten komen.

Een voorbeeld van het doortastende optreden van de arbeiders is de overname van het trambedrijf, beschreven door Jacques Giele.

'Het trambedrijf vormde vóór 19 juli één onderneming met de autobus en de metro. Het was geen gemeentelijke maar een partikuliere onderneming, die ruim drieduizend arbeiders in dienst had. Daarvan was het overgrote deel bij de CNT aangesloten, waarin zij een revolutionaire faktor vormden. De tramstakingen van Barcelona waren tot in het buitenland berucht geworden. Bij de afkondiging van de algemene staking op 18 juli waren de tramarbeiders juist in een verbitterde staking verwikkeld. Barcelona telde 60 tramlijnen door de hele stad en de voorsteden, waar veel fabrieken gevestigd waren.

Terwijl op de ochtend van de 21e juli nog hier en daar gevochten wordt tegen sluipschutters en terroristen, begeeft een groep CNT-arbeiders zich in een geblindeerde auto naar de kantoren van de 'Companía de Tranvías' aan de Ronda de San Antonio. Onder hen bevinden zich zowel tramarbeiders als leden van het sekretariaat van het Transportarbeiderssyndikaat, dat de verantwoordelijkheid voor het openbaar vervoer in Barcelona op zich heeft genomen. De gebouwen van de trammaatschappij worden bewaakt door een officier van de Guardia Civil en vier manschappen, die het toezicht aan de arbeiders overgeven en vertrekken. De arbeiders inspekteren de verlaten kantoren en installeren zich op de verdieping van de Raad van Bestuur. Bij een kontrole van de kas blijkt deze geheel leeg te zijn. Een aantal direkteuren en kommissarissen heeft het zekere voor het onzekere genomen en is er al vóór 19 juli met de kas vandoorgegaan.
In overleg met het sekretariaat van Transportarbeiders wordt een 'Comité Revolutionario', een Revolutionair Komitee van zeven man samengesteld dat de voorlopige leiding van het bedrijf op zich neemt, totdat door de algemene vergadering van alle arbeiders een nieuwe raad gekozen zal zijn.
In snel tempo worden de herstelwerkzaamheden georganiseerd. Ploegen vrijwilligers, die inderhaast samengesteld worden, beginnen de beschadigde tramrails en de vernielde bovenleidingen te repareren. Onder hen zijn vele arbeiders die nooit bij de tram gewerkt hebben en die regelrecht van de barrikaden komen. Technisch personeel herstelt intussen een groot aantal beschadigde tramstellen.
Het resultaat is dat de tram al op 24 juli, nauwelijks drie dagen na de gevechten, weer volledig funktioneert. Overigens is ook aan de tramstellen te zien dat Barcelona in die paar dagen ingrijpende veranderingen heeft ondergaan: zij zijn allemaal geschilderd in rood en zwart, de kleuren van de anarchistische organisaties. Binnen enkele dagen worden via de radio alle transportarbeiders (ook de zevenhonderd werkloze) opgeroepen voor een algemene vergadering, waar de afgevaardigden en de leden van de bedrijfsraad en de sektie-komitees gekozen zullen worden.'
Behalve in het trambedrijf vinden onteigeningen en kollektivisaties plaats in de glasindustrie, de metaalindustrie, de levensmiddelensektor, de textiel, de overige takken van het transport (autobussen, taxi's metro, spoorwegen, de havens en de zeevaart), de bouwvak, de chemische industrie, de wapenindustrie (die nog zo goed als opgezet moet worden), water- gas- en elektriciteitsbedrijven, telefoon, onderwijs, bioskopen en schouwburgen, gezondheidsdiensten, enzovoort. In totaal wordt in Cataloniё tussen eind juli en oktober '36 ongeveer zeventig procent van de industrie gekollektiviseerd; bijna alle bedrijven met honderd of meer werknemers, en alle publieke voorzieningen. Hetzelfde speelt zich af in de andere grote steden in Spanje, met uitzondering van Bilbao, dat al snel in de handen van de nationalisten valt. In Valencia kollektiviseren de arbeiders de helft van alle industrie, in Madrid ongeveer dertig procent. CNT-UGT-komitees (UGT staat voor Unión General de Trabajadores, de socialistische vakbond) nemen in de havensteden aan de Middellandse Zee de dokken over en kollektiviseren de publieke voorzieningen. Ook in de kleinere plaatsen voltrekt zich eenzelfde proces.
Juan Carpa woonde in Badalona, een voorstad van Barcelona, en was daar als textielarbeider werkzaam. Hij vertelt wat hijzelf in de revolutie heeft meegemaakt.
'Op 19 juli 1936 zijn we met de textiel in staking gegaan. We hadden ons er al vanaf 1931 op voorbereid om te gaan staken wanneer de dreigende staatsgreep door de militairen werkelijkheid zou worden. In 1936 won het Volksfront de verkiezingen. Vanaf dat moment zorgden de kapitalisten ervoor dat de ekonomische situatie verslechterde. Ze investeerden niet meer in hun bedrijven of ze vluchtten naar het buitenland. Toen wisten we eigenlijk dat er een staatsgreep voor de deur stond. En op dat moment zouden we tot staking overgaan. Wij van de textiel van Badalona. En je moet goed beseffen dat Badalona bijna helemaal afhankelijk was van de textielindustrie. Dus als wij in staking zouden gaan, zou er een hele grote wijk van Barcelona in staking zijn.
Op een gegeven moment was er een compagnero van de CNT ontslagen omdat hij meegedaan had aan een staking in mei 1936. Toen hebben wij gezegd, we leggen het werk neer. Er kwamen onderhandelingen met de baas en zelfs met de burgemeester van het dorp. Want de baas, die wilde niets van vakbonden weten. De burgemeester en de baas stelden voor om alle akties op te schorten tot de tweede helft van juli. En die compagnero kon weer aan het werk. Toen kregen we al het vermoeden dat de baas en de burgemeester ervan op de hoogte waren dat er een militaire opstand zou komen in de tweede helft van juli. Ook van andere kanten kwamen er berichten dat er een staatsgreep werd voorbereid. Toen gingen wij ons aktief voorbereiden. Op een vergadering was besloten dat in de waterfabriek de stoom op volle kracht gehouden moest worden. En als de opstand zou komen, dan zou de fabriek met behulp van die stoom de sirenes op volle kracht laten loeien.
Op 19 juli om vijf uur 's ochtends was het dan zover. En toen wisten we: nu is de opstand een feit.
Maar de 19e was een zondag. Dus het had niet veel zin om te gaan staken. Toen zijn we naar het syndikaat gegaan. Een dag of drie, vier hebben we helemaal niet geslapen. In Badalona zelf gebeurde niet zoveel. Maar we moesten met de CNT en met de andere compagneros de fabriek bewaken, want koste wat het kost moest die uit handen van rechtse elementen blijven. En we waakten ook om te voorkomen dat de Guardia Civil in opstand zou komen en het gemeentebestuur over zou nemen. Je moet beseffen dat we toen geen enkel wapen hadden. We kregen geen wapens en we hadden ze nooit gehad. We hadden geen geweren, geen munitie, helemaal niks. En onze tegenstanders, de Guardia Civil en de Carabineros, die hadden natuurlijk wel wapens. Maar er gebeurde helemaal niets, in Badalona was geen sprake van een opstand. Dus zijn we naar Barcelona gegaan, de volgende dag, toen staakten we wel, en daar hebben we gehoord dat de fascisten in de eerste instantie verslagen waren. We hielden een vergadering met het syndikaat van de textiel, het Comité Regional.
De twintigste was een hele rare dag. Het

Barcelona 1936. In een gekollektiviseerde kledingfabriek worden zogenaamde FAI-overalls gemaakt voor de milities.

leek of er een feestje was in Barcelona. Overal kon je sirenes horen, mensen waren op straat, je hoorde scheepstoeters. En het bleek dat een heleboel syndikaten en bedrijven in staking waren gegaan. Maar we hadden ook gezien dat bijvoorbeeld het Transportsyndikaat al arbeiderszelfbestuur had ingesteld. Dat was overgenomen door de arbeiders. Overal zagen we ónze spandoeken op de transportwagens die voorbijkwamen. Het was voor ons een verrassing om te ontdekken wat er allemaal gebeurd was.
De vergadering van het Comité Regional in Barcelona was ontzettend belangrijk. Er was een enorme chaos: iedereen wilde de gebeurtenissen uitwisselen, iedereen was op straat geweest, alle mensen hadden hun eigen verhaal. Maar toen de eerste chaos voorbij was hebben we toch het een en ander aan besluiten genomen. We hadden al snel in de gaten dat er een aantal dingen nodig was. Want na de eerste overwinning die we behaald hadden zouden we gewoon door moeten vechten, en daarvoor was van alles nodig. We zijn daarom teruggegaan naar Badalona en daar hebben we met alle syndikaten een vergadering gehouden.
Er waren intussen een heleboel bazen en andere rechtse mensen gevlucht. Niet omdat wij ze iets gedaan hadden, maar gewoon, door de dreiging. Het was in Badalona wel duidelijk geworden dat wij de macht in handen hadden, of we wapens hadden of niet. Wij zorgden voor de openbare orde, wij hadden de situatie in de hand. Wij letten erop dat de fascisten niet in opstand kwamen. En omdat dus een heleboel fabrieken zonder baas zaten, of de bazen ook niet wisten waar ze aan toe waren, en omdat wij ook niet wisten hoe we verder zouden gaan met werken, hebben we toen die vergadering gehouden in het gemeentehuis in Badalona. Met alle syndikaten van alle industrietakken. Daar hebben we besloten om door te gaan met werken, maar wij zouden zelf bepalen op welke manier en onder welke voorwaarden.
Want wij waren uiteindelijk degenen die het op dat moment voor het zeggen hadden. Voor het eerst waren we in staat om onze idealen in praktijk te brengen. We wilden doorgaan met werken, maar dan alle arbeiders onder dezelfde voorwaarden, met dezelfde rechten en plichten. En zó mochten ook de bazen die gebleven waren meewerken. Niet anders. Op die vergadering werd dat aan hen voorgelegd: "Heren, jullie gaan akkoord met onze voorwaarden of jullie verdwijnen. Iedereen werkt vanaf dit moment op dezelfde manier en krijgt hetzelfde loon. Wij bepalen met z'n allen hoe en wat we gaan produceren in de verschillende bedrijven.". Binnen vierentwintig uur zouden ook die 'heren' op het bedrijf moeten zijn, of anders was het duidelijk wat er met ze zou gebeuren. Dat is natuurlijk een bedreiging geweest, maar wij zagen geen andere

mogelijkheid om te voorkomen dat de vroegere bazen het bedrijf zouden boycotten. We moesten doorgaan met de produktie. 't Was per slot van rekening oorlog.
Direkt nadat we dit besloten hadden hebben we de fabriekskomitees omgevormd tot komitees van kontrole en bewaking. We namen ook de bankrekening van de fabriek in beslag. En we begonnen weer te werken.'
De kollektiviseringen zijn soms volledig (beslaan een gehele industrietak), soms gedeeltelijk, of een kwestie van individuele bedrijven. De vormen die ze aannemen lopen wijd uiteen. Ieder komitee handelt naar eigen inzicht en opvattingen.
De normale gang van zaken is echter dat, zoals ook Juan meldt, onmiddelijk na de overname bedrijfsraden of kontrolerende raden worden ingesteld die de leiding van het bedrijf in handen nemen. Als de direktie niet gevlucht is of vanwege fascistische sympathieën doodgeschoten, kan ze inderdaad vaak blijven werken als technisch of leidinggevend personeel. Dit komt de kontinuïteit van de produktie ten goede. De lonen worden min of meer gelijkgeschakeld.
De werkomstandigheden worden grondig herzien en verbeterd; men vervangt bijvoorbeeld verouderde of gevaarlijk machines, en er komt een uitbreiding van de pensioenen en de ziekteverzekering. Eerder ontslagen arbeiders kunnen weer in dienst treden. Dienstverlening wordt verbeterd.
Binnen de kortste tijd draaien de meeste bedrijven weer op volle toeren, hetgeen voor een land in burgeroorlog, waar de arbeiders als strijdkrachten fungeren, een prestatie is. Dat is te danken aan de enorme inzet van de arbeiders - mannen en vrouwen - , die keihard werken en zelfs loonsverhogingen afwijzen onder verwijzing naar de noden van het land als geheel.
Juan Carpa: *'Ik was sekretaris van 't textielsyndikaat. Net zoals iedereen onbetaald. Ik werkte overdag in de fabriek, en 's avonds vaak ook nog. En laat in de avond was er dan een vergadering, met alle sekretarissen van de verschillende bedrijfstakken, of met de leiders van het textielsyndikaat. Iedere avond was er een vergadering. Die eerste twee of drie maanden na de opstand ben ik zowat niet thuis geweest. Dat was heel vervelend voor mijn vrouw. Maar er moesten besluiten genomen worden over hóe we gingen kollektiviseren, hoe het arbeiderszelfbestuur in z'n werk ging. Iedere dag was er wel iets aan te schaven. Ik moest vaak tot twee, drie, vier uur 's nachts vergaderen. En d'r waren nachten dat ik helemaal niet sliep, want m'n werkdag begon 's ochtends om zes uur alweer. Dus ik heb m'n bed in die tijd nauwelijks gezien.'*
De syndikaten en de bedrijfsraden nemen behalve de verantwoordelijkheid voor de produktie ook allerlei sociale verantwoordelijkheden op zich. Dat is, zoals ook uit Juans relaas blijkt, al begonnen tijdens de revolutiedagen. Barcelona verkeert, zoals andere steden, op dat moment in een onbeschrijfelijke chaos; de meeste wijken zijn afgesloten door barrikades en het enige verkeer is het transport van gewapende arbeiders. Alle winkels zijn dicht, de aanvoer van levensmiddelen stagneert, er zijn talloze zieken en gewonden.
Het CNT-syndikaat van de arbeiders in de voedselvoorziening richt een komitee op dat aan iedereen die dat nodig heeft bonnen voor levensmiddelen uitreikt. Als het syndikaat daarna de volledige leiding van de produktie in handen krijgt regelt het een centrale distributie en zorgt voor lage en konstante voedselprijzen. Een kommunistische minister, Comorera, heft in december '36 het komitee op en herstelt de partikuliere handel in levensmiddelen. Hij wil de middenstand niet tegen de haren instrijken. Het resultaat is een verdubbeling van de voedselprijzen, die daarna blijven stijgen.
De arbeiders in de chemische industrie nemen tijdens de revolutiedagen de voorziening en toediening van medikamenten op zich. Tegelijkertijd nemen ze alle ziekenhuizen over. Deze staan tot dan toe onder leiding van religieuzen. Een speciale raad van kontrole neemt de leiding van hen over. Het syndikaat onteigent kerken en kloosters en richt deze in als hospitalen om het grote aantal gewonden van de strijd op te kunnen vangen.
Op initiatief van de CNT verenigen dokters, verpleegsters en anderen die iets met de gezondheidszorg te maken hebben zich in een Raad voor de Volksgezondheid. Deze zorgt voor kosteloze medische behandeling voor de hele bevolking in ziekenhuizen, sanatoria, poliklinieken. De partikuliere dokterspraktijken blijven daarnaast bestaan. De Raad zet bovendien een grootscheepse kampagne op touw tegen tbc, volksziekte nummer één, en regelt de wettelijke mogelijkheid van abortus op verzoek van de moeder.
Het omvangrijke CNT-bouwvakkerssyndikaat, dat eveneens een belangrijke rol speelt tijdens de revolutiedagen, neemt onmiddelijk daarna de effektieve leiding van het hele bouwbedrijf op zich. Men besluit tot socialisering, dat wil zeggen: het bouwbedrijf als geheel, en niet de afzonderlijke bedrijven, zal door de syndikaten kollektief geleid worden. De syndikaten nemen de taak op zich te zorgen voor voldoende woningbouw. Daaraan ontbreekt het op dat moment als gevolg van de slechte financiële situatie.
Het bouwsyndikaat besluit het partikuliere woningbezit te vervangen door kollektief woningbezit. Huishuren zullen herzien worden op grond van bewoonbaarheid en komfort. Het recht op een goede woning geldt voor iedereen, dus zullen de huren ook aan de lonen aangepast worden. Het uitvoerend komitee van het bouwsyndikaat gaat op deze manier de wantoestanden te lijf in onder andere Manresa.
Het kollektiviseringsideaal vindt voor het eerst op grote schaal praktische toepassing - en met opmerkelijk succes.
Zelfs skeptische waarnemers worden getroffen door de effektiviteit van sommige grote industriële kollektieven in Barcelona.
Desalniettemin verschillen de omstandigheden en het succes natuurlijk per bedrijf; het ene draait beter, het andere slechter. De Spanje-historikus Jackson vat de oorzaken van deze verschillen als volgt samen:
'Waar grondstoffen in voldoende mate voorhanden waren, waar de arbeiders bekwaam waren in het hanteren van hun machines en hun gereedschap, waar een redelijk deel van het technisch personeel vóór de revolutie was en de bedrijfsraden de technische beslissingen overlieten aan deskundigen, draaiden de bedrijven goed. Waar materiaaltekort was, waar onderdelen van machines niet vervangen kon-

Oktober 1936. Watertankwagens klaar voor vertrek naar het front. Een groot deel van de metaalfabrieken in Barcelona is in de eerste dagen na 20 juli door de arbeiders overgenomen. Onmiddelijk wordt omgeschakeld op produktie voor de oorlog. Reeds bij de troepen die 24 juli 's morgens naar Aragon vertrokken reden in de kolonnes geblindeerde vrachtwagens mee.

den worden, waar de rivaliteit tussen CNT en UGT de arbeiders verbitterde en politeke overwegingen zwaarder wogen dan technische efficiëntie, mislukten de gekollektiviseerde ondernemingen.'

Vooral het grondstoffenprobleem is voor een aantal industrieën van kruciaal belang.

De catalaanse regering, en in het begin ook haar 'vervanger', het 'Comité de Milicias Antifascistas', waarbinnen de CNT een belangrijke plaats inneemt, probeert de kollektivisatiebeweging naderhand in bepaalde banen te leiden. Zij tracht bijvoorbeeld voor te schrijven welke bedrijven wel en welke niet gekollektiviseerd mogen worden. Vooral bedrijven waarin brits kapitaal geïnvesteerd is moeten gespaard worden: de regering wil in Engeland geen ongunstige stemming kweken die de kans op daadwerkelijke hulp zou kunnen verminderen. De centrale regering heeft bovendien invloed doordat ze kan verbieden dat aan kollektieven de kredieten verleend worden die zij nodig hebben voor de aankoop van grondstoffen in het buitenland. Kollektieven moeten voldoen aan de regels die wettelijk vastgelgd zijn.

Maar de kollektiviseringen zijn spontane akties, die uit de arbeiders zelf voort zijn gekomen. Hun leiders, die hun anarchistische principes hebben verloochend door zitting te nemen in de regering, spelen er nauwelijks een rol in en kunnen er aanvankelijk weinig invloed op uitoefenen. Zo haalt ook het goedbedoelde kollektivisatiedekreet van de catalaanse anarchistische minister van Ekonomische Zaken Juan Fabrégas weinig uit. Het dekreet, een soort blauwdruk van een wettelijk geregelde demokratische ekonomie, tracht samenhang en koördinatie aan te brengen tussen de individuele kollektieven. De bedrijfsraden houden in dit plan wel een belangrijke invloed. Planning van produktie, afzet en prijzen berust in handen van federatieve organen: de Algemene Raden van Industrie. Daarin heeft ook de overheid zitting.

In de praktijk maakte het kollektivisatiedekreet niet veel verschil. Juan Carpa: *'Voor de meeste arbeiders in Catalonië is het kollektivisatiedekreet niet méér geweest dan een formalisatie van de situatie zoals 'ie al was.'* Het zijn wel de minst vérgaande kollektivisatievormen die door het dekreet in de wet vastgelegd worden.

Voor een aantal arbeiders gaat de bedoeling van de kollektivisaties echter veel verder. Het Houtbewerkerssyndikaat heeft al vanaf het begin gestreden tegen de opvatting dat de gekollektiviseerde bedrijven gezien moeten worden als onafhankelijke ondernemingen van arbeiders. Deze opvatting noemen zij spottend 'het kollektieve kapitalisme'. Zij vallen het kollektivisatiedekreet van Fabrégas heftig aan: het doet niets anders dan de ongelijkheid tussen de arme en de rijke takken van de industrie bevorderen. Inderdaad bestaat er een groot verschil tussen de goeddraaiende en de lamgeslagen of door de burgeroorlog zwaargetroffen industrieën, het-

geen sommige niet overleven.
Kritiek komt er ook op de bedrijfsraden, en van meerdere kanten. In plaats van een positieve en konstruktieve rol te spelen in de opbouw van de nieuwe ekonomie, onttrekken vele bedrijfsraden zich daaraan en gedragen zich inderdaad als eigenaars van kapitalistische ondernemingen. Het vervangen van zo'n eigenaar door een kollektieve leiding verandert niets wezenlijks; iedere fabriek verkoopt zijn produkten voor eigen rekening, konkurreert met andere fabrieken en vraagt soms zelfs hun faillissement aan. Noodlijdende industrieën en hun arbeiders worden aan hun lot overgelaten. '*Wat niets anders betekent dan het scheppen van twee klassen: de nieuwe rijken en de eeuwig armen. Een ongelijkheid waartegen fel geprotesteerd moet worden.*', aldus het Houtbewerkerssyndikaat.
Wat werkelijk nodig is is socialisatie. Alle industrieën moeten volledig gekollektiviseerd worden en een gemeenschappelijke kas krijgen. De syndikaten, die in het kollektivisatiedekreet een geringe rol speelden, moeten de leiding krijgen over produktie en distributie. De arbeidersraden blijven bestaan als basisorganen van de ekonomie, maar zullen niet meer voor eigen rekening mogen werken. Kosten en baten van alle bedrijven zijn voor de gemeenschap. Op deze manier kan ook de produktie afgestemd worden op de behoefte.
Juan Carpa's branche, de textiel, ziet al vrij snel het belang van een verdergaande kollektivisatie. '*Het was belangrijk dat niet ieder bedrijf maar op z'n eigen houtje ging produceren. Er moest koördinatie zijn. Daarom hebben we een week nadat we besloten het bedrijf over te nemen een manifest opgesteld. Dat hebben we overgelegd aan de Algemene Raad van alle arbeiders. Daarin stelden we voor hoe we de leiding van allerlei zaken zouden regelen via de fabrieks- en kontrolekomitees. Zodat alle bedrijven precies wisten hoe de ekonomie nu georganiseerd zou worden, en dat alle arbeiders het heft in eigen handen moesten nemen, maar ook met elkaar in kontakt blijven. In het manifest werd ook beschreven wat voor soorten gegevens we allemaal nodig hadden in de textielindustrie om een kompleet beeld te krijgen van waarover we beschikten en wat we zouden kunnen doen. Bijvoorbeeld, wat voor soort gegevens we nodig hadden om de waarde van het werk en de werktijden te kunnen vaststellen; om de taken van de raden vast te stellen, etc. Kortom, wat we nodig hadden om het arbeiderszelfbestuur goed te laten lopen in de hele textiel. Maar de realiteit was dat alle ondernemingen die al bestonden vóór de 19e juli allemaal hun eigen gang gingen. De arbeiders in die ondernemingen waren dus niet op de hoogte van datgene wat er geproduceerd werd en zou kunnen worden. Er was helemaal geen planning. Er werd niet nagedacht over wat er werkelijk nodig was. Men investeerde geld, niet om de produktie te verbeteren en aan te passen aan de behoefte, maar om nog meer geld te verdienen. En het gaat er juist om dat je, als je winst hebt, kijkt op welke manier je die in de fabrieken of in de industrie kunt steken, om een betere produktie of een betere handelssituatie te kreëren. Dat ging vanaf nu ook de arbeiders aan, die zich met bloed, zweet en tranen inzetten voor het bedrijf. En het is dus het syndikaat, dat uiteindelijk de kontrole over de industrie moet hebben.*'

De FAI en de CNT kiezen socialisatie officieel als nieuwe koers. Met deze radikalisering zijn de oorspronkelijke idealen van het libertair-kommunisme centraal komen te staan in de ekonomie. Van de kapitalistische organisatie zal nu volledig afstand gedaan worden.
In feite zijn al meteen na de 19e juli een aantal bedrijfstakken tot - gedeeltelijke - socialisatie overgegaan. De tramarbeiders steunen met hun overschotten de noodlijdende buschauffeurs en de havenarbeiders. De bouwvaksyndikaten, die gekonfronteerd worden met gebrek aan grondstoffen en afzetmoeilijkheden in de andere sektor, hebben de resulterende verschillen tussen bedrijven ondervangen door alle bedrijven bijeen te voegen. Lonen worden gemeenschappelijk bepaald en kosten gemeenschappelijk gedragen. Ook in de melkindustrie, de textiel en de wapenindustrie vindt socialisatie plaats.
Deze kan echter altijd slechts gedeeltelijk zijn. Werkelijke socialisatie houdt in dat de hele ekonomie gekollektiviseerd is en dat alle fondsen van alle syndikaten in één kas komen. Om dit te bereiken moet een groot aantal barrières opgeruimd worden en is eenheid nodig tussen de arbeiders van de CNT en van de UGT. Met name de - inmiddels kommunistisch georiënteerde - leiding van de UGT voelt er echter niets voor om de middenstand tegen zich in het harnas te jagen. De PSUC in Catalonië en de kommunistische partij in de centrale regering hebben zich opgesteld als verdedigers van de welvarende middenstand. En waar ze kollektivisatie niet kunnen tegengaan trachten ze er 'nationalisatie' van te maken: dat houdt in dat handel en wandel van de kollektieven onderworpen zal zijn aan de centrale leiding van de staat.
De UGT-leiding werkt de socialisatieplannen van de CNT dan ook heftig tegen. De gewone leden van de UGT steunen dit standpunt niet maar desalniettemin slaagt de leiding erin in het zadel te blijven. De hoop op eenheid wordt geen werkelijkheid. De socialisatie kan niet doorgevoerd worden, de ekonomische chaos blijft bestaan, en de positie van de CNT en de FAI verzwakt geleidelijk, terwijl de kommunisten aan invloed winnen. Zij onderwerpen de bestaande kollektieven in de loop van 1937 aan een omvangrijke burokratische regulering. Een leger van inspekteurs en managers, die hun aanstelling niet zozeer aan hun bekwaamheid als wel aan hun kommunistische gezindheid te danken hebben, zwermt uit over de fabrieken. De arbeiders raken gedemoraliseerd. De produktie daalt. En op den duur slagen de kommunistische machthebbers erin om alle revolutionaire verworvenheden de nek om te draaien (zie hoofdstuk : 'De kontrarevolutie'.)
De kans van de anarchisten is verkeken. In feite was hun lot al bezegeld op het moment dat de CNT besloot om toe te treden tot de regering. Dat betekende immers dat, om de overwinning van rechts te voorkomen, zij koos voor samenwerking met de middenklasse en met de kommunistische partij. Een moment lang heeft zij de macht in handen gehad. Dat moment is haar ontglipt, en degenen met wie ze is gaan samenwerken veroverden de macht terug en werkten de CNT gevoeglijk eruit. Vanaf dat moment kon zij de afbraak van de sociale revolutie niet meer tegenhouden.

KOLLEKTIEVEN OP HET PLATTELAND-ARAGON

Na de militaire opstand worden in heel Spanje ook op het platteland kollektiviseringen doorgevoerd. Vooral in Aragon vinden deze op zeer grote schaal plaats en blijven ze niet beperkt tot geïsoleerde dorpen. Kollektieven van de verschillende dorpen organiseren zich in regionale komitees en vormen een regionale raad, die de ruil tussen de dorpen moet koordineren. Om de ruil tussen de verschillende regio's in Aragon te koördineren en de handel met de kollektieven buiten Aragon te vereenvoudigen, wordt door de lokale en regionale komitees de Raad van Aragon gekozen. Deze raad krijgt een koördinerende funktie op alle gebieden en vervangt de oude bestuursorganen. De grote mate van autonomie van Aragon wordt de Republikeinse regering een doorn in het oog.

Aragon ligt in het noorden van Spanje en bestaat uit de provincies Zaragoza, Teruel en Huesca. Het is een landstreek met uitgebreide droge vlakten, alleen langs de rivieren vindt men vruchtbare stroken grond. Het bezit van de grond is ongelijk verdeeld, in de jaren '30 is ruim 65 procent in handen van twee procent van de bevolking. De verarmde boeren en kleine grondbezitters zijn gedwongen elders aanvullend werk te zoeken. Seizoen-emigratie is in dit gebied een bekend verschijnsel.
De ongelijke verdeling van de grond wordt door de boeren gezien als de oorzaak van hun armoede. Bewegingen die gelijkheid voorstaan vinden bij de arme bevolkingsgroepen een gretig gehoor.

Zowel de CNT als de UGT weten een grote aanhang te verwerven. In het begin van de jaren dertig neemt de aanhang van de UGT af ten gunste van de CNT.
Na de dood van de diktator Primo de Rivera wordt in 1931 door de spaanse mannen voor een republiek gekozen. Met name haar verkiezingsprogramma van uitgebreide landhervormingen wordt met enthousiasme door de boerenbewoners van Aragon ontvangen. De beloofde hervormingen blijven echter achterwege en de sociale onrust neemt toe.
Op een kongres van de CNT wordt besloten om een poging te doen de republikeinse regering ten val te brengen. Het startsein zal gegeven worden met opstanden en stakingen in Aragon en een algemene werkstaking in heel Spanje moet deze ondersteunen.
Wanneer in december 1933 een groot aantal dorpen in Aragon in opstand komt blijken zij niet gesteund te worden door de beloofde staking. De dorpen staan alleen en de opstand wordt bloedig onderdrukt.
In een aantal dorpen zijn de bewoners tot zelfbestuur overgegaan. Zij verbranden de bezitsregisters en het geld, schaffen het privébezit af en vervangen de gemeenteraad door een revolutionair komitee. In sommige dorpen duurt de opstand enige dagen, voordat deze onderdrukt kan worden door de stoottroepen.

Gekollektiviseerde landbouw in Utiel.

Tientallen doden en honderden gevangenen zijn het resultaat van het ingrijpen van de troepen.
Voor veel bewoners van de dorpen in Aragon vormt de opstand van 1933 het voorbeeld waarnaar zij handelen als zij in 1936 overgaan tot het uitroepen van het libertair kommunisme.
Tot 1936 blijft het onrustig in Aragon. De stakingen en pogingen tot opstand zijn vaak van korte duur en er wordt hard tegen opgetreden.
Een dag nadat de militairen in Marokko in opstand zijn gekomen, komen ook in Aragon de militairen in opstand. In vele gevallen stuiten zij op hevig verzet van de bevolking. In Zaragoza weten zij de macht te verkrijgen, ondermeer omdat het stadbestuur weigert de wapens aan de arbeiders te geven. Ook in de dorpen in het zuiden en het westen van Aragon slaagt de militaire opstand. Aragon wordt verdeeld in een nationalistische en een republikeinse zône en gedurende twee jaar zullen de fronten bijna ongewijzigd blijven. Aan republikeinse zijde zijn het vooral de kolonnes van de anarcho-syndikalisten en de POUM, Partido Obrero de Unificacion Marxista, de revolutionair marxistische arbeiderspartij, die voor de verdediging zorgen. Ze krijgen slechte en bovendien te weinig wapens van de centrale regering om tot een effektieve aanval over te kunnen gaan.
Achter het republikeinse front wordt in de dorpen een begin gemaakt met de sociale revolutie, die door anarchisten gezien wordt als het meest effektieve middel in de strijd tegen de fascisten. In de meeste gevallen worden de initiatieven daartoe door de CNT-leden genomen, in andere gevallen door socialisten. Over het algemeen bestaat er een nauw samenwerkingsverband tussen hen.
Een van de belangrijkste aspekten van de revolutie is de kollektivisering van de ekonomie. De gronden worden kollektief bewerkt en de produkten samengevoegd in de koöperaties. Het geld wordt afgeschaft en er komt ruilhandel tot stand. Ook de ruilhandel tussen de verschillende dorpen op gang.
In de dorpen worden de gemeenteraden ontbonden en revolutionaire komitees opgericht. In sommige gevallen wordt al het bezit in een dorp kollektief beheerd, in andere gevallen alleen de gronden van de gevluchte rijken. Het zijn de dorpelingen zelf die de beslissingen hiertoe genomen hebben; vaak op initiatief van CNT-leden. De raden hebben slechts een uitvoerende taak. In de dorpen is iedereen gelijk, men produceert naar vermogen en ontvangt naar behoefte.
Wanneer niet alle grond bij de kollektieven gevoegd wordt, bestaat over het algemeen de regel, dat niemand meer grond bezit dan hij met zijn familie kan bewerken.
In december 1936 wordt in Aragon 75 procent van de grond gemeenschappelijk bewerkt in 450 kollektieven met 10.000 leden.
Voor de lopende zaken benoemen de dorpelingen een dorpsraad en dagelijks vinden vergaderingen plaats over de voortgang van het werk. Over het algemeen worden de verschillende werkzaamheden in groepen verricht en iedere groep kiest een afgevaardigde om naar deze vergaderingen te gaan.
De kerk krijgt veelal de funktie van opslagplaats van landbouwprodukten omdat ze de koelste plaats is van het dorp. De kerkelijke leiders hebben in de meeste gevallen de benen genomen, in andere gevallen zijn ze vermoord.
De achterliggende ideeën zijn overal gelijk. Vrijheid, gelijkheid, solidariteit en produceren voor de companeros aan het front.
De praktijk van deze ideeën is echter niet overal dezelfde geweest en is door vrouwen en mannen op een andere wijze ervaren.
Paricio is een dorpsbewoner uit Aragon. Zijn dorp ligt op 6 kilometer afstand van Monzon. Hij herinnert zich de gebeurtenissen die plaats vonden na de opstand van de militairen in Marokko:*'We werden gewaarschuwd toen we op het land aan het werk waren. Ze kwamen ons vertellen dat de opstand uitgebroken was en dat er*

Gekollektiviseerde landbouw in Utiel, tussen Teruel en Valencia.

een revolutie aan de gang was. De fascisten waren tegen de republiek in opstand gekomen. In ons dorp werden door links maatregelen genomen om rechts te verhinderen zich bij de opstand aan te sluiten. Rechts had een overeenkomst met de gemeente gesloten waarin ze verklaarden geen enkele aktiviteit van dien aard te zullen ontplooien.
Na 6 of 7 dagen werd er op een dorpsvergadering besloten het werk gemeenschappelijk te gaan verrichten, nog niet in kollektieven. Die kwamen langzamerhand op gang.
Er werd een komitee gevormd met enkele republikeinen, wat socialisten en de meerderheid CNT-ers, dat waren er zes of zeven.
Er werden algemene vergaderingen op het dorpsplein gehouden, iedereen was er, uit elk huis was minstens een persoon aanwezig. Het werk werd verdeeld over groepen mensen, die vandaag dit, morgen dat stuk land zouden bewerken. Toen werd na ongeveer vijf dagen tot de oprichting van een koöperatie besloten, een soort van gemeenschapswinkel van het kollektief, en er werden speciale waardepapieren uitgegeven. In het begin vertegenwoordigden deze nog de waarde van een bepaald aantal pesetas. Wijn en brood en zo konden we zonder bonnen krijgen en net zoveel als we nodig hadden. Produkten waarvan te weinig in voorraad was, moesten we kopen met deze bonnen.
Over het algemeen liep dit allemaal wel vrij goed, er werd geen verschil tussen personen gemaakt, iedereen kreeg hetzelfde. Er was wel ontevredenheid, maar het ging steeds beter. De eerste grond die we kollektief bewerkten was van de grootgrondbezitters die hun terreinen onbeheerd achtergelaten hadden, omdat ze gevlucht waren of vermoord. Daarna kwam ook de grond van de mensen die teveel in hun bezit hadden;meer dan ze zelf konden bewerken. Die zouden mensen in dienst moeten nemen om voor hun te werken. Maar nu we allemaal gelijk waren, mocht niemand meer iemand anders in dienst nemen, want dat was uitbuiting.
We bewerkten deze grond in groepjes van vijf tot tien mensen die elkaar goed kenden. Iedere groep koos een afgevaardigde en s'avonds na het werk werd met al deze afgevaardigden en het komitee vergaderd over het werk van de volgende dag. Ik was niet de afgevaardigde uit mijn groep, maar ik ging wel vaak mee naar de vergadering, want iedereen mocht er komen. Ik heb met heel veel plezier met mijn groep samengewerkt en we zongen heel veel. Het is jammer dat we geen tijd hebben gehad om van de opbrengst van de oogst te genieten. Het kollektief werd vernietigd, vlak voordat de oogst binnen was gehaald. Dat was in augustus 1937, toen de kommunisten kwamen. In ons dorp hadden we de voorraden in de kerk opgeslagen, want het was de grootste ruimte die we hadden en sinds het begin van de revolutie was die leeg. De heiligen hadden we naar buiten gehaal[d]
Bij ons waren op de vergaderingen wel vrouwen aanwezig, want die werkten nu ook op het land, samen met ons. Maar de vrouwen zeiden nooit zoveel op die vergaderingen. We hadden ook een soort van pension voor alleenstaande mannen in het dorp. Mijn moeder kookte daar en zorgde voor het café. Voor de oorlog werkte ze in het huishouden. Ik denk dat ze het werk in het pension leuker heeft gevonden, want ze zag nu veel meer mensen.'

Gekollektiviseerde landbouw in Utiel.

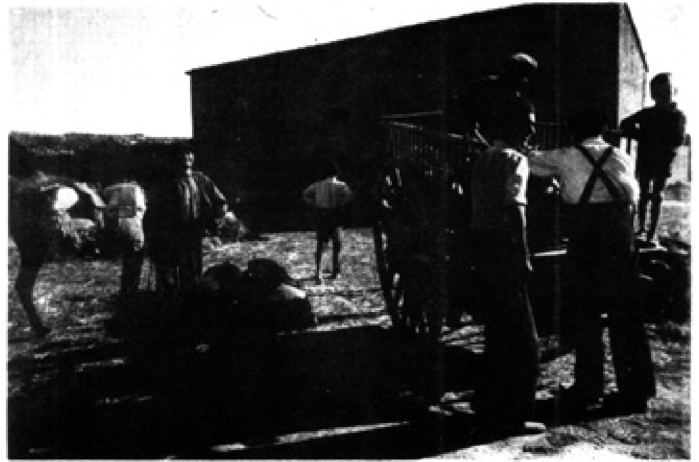
Emma Goldman praat met leden van de CNT-FAI op doorreis naar Utiel tijdens haar eerste bezoek aan Spanje september 1936.

Paricio spreekt over vergaderingen, waaraan door een ieder kan worden deelgenomen; door zowel vrouwen als mannen. Mensen lijken uit vrije wil te zijn gaan werken in het kollektief. Miguela heeft andere ervaringen met de sociale veranderingen in haar dorp.
Miguela woont tijdens de burgeroorlog in Fraga, een dorp in Aragon. Zij kan zich van deze periode vooral haar werk en het toneelspelen herinneren.
'Ik heb op verschillende manieren meegedaan aan de anarchistische beweging. Ik was opgevoed door een zeer radikale grootmoeder. In de periode van diktatuur, toen propaganda voeren voor de republiek verboden was, liep zij op straat met republikeinse pamfletjes. Mijn grootvader zat alleen maar in zijn stoel, maar mijn grootmoeder was een felle. Later werd ze anarchiste en las ze heel veel. Onder het eten praate ze altijd over de boeken en kranten die ze gelezen had en zo raakte ik bekend met het anarchisme. Niet door de CNT want dat is een mannenorganisatie en daar gingen we nooit heen. Later tijdens de oorlog ook niet. Toen de oorlog uitbrak wees het komitee mij aan om in de wasserij te werken. Ik had daar geen bezwaar tegen, want het was oorlog en we moesten degenen ondersteunen die ons aan het front verdedigden. De wasserij bevond zich in een groot gebouw waar we gezamenlijk voor de kolonne van Durruti werkten. Behalve de wasserij waren er een atelier en een bakkerij gevestigd. We werkten in de bakkerij met dertig vrouwen. Als de kleren gewassen waren gingen ze naar het atelier om versteld en gerepareerd te worden. We werkten hard en maakten lange dagen. Behalve een paar mannen die voor

de machines zorgden werkten we hier met alleen maar vrouwen. Vergaderingen over het werk of zo waren er niet.
In de bakkerij werkten allemaal mannen, bakkers die uit Barcelona kwamen. Ik praat nu nog vaak met vrouwen uit het dorp waarmee ik toen samenwerkte. Het was een leuke tijd, want we zagen toen zoveel mensen. De bakkers kwamen bijvoorbeeld altijd met wat lekkers een praatje met ons maken. Ze maakten grappen, waarom we moesten lachen. En dat hadden we juist zo nodig, omdat steeds meer vrouwen een familielid hadden dat aan het front gesneuveld was. Het was voor ons vrouwen een heel verschil met voor de oorlog. Nu konden we openlijk met mannen praten en lachen, dat was eerder niet mogelijk geweest. Ook het werk was anders dan vroeger. Toen werkten we in het huishouden en gingen op het land helpen, als de mannen ons nodig hadden.
Maar voor mij was de grootste verandering het theater. Voor de oorlog was er van theater geen sprake, maar nu speelden we stukken, jongens en meisjes samen, en dat was voor ons heel belangrijk omdat we vroeger nooit met jongens samen mochten zijn. Er waren nog steeds veel ouderen die het maar niets vonden. We gingen dan langs de dorpen in het gebied om voorstellingen te geven. We waren niet allemaal links. Sommigen speelden toneel omdat ze het leuk vonden, anderen omdat het een mogelijkheid was om idealen uit te dragen. Dit theater is een van mijn leukste herinneringen uit die tijd.
Voor oudere vrouwen is er volgens mij in die tijd niet zoveel veranderd. De meesten waren getrouwd en getrouwde vrouwen werkten niet buitenshuis; die zorgden voor de kinderen en werkten in hun moestuintje.
Vrouwen deden net als altijd de boodschappen, maar ze betaalden nu niet meer met geld, maar met bonnen. Mijn oma heeft een keer dertig konijnen naar de winkel gebracht en kreeg daarvoor een heleboel bonnen. Daarmee kon ze dan weer andere dingen aanschaffen. Alle winkels die we in het dorp hadden waren in handen van de komitees en zij hadden ook de vrouwen gekozen die er mochten werken.'
Hoewel het komitee vrij veel voor het zeggen lijkt te hebben, is er nu meer vrijheid; niet alleen met betrekking tot haar werk, is een van de konklusies uit het verhaal van Miguela. Verder blijkt uit haar verhaal dat de CNT een mannenorganisatie is waar vrouwen zich niet in thuis voelen.

Albalate 1936. 'Onder de eersten die aan de revolutie een konstruktieve invulling gaven waren de boeren uit Albalate de Cinca. Toen ik begin oktober, nauwelijks drie maanden nadat de catalaanse arbeiders de bendes van Franco uit hun midden hadden verdreven, waren de boeren er al in geslaagd een groot deel van het land te kollektiviseren.' Emma Goldman in Vision on fire.

Albalate, een gekollektiviseerd dorp bij Huesca met vijfduizend inwoners, meerendeels CNT-FAI leden. 'Als we eenmaal aan onze broeders bewezen hebben dat kollektief werken tijd en energie spaart en betere resultaten levert voor elk lid van het kollektief, zullen de boeren die nu aan de kant staan zich bij ons aansluiten', vertelt een boer uit dit dorp aan Emma Goldman, die er begin oktober 1936 op bezoek is.

Ook Antonio woont tijdens de burgeroorlog in een dorp in Aragon. In zijn dorp funktioneert het kollektief binnen een maand en hij wordt door het komitee aangesteld als medewerker in het kantoor van het kollektief.
'Ik denk dat het komitee mij vroeg, omdat ik kon schrijven en rekenen, en dat konden niet veel mensen in ons dorp. Ik heb daar ongeveer twee maanden gewerkt. Ik moest een lijst bijhouden van alle gezinnen die aangesloten waren bij het kollektief. Het geld hadden we afgeschaft en we betaalden nu met een lokaal betaalmiddel, een stukje karton waarop een bedrag geschreven stond. En dat was ons geld. Mijn werk op het kantoor bestond eruit om onder de gezinnen van het kollektief de waardebonnen uit te delen. Ieder gezin met evenveel kinderen kreeg evenveel bonnen, en naarmate er meer gezinsleden waren werd het bedrag aan bonnen groter. Zo kreeg iedereen evenveel en konden er geen mensen rijker of armer dan de anderen worden. Iedereen was gelijk, dat was de basis van onze revolutie.
Soms gebeurde het dat er iemand kwam die een dienst nodig had die niet in het kollektief verleend kon worden omdat die niet aanwezig was. Dan ging die iemand naar de vergadering van het kollektief, die werd iedere avond na het werk gehouden, en dan werd er gesproken over de wijze waarop aan de behoefte van die persoon tegemoet gekomen kon worden. En ik kan me ook herinneren dat er dan weleens nationaal geld gegeven werd, zodat die persoon kon krijgen wat hij nodig had; dat was dan iets dat niet in het dorp voor handen was. Dat kon bijvoorbeeld een bezoek aan de dokter zijn of aan een specialist.
Ik hield op met werken op het kantoor toen het komitee mij voorstelde naar de school van Félix Carrasquer te gaan. Daar ben ik toen leerling geworden.'
De anarcho-syndikalisten hebben altijd veel aandacht besteed aan alternatief onderwijs, want ze gaan ervan uit dat het beste met be-

wuste mensen een revolutie gemaakt kan worden. Voor de burgeroorlog bestaan er in verschillende dorpen al kulturele verenigingen, waar onderwijs in de avonduren gegeven wordt. Dit maakt het voor mensen die overdag op het land werken mogelijk om toch onderwijs te kunnen volgen.
Met het begin van de sociale revolutie ontstaan ook ideeën om een dagschool voor anarchisten op te richten. De verschillende dorpen komen geregeld op regionale vergaderingen bijeen. Op een van deze vergaderingen legt Felix Carrasquer het voorstel op tafel om een dagschool voor anarchistisch onderwijs te beginnen. Uit de kollektieven van de hele regio zouden leerlingen gestuurd kunnen worden. Het wordt aangenomen en begin januari begint de school in Monzon. Felix wordt een van de onderwijzers.
Antonio vertelt hoe de school heeft gefunctioneerd:
'Toen de school voor militanten in Monzon van start ging was ik een van de dertig leerlingen. De school was opgezet om ons te leren wat zelf bestuur in de praktijk betekent. de meesten van ons waren niet voorbereid op een maatschappij waarin iedereen gelijk zou zijn en daartoe diende de school. De school werd helemaal door ons bestuurd en de meester, Felix Carrasquer, had evenveel te vertellen als wij. We bepaalden zelf ons lesprogramma en werkten ook in de keuken en in de moestuin. Na deze opleiding zouden we teruggaan naar de kollektieven in onze dorpen Daar zouden we anderen kunnen vertellen wat we geleerd hadden. We kregen aardrijkskunde, sociologie en lessen over seksualiteit, maar we leerden ook hoe we de grond moesten bewerken en welke gewassen voor de grondsoort geschikt waren. Bij alles wat we deden stond de revolutie centraal en niemand was belangrijker of gewichtiger dan de ander.
We hebben maar een paar maanden op die school gezeten. In augustus kwamen de kommunisten al en moesten we vluchten. We zijn nooit in staat geweest om onze kennis in de kollektieven in praktijk te brengen.
Weet je, dankzij de opleiding in deze school, heb ik mijn anarchistische ideeën niet alleen verder kunnen ontwikkelen, maar ben ik ook in staat geweest ze gedurende de veertig jaren van diktatuur te handhaven. Ik heb leren lezen en analyseren, waardoor ik door de propaganda van Franco heen kon kijken.'
Niet alleen CNT-leden werken mee aan het in praktijk brengen van de anarchistische idealen Mensen die zich vroeger nooit georganiseerd hebben werken nu aan de revolutie mee.
Paricio vertelt hoe steeds meer mensen hun bezit bij de kollektieven voegen:
'Mensen die ons in het begin voor gek verklaarden, zagen dat het kollektief een succes was. We produceerden veel meer dan vroeger en we hoefden daarvoor minder hard te werken en dat zagen zij ook. Mensen die zich nooit bij een organisatie aangesloten hadden kwamen hun kippen en hun varkens naar de gemeenschappelijke stal brengen en wilden hun grond bij het kollektief voegen. Onze idealen werden door veel mensen overgenomen; het waren niet alleen nog maar de anarchisten die in het kollektief werkten. Als de kommunisten niet gekomen waren om alles te vernielen, zouden we in overvloed geleefd hebben.'

DE SCHOOL DER MILITANTEN

Felix Carrasquer is een anarcho-syndikalist die zijn leven gewijd heeft aan het opzetten van libertaire onderwijsprojekten. Hij zou daar weer mee willen beginnen als hij over voldoende geld zou beschikken. Felix werd geboren in een dorp in Aragon, waar hij jeugdige leeftijd meegeholpen heeft een libertaire avondschool op te zetten. Na de mislukte revolutiepoging van december 1933 werd een jacht geopend op alle deelnemers. Felix vluchtte naar Barcelona, waar hij een Ateneo Libertario begon: een libertair centrum voor scholing em kultuur.
Tijdens de burgeroorlog keerde hij naar zijn geboortegebied terug en werd de onderwijzer op de School voor Militanten te Monzon. Over zijn ervaringen met het libertair onderwijs heeft hij een aantal boeken geschreven. Franco strafte hem voor zijn libertaire gedachten met twintig jaar gevangenisstraf. Omdat Felix blind is en dus niet kon lezen om de tijd te doden was dit een zeer zware tijd voor hem.
In onderstaand artikel schetst Felix de achtergronden van en de ontwikkelingen rond de libertaire opvoeding voor en tijdens de burgeroorlog.

De eerste anarchist die de staat verwierp met onweerlegbare argumenten was W. Godwin. Hij stond echter tegenover de mensen die van mening waren dat sociale verandering langs de weg van de revolutionaire daad zou lopen. Sindsdien zijn er bijna twee eeuwen van vooruitgang in de psychologie verstreken. In de huidige psychologie meent men dat geen enkele wezenlijke verandering in de maatschappij doorgevoerd kan worden zonder eerst de mentaliteit te veranderen van de vrouwen en mannen die er deel van uitmaken. Met betrekking tot de opvoedingsmethode van Godwin moeten we konstateren dat hij in veel opzichten op de methoden van de meest vooruitstrevende hervormers van de twintigste eeuw vooruitliep. Godwin vond namelijk dat aan ieder mens alleen die zaken onderwezen zouden moeten worden die hij wenst te leren en die hij op de een of andere manier nuttig acht.
In aansluiting op zijn opvoedkundig ideaal begon Godwin in 1783 een school voor kinderen en opgroeiende jeugd, waar iedere autoriteit buitengesloten was. Het onderwijs was gebaseerd op het vrije initiatief van de leerlingen en richtte zich op het ontwikkelen van hun kritische kapaciteiten. Dit gebeurde in nauwe samenwerking en vrije diskussie tussen leerlingen en onderwijzers. *'Het essentiële van een verstandige opvoeding'* schreef Godwin in zijn boek 'De onderzoeker', *'is leren denken, diskussiëren en problemen te stellen.(...) Het kind moet in omstandigheden geplaatst worden die het hem mogelijk maken om zijn kapaciteiten te ontdekken en ontwikkelen.'*
Degenen die het eens zijn met deze pedagogische opvatting zullen zich afvragen hoe het komt dat het projekt dat Godwin voorstelt, een samenleving zonder staat, zo weinig invloed heeft gehad. Het antwoord ligt voor de hand. Bijna niemand in deze wereld heeft een werkelijke opvoeding genoten. Daardoor handhaven de meeste mensen zich onder het juk van de onwetendheid en van de sleur, en kunnen ze zich niet ontdoen van de last van het verleden, dat mensen zowel konditioneert als beheerst.
Ook Fourier, Proudhon en Owen hebben een grote nadruk gelegd op de opvoeding als een onmisbaar element voor het veranderen van de maatschappij. Over hen zullen we het hier echter niet hebben. We zullen ons bezighouden, zij het zeer beknopt, met die voorlopers van het libertaire onderwijs wier theoretisch werk gekoppeld is aan een praktische uitvoering van de ideeën.
Onder hen neemt Paul Robin, een vriend en bewonderaar van Bakoenin, een vooraanstaande plaats in. Hij droeg de vernieuwing van het onderwijs een warm hart toe en is hierdoor in hachelijke situaties terechtgekomen. Enkel omdat hij vrijheid centraal stelde in de instituten en en scholen waar hij als onderwijzer werkte moest hij talrijke moeilijkheden doorstaar, zoals herhaaldelijke ontslagen, gevangenisstraf, laster, vervolgingen, honger en verbanning.
Paul Robin was een van de oprichters van de AIT en presenteerde in 1868 een plan voor 'integrale opvoeding', dat goed ontvangen werd op het kongres dat de AIT in dit jaar hield. Als voorvechter van de emancipatie van de vrouw en als voorstander van gemengd onderwijs op alle nivo's, bracht hij zijn belangrijkste projekt tot leven in het weeshuis van Cenpuis. Hier werkten de meisjes en de jongens op het land - Cenpuis beschikte over vijftien hektare grond - en in de verschillende bedrijfjes die waren opgezet met het doel de praktijk te kombineren met de theorie, door het bestuderen van de verschijnselen die zich bij het werken voordeden. *'Geen hersenen zonder handen, geen handen zonder hersenen.'* was een van zijn leuzen. Aan het gewone studiepakket voegde hij nieuwe vakken toe: astronomie, stenografie en Esperanto, de taal die het mensen over de hele wereld mogelijk maakt om met elkaar te kommuniceren. De religie verving hij door wetenschap. Zijn opvoedkundig denken was anti-autoritair en gericht op internationaal pacifisme. Robin paste een gelijkwaardige en integrale opvoedingsmethode toe: dat wil zeggen dat hij evenveel aandacht schonk aan de ontwikkeling van het lichaam, van de kennis en van de moraal van de leerlingen.
Ook Sebastian Fauré toonde met zijn boerderij cq. school 'La Colmena' (De Bijenkorf), die door leerlingen en onderwijzers gezamenlijk werd bestuurd, de voordelen van zo'n vrijwillige samenwerking.
Het was echter het Komitee voor Anarchistisch Onderwijs dat in 1898 een duidelijk koncept opstelde van hetgeen libertair onderwijs inhield. Dit komitee bestond uit Eliseé Reclus, Louise Michel, J. Ardouin, Carlos Malato, L. Tolstoi, P. Kropotkin, J. Grave en anderen die streden tegen het autoritaire onderwijs en iedere andere vorm van dogmatisme. In hun koncept werd onder meer gesteld: *'...onderwijs dat het kriterium vrijheid zo ruim mogelijk wil toepassen op de opvoeding, moet drie formaliteiten laten vallen, te weten:*

De volksuniversiteit van Barcelona is gevestigd in een voormalig seminarie.

Manifestatie voor de Escuela Moderna op de Ramblas in Barcelona, 1936.

Herdending van Ferrer op de Plaza Ferrer in Barcelona, 1936. Francisco Ferrer was de grondlegger van de Escuela Moderna. 13 Oktober 1909 wordt hij op vijftigjarige leeftijd geëxecuteerd omdat de autoriteiten hem ervan beschuldigen de aanstichter te zijn van de opstanden in Barcelona gedurende de laatste week van juli 1909.

a. discipline, die de vader is van bedrog en leugen;
b. programma's, die de originaliteit, het initiatief en de verantwoording vernietigen;
c. beoordelingscijfers, die rivaliteit, jaloezie en haat veroorzaken.'
Naast deze en andere aanbevelingen deed het genoemde komitee een duidelijk en gedetailleerd voorstel voor een onderwijsvorm die integraal, rationeel, gemengd en libertair zou zijn.

Het is waar dat A.I. Cervera, een aanhanger van Fourier, in 1850 in Madrid al een school voor arbeiders oprichtte, die binnen korte tijd ongeveer zeshonderd leerlingen telde. het is ook waar dat , ongeveer te zelfder tijd, in Barcelona een Ateneo voor arbeiders werd opgericht dat geïnspireerd was op Proudhon; en dat op plaatsen waar de AIT een kern van militante leden bezat, kulturele groepen ontstonden.
Het is echter Francisco Ferrer Guardia geweest die, beïnvloed door de aanbevelingen van het Komitee voor Anarchistisch Onderwijs en vooral door het werk van Robin, de werkelijke gangmaker werd voor een libertaire opvoeding. Hij richtte in 1901 een school op die hij 'Escuela Moderna' noemde, de Moderne School.
Deze dappere daad van Ferrer vloeide voort uit zijn pedagogische overtuiging en zijn liefde voor kinderen, en liet duidelijk zien hoe waardevol hij was. Alleen al het streven naar vrij onderwijs in het klerikale en reaktionaire Spanje was in die tijd levensgevaarlijk. Naast een integrale, gemengde en libertaire opvoeding was Francisco Ferrer bovendien begonnen met een uitgeverij die meer dan dertig - vaak verboden - boeken liet verschijnen.
De opvoedingsmethode van Ferrer won zoveel aanzien dat binnen twee jaar tijd in Spanje veertig scholen werden opgericht die daarop waren gebaseerd. Dit bewijst hoe open men in Spanje stond voor de libertaire ideeën.
De regering kon een succes van de 'Escuela Moderna' niet langer tolereren en vond in de 'Tragische Week' in Barcelona een motief om op 13 oktober 1909 Ferrer te vermoorden. Na de verraderlijke moord op Ferrer vond er een opleving plaats van zijn opvoedkundige methode zowel als van de rationalistische onderwijsmethode. Het initiatief werd genomen in Andalusië door Sanchez Rosas. Dit onderwijs verbreidde zich door heel Spanje, vooral met behulp van de CNT. Het kreeg grote omvang en verwierf in veel gebieden faam. De CNT bleef trouw aan de principes van Ferrer, die de rede voorrang gaf boven religieuze trouw en boven politieke onderdanigheid; Ze gaf aan haar scholen de benaming 'rationalistisch'. Hoewel de ruimte ontbreekt om er uitgebreid op in te gaan wil ik toch een idee geven van de omvang van deze kulturele beweging.
Door de wisselvalligheid van de repressie, die het gevolg was van frekwente politieke gedaanteverwisselingen, werden de syndikaten van de CNT - en met hen de scholen - honderden malen gesloten. Maar net als de Fenix herrezen zij en begonnen ze iedere keer weer opnieuw te funktioneren, vooral in Catalonië, Valencia, Aragon, Galicie en Asturië.
In de periode van de tweede republiek funktioneerden meer dan tweehonderd rationalistische scholen op het hele schiereiland. Het feit dat de arbeiders van een arm land, in een tijd dat de werkloosheid ongeveer net zo groot was als nu, in staat waren om vol enthousiasme dit aantal scholen open te houden is een unieke gebeurtenis in de geschiedenis. Deze scholen kregen namelijk geen hulp of ondersteuning in de vorm van geld, van wie dan ook.
Het kulturele werk van de CNT beperkte zich niet tot het stimuleren van de rationalistische scholen. Sinds het begin van de eeuw funktioneerden al de Ateneos; ten tijde van de republiek waren er meer dan duizend. In deze Ateneos werd basisonderwijs gegeven en werden ook kursussen opgezet met wetenschappelijke thema's, zoals bijvoorbeeld de geschiedenis van de arbeidersbeweging. Bij alle thema's stond dezelfde vraag centraal: hoe kunnen we deze onrechtvaardige maatschappij waar mensen ontberingen lijden vervangen door een andere, waarin meer vrijheid en solidariteit bestaat?
Dit kollektieve verlangen naar vrijheid en naar kultuur vindt in mei 1936 een hoogtepunt op het kongres van de CNT in Saragossa. Hier kwam men overeen dat de opvoeding in de toekomst vrij moest zijn voor mannen en vrouwen gezamelijk, dat het initiatief van de leerlingen gerespekteerd diende te worden en dat solidariteit een belangrijke rol moest spelen.

Pas vanuit deze achtergronden en vanuit een besef van de bereidheid van de CNT-mensen om te vechten voor een maatschappij waarin gelijkheid heerst, kunnen we begrijpen dat, toen de fascisten in opstand kwamen, de arbeiders ze met kracht de pas afsneden en dat ze binnen afzienbare tijd geweldige dingen tot stand wisten te brengen die de hele wereld versteld deden staan.
In de eerste momenten van de fascistische opstand rustte het grootste gewicht van de strijd om de vrijheid op de schouders van de CNT. Zij stelde zich de taak om zo snel mogelijk de industrie en de belangrijkste openbare diensten weer op gang te brengen. Zoals bijvoorbeeld de sociale en medische hulp, de bevoorrading, het transport en het onderwijs.
Omdat de CNT het standpunt had ingenomen dat ze wilde samenwerken met alle anti-fascistische partijen, moest zij ook op het gebied van onderwijs tot een soort van kompromis met hen zien te komen. In feite was het niet moeilijk om tot overeenstemming te komen over de oprichting van de Escuelas Modernas, omdat de zucht naar vrijheid bij allen op deze eerste revolutionaire ogenblikken zeer groot was. In Catalonië was bijvoorbeeld de Raad van de 'Escuela Nueva Unificada', de Verenigde Nieuwe School - deze Raad was een nationaal orgaan waarvan ook de CNT deel uitmaakte - behoorlijk ontvankelijk voor de ideeën van Ferrer. Dit mede onder invloed van de president van de Raad, J. Puig Elias, die een vurig aanhanger was van de Escuela Moderna.
Iets dergelijks gebeurde met het onderwijs in heel het republikeinse gebied. Ondanks het bestaan van een ministerie van onderwijs met een klassieke struktuur waren de CNT-mensen en degenen die zich inzetten voor het onderwijs in staat dit haar opgelegd karakter te doen verliezen en er een frisse en

vrije wind doorheen te laten waaien.
Als we spreken over de kulturele impuls van de eerste momenten in de overgangsfase, moeten we ook wijzen op het werk van de Ateneos en van de Juventudes Libertarias, de Liberraire Jongeren. De Ateneos namen zodanig toe in aantal dat er in de republikeinse zone bijna niemand was die er geen deel van uitmaakte. De Libertaire Jongeren ontwikkelden het grootste deel van hun kulturele aktiviteiten binnen de Ateneos, maar ze behielden ook hun eigen organisatie en kulturele aktiviteiten. Ze organiseerden voordrachten, konferenties, kursussen, theatervoorstellingen enzovoort. Alleen al in Barcelona bestonden vijfentwintig Ateneos, verdeeld over verschillende wijken, wat voor de Juventudes Libertarias geen beletsel vormde om ook op een centrale plaats in Barcelona een Instituut voor Vrij Onderwijs op te richten. Hier kwamen dagelijks zo'n vijfhonderd jongeren van beide seksen naar toe om zich kultureel te verrijken.
In deze rekonstruktie van de gebeurtenissen in het verleden mogen we niet vergeten de vereniging van Mujeres Libres te noemen, de Libertaire Vrouwen. Want ondanks het feit dat ze pas drie maanden tevoren waren opgericht en dat ze door tijdgebrek niet in staat zijn geweest hun gelederen uit te breiden, funktioneerden ze door hun aandacht voor de spaanse vrouw als de katalysator van de vrouwenemancipatie. Vanaf 19 juli zagen de vrouwen in de republikeinse zone als bij ingeving dat op de een of andere manier de ketenen van het verleden gebroken waren.
De oorlog eiste dat de vrouwen de plaatsen opvulden die door strijders aan het front leeg achtergelaten waren. De vrouwen waren zich bewust van hun verantwoordelijkheid en werkten mee, zowel in de syndikaten als in de kollektieven en op andere terreinen in het openbare leven. Bijna zonder dat ze zich ervan bewust waren, gingen zij zich de gelijken van mannen voelen wat betreft rechten en plichten, en begonnen ze stilzwijgend de status van gelijkheid op te eisen.
Mujeres Libres, alleen of in samenwerking met de Juventudes Libertarias, organiseerden werkplaatsen en opleidingen in een tijd dat daaraan veel behoefte was en ze openden informatiecentra op vele plaatsen in Spanje.
Maar de veranderingen die door deze emancipatorische aktiviteiten een aanvang namen konden niet worden doorgezet. Dankzij veertig jaar franquisme zijn de vrouwen weer teruggeworpen op de regels uit het verleden.
Desalniettemin moeten we vaststellen dat de meest vergaande revolutie in onze geschiedenis de emancipatie van de vrouwen is geweest. In het pogen om te ontsnappen uit de onderdrukking die het produkt is van deze ontwrichte samenleving heeft deze zich sneller en radikaler ontwikkeld dan ieder ander revolutionair streven.
Laten we terugkeren naar de rationalistische scholen. In het voorjaar van 1936 bestonden er tweehonderd in heel Spanje, in het voorjaar van 1937 waren het er ongeveer vijfhonderd. Zij werden bijna allemaal onderhouden door de kollektieven, die een voorbeeld waren van ekonomische gelijkheid en van menselijke solidariteit. Deze kollektieven waren een stimulerende kracht voor de kulturele aktiviteiten en nieuwe initiatieven. Het enige dat de oprichting van een groter aantal scholen in de weg stond was het gebrek aan onderwijzers en compagneros die op pedagogisch gebied voldoende waren voorbereid op het ontwikkelen van een libertaire opvoeding. Ferrer had dit gebrek al onderkend en een ontwerp gemaakt voor een opleidingsschool voor de Escuela Moderna.
Op het Kongres voor Kultuur dat de CNT op 8 en 9 oktober 1936 in Barcelona hield, werd dit probleem besproken. Men was het er over eens dat de rationalistische scholen zich onafhankelijk van de staat zouden moeten voortzetten en dat er zo spoedig mogelijk een opleidingsschool opgericht moest worden die gestoeld was op libertaire ideeën. Jammer genoeg konden veel projekten niet in praktijk worden gebracht door de eisen die de oorlog stelde en door de voortdurende klopjacht op de CNT, die veel van haar krachten vergde. De CNT was min of meer openlijk het doelwit geworden van de kommunistische partij, die door het Kremlin geleid werd.

Ondanks alles zijn we toch in staat geweest, misschien enigzins voorbarig, om een aantal Escuelas de Militantes, scholen voor militanten, op te zetten. Eén bevond zich in Barcelona en was ondergebracht in een huis van de CNT/FAI. Hier werden lessen in literatuur en journalistiek gegeven en er was een kursus 'spreken in het openbaar'. Een andere school bevond zich in Monzon, een dorp in Aragon, waar de opgroeiende jeugd van beide seksen zich oriënteerde en voorbereidde op de nieuwe maatschappij. De derde school stond in Paterna de Levante.
Maar het tekort aan leerkrachten die goed voorbereid waren op het geven van libertair onderwijs bleef de kollektivisten in Aragon verontrusten. Uit deze bezorgdheid groeide het idee om een opleidingsschool te beginnen. In juni 1937 werd een voorstel overgelegd aan het Regionale Komitee van Aragon van de CNT en aan het komitee van de kollektieven. De essentie van dit projekt is in twee woorden samen te vatten: zelfbestuur en koöperatie. Door middel van zelfbestuur leren de jongeren zich vrij en verantwoordelijk te ontwikkelen. De ontplooiïng van hun initiatief en kreativiteit kan zo het beste resultaat opleveren.
Door middel van samenwerking in alle aktiviteiten op de school leren ze met anderen om te gaan op basis van gelijkheid en vriendschap en leren ze elkaar wederzijds te respekteren. De taak van de onderwijzer is in dit opzicht dat hij de leerlingen leert wennen aan de sfeer van vertrouwen die noodzakelijk is voor deze vorm van scholing. De onderwijzer dient in de eerste plaats te leren dat hij afstand moet doen van zijn autoriteit en zich tot een werkelijke compagnero van de leerlingen moet ontwikkelen.
Op de vijftigste verjaardag van een revolutionaire beweging die de toepassing van dergelijke ideeën mogelijk heeft gemaakt, rest mij niets meer dan te zeggen dat ik het diep betreur dat er op dit moment geen CNT bestaat die solidair en kreatief is zoals vroeger.
We blijven echter hopen dat mensen zullen beseffen dat er tegenover de kapitalistische uitbuiting en en het totalitarisme van de marxistische staten maar één werkelijk alternatief bestaat: het libertaire projekt.

DE STRIJD VAN DE VROUWEN

Door de burgeroorlog, maar vooral door de sociale revolutie, verandert er ook nogal wat in het leven van de vrouwen in Spanje. Niet dat ze opeens allemaal uit hun eeuwenlange slavernij verlost worden, maar veel vrouwen worden zich wel ineens bewust van hun onderdrukte positie en beginnen voor hun bevrijding te vechten. Het blijkt een zwaar gevecht te zijn, want zelfs de anarchistische *mannen hebben meestal heel traditionele, seksistische opvattingen over de rol van de vrouw, die geheel in tegenspraak zijn met de theorie van het anarchisme*

De spaanse vrouw is door de eeuwen heen niet veel meer dan een slavin geweest. ze heeft geen rechten, is voor de wet handelingsonbekwaam en heeft dus voor alles wat ze buitenshuis wil doen de toestemming van haar echtgenoot nodig. Ze heeft alleen maar plichten: de seksuele behoeften van haar man bevredigen, véél kinderen krijgen en zwoegen en sloven om het gezin te verzorgen. Uiteraard wordt deze onderdrukking door de katholieke kerk gelegitimeerd met de bijbel in de hand. Maar ook Spanjaarden zoals de anarchisten, die zich geheel van de kerk hebben afgewend, maken in hun vrijheidslievende ideeën maar al te vaak een uitzondering voor vrouwen. Men houdt de revolutie en de gang van zaken in het gezin strikt gescheiden. Emilienne Morin, de levensgezellin van Durruti, zegt hierover het volgende:'*De Spanjaarden hebben zich nog nooit geïnteresserd voor de bevrijding van de vrouw. Op geen enkele manier. Ik ken ze van binnen en van buiten en ik kan u zeggen: de vooroordelen die hen stoorden zijn ze snel kwijtgeraakt, maar die hen van pas kwamen hebben ze vastgehouden. De vrouw hoort bij de kachel! Die wijsheid was hen uit het hart gegrepen. Een oude kameraad heeft een keer tegen me gezegd: dat is allemaal goed en wel met jullie theorieën, maar de anarchie is één ding en de familie is het ander, zo is het en zo blijft het ook.*'

Haar compagnero Durruti is heel anders dan de meeste van zijn kameraden. Voor het begin van de revolutie -Durruti is werkloos omdat hij op de zwarte lijst van de werkgevers staat- voorziet Emilienne in het levensonderhoud van het gezin en Durruti doet het huishouden. Dat klinkt nu niet zo bijzonder, maar toen was het een reden tot hilariteit. Als twee anarchistische vrienden op bezoek komen en hem met een schort voor in de keuken zien staan terwijl hij het eten klaarmaakt voor zijn vrouw en zijn dochtertje, lachen ze hem uit en zeggen dat dat toch vrouwenwerk is. Durruti wordt kwaad en zegt: '*Neem daar een voorbeeld aan. Als mijn vrouw gaat werken maak ik het huis schoon, maak de bedden op, kook het eten. Bovendien doe ik de kleine in bad en kleed haar aan. Als je denkt dat een echte anarchist in de kroeg of*

Congres van de Mujeres Libres 13-2 1938 in Barcelona.

in een koffiehuis rond moet hangen terwijl zijn vrouw werkt heb je er nog steeds niets van begrepen.'

In dit kader bekritiseert Lucía Sánchez Saornil, één van de oprichtsters van de anarchistische vrouwenorganisatie Mujeres Libres, de oproep van de CNT om zoveel mogelijk vrouwen bij de anarchistische bewegin te betrekken door middel van propaganda:*'Ik heb veel huishoudens gezien, niet alleen van gewone CNT-leden, maar ook van overtuigde anarchisten, waar volkomen feodale verhoudingen heersen. (....) Het heeft dus geen zin te zeggen: men moet propaganda onder de vrouwen maken, men moet de vrouwen binnen onze beweging brengen. We moeten het probleem veel breder zien. Een overgrote meerderheid van de kameraden heeft een mentaliteit die besmet is met de meest typische bourgeois dwalingen: terwijl ze tekeer gaan tegen het eigendom, zijn ze zelf de meest rabiate voorvechters van het eigendom. Terwijl ze in opstand komen tegen de slavernij zijn ze zelf de vreselijkste slavendrijvers. (...) Talrijk zijn de kameraden die oprecht de medewerking van de vrouwen in de strijd willen. Maar deze wens gaat niet samen met een veranderde opvatting over de vrouw. Deze kameraden willen haar medewerking als een bouwsteen voor het makkelijker behalen van de overwinning, als strategisch moment zogezegd, maar zonder een moment aan de autonomie van de vrouw te denken en zonder op te houden zichzelf als de navel van de wereld te zien.'*

Toch is er al tijdens de eerste dagen van de burgeroorlog een verandering zichtbaar wat de vrouwen betreft. Clara Thalmann, die op de dag van het uitbreken van de burgeroorlog in Spanje arriveert en zelf later deel uit zal maken van de Durruti Kolonne beschrijft haar eerste indrukken:*'In Barcelona, dat was een heel ander beeld dan vroeger. Vroeger was het uitgesloten dat een vrouw alleen de straat opging. Ze moest altijd begeleid worden door de halve familie. (...) Nu zag je de vrouwen in kafé's zitten diskussiëren, met het geweer tussen de knieën. Het waren jonge arbeidersvrouwen, voor een deel ook hoertjes. De vrouwen diskussieerden, wat doen we, gaan we naar het front, wat kunnen we doen? En iedereen sprak met iedereen, mannen en vrouwen zonder onderscheid.'*

Verschillende waarnemers signaleren hetzelfde: ineens zijn de vrouwen overal, op de barrikades, in de komité's, aan het front. De vrouwen regelen meteen het beheer over de voedingsmiddelenindustrie en -distributie. Ze kontroleren of de bakkerijen voldoende brood bakken van het meel dat ze krijgen, ze kontroleren de prijzen van levensmiddelen. Er zijn ook vrouwen die naar het front gaan, maar niet zoveel. Clara Thalmann is één van hen. *'In ons onderdeel waren buiten mij twee jonge spaanse arbeidsters, net in de twintig. In tegenstelling tot de kommunistische milities was er bij ons geen sprake van dat wij vrouwen moesten koken of schoonmaken. We deden alles samen, wij vrouwen werden in elk opzicht evenveel gerespekteerd als de mannen. En -dat was interessant- de boerenvrouwen uit de omgeving waren eerst verbaasd toen ze mannen zagen koken. Maar toen zeiden ze: ja, dat is goed, mannen kunnen ook eten klaarma-*

Barcelona 30-1 1938. Opening van de volksbibliotheek van de afdeling Sans van de Mujeres Libres.

Gekollektiviseerde pasta-fabriek in Barcelona.

ken en borden wassen.'
Na het dekreet dat vastlegt dat vrouwen niet meer aan het front mogen vechten daalt het aantal vrouwelijke miliciens sterk. Dit dekreet heeft zowel te maken met de militarisering (in een écht leger horen geen vrouwen), als met de druk die vanuit het buitenland wordt uitgeoefend om vrouwen te verbieden aan het front te vechten. In november 1936 zijn er nog wel vrouwen aan het front, maar meestal alleen om te wassen en te koken of als verpleegster. Ook de houding ten opzichte van de vrouwen wordt anders. Vrouwelijke miliciens worden vijandig behandeld en belachelijk gemaakt tijdens de wapeninstruktie. Dit alles leidt ertoe dat het voor vrouwen steeds meer een 'normale' oorlogssituatie wordt, waarbij vrouwen in moeten springen in de fabrieken om de afwezige mannelijke arbeidskrachten te vervangen.
Het leven van veel vrouwen verandert weliswaar door de sociale revolutie, bijvoorbeeld doordat ze in kollektieven gaan werken. Maar hun sociale en ekonomische positie verandert niet veel. In veel kollektieven krijgen de vrouwen minder loon dan de mannen. Op dorpsvergaderingen zijn vaak minder vrouwen dan mannen aanwezig en ze durven vaak ook hun mond niet open te doen.
Mujeres Libres (Vrije Vrouwen), de anarchistische vrouwenorganisatie die in april 1936, dus vlak voor het begin van de burgeroorlog, is opgericht en die tijdens de burgeroorlog twintigduizend leden telt, probeert onder andere aan deze toestanden iets te veranderen. Het doel van Mujeres Libres is om de vrouw te bevrijden *'uit haar drievoudige slavernij: slavernij door onwetendheid, slavernij als arbeidster en slavernij als vrouw.'*
De Mujeres Libres leggen er de nadruk op dat het in de eerste plaats om de sociale revolutie gaat; zij zien deze als een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde voor de bevrijding van de vrouw. Toch is hun houding daarin niet helemaal konsekwent. De leuze die ze tijdens de burgeroorlog hanteren om vrouwen aan te sporen deel te nemen aan de produktieve arbeid is:*'De mannen aan het front, de vrouwen aan de arbeid.'* Dat doet meer denken aan de 'gewone' druk die tijdens oorlogen op vrouwen wordt uitgeoefend om tijdelijk de afwezige mannen te vervangen in de produktie. Aan de andere kant moeten de Mujeres Libres opboksen tegen de afwerende houding van de CNT en de FAI die weigeren om de vrouwenorganisatie als een volwaardig onderdeel in de anarchistische beweging te integreren, omdat ze bang zijn dat dit op teveel weerstanden bij de mannen zal stuiten. Terwijl het unieke van Mujeres Libres juist haar proletarisch feminisme is: ze identificeren zich zowel met de belangen van de arbeidersklasse als geheel als met de bevrijding van de vrouw.
De Mujeres Libres hebben enorm veel aktiviteiten ontplooid tijdens de burgeroorlog: alfabetiseringskursussen voor vrouwen, kulturele vorming, het opzetten van kreches, technische beroepsopleidingen voor vrouwen. Daarnaast geven ze een blad uit waarin over allerlei onderwerpen die met de bevrijding van de vrouw samenhangen geschreven wordt: arbeid, scholing, kultuur, seksualiteit. Soms is het in deze teksten niet duidelijk

Congres van de Mujeres Libres 13-2 1938 in het gebouw van de CNT/FAI in Barcelona.

of het nu om de bevrijding van de vrouw of om de produktie vooor de oorlog gaat: *'Boerin! De armen alleen zijn niet genoeg, compagnera van het land. Ook de inspanning alleen is niet genoeg. We moeten het produktieritme veranderen en meer gaan produceren, veel meer. (...) Hoe? Door teams te vormen, groepen vrouwen die sterk zijn en het werk op het land kennen. Tegelijk moeten bij deze groepen twee compagnera's komen die landbouwtechniek gestudeerd hebben. Een goede basiskennis op het gebied van agronomie, plantkunde en ekonomie zal tot een verdubbeling vande landbouwproduktie bijdragen. (...) Door het onderwijs van Mujeres Libres zul je je op dit nieuwe en noodzakelijke produktieritme kunnen voorbereiden, doordat je de nodige kennis op het gebied van landbouw, pluimveefokkerij en beheer verwerft.'* Ondanks alle inspanningen verandert er voor de meeste vrouwen niet zo heel veel. Brigit, arbeidster en (ook toen al) getrouwde vrouw, legt de oorzaak daarvan nu ook bij de vrouwen zelf: *'Die tijd had voor ons vrij kunnen zijn, maar de vrouwen plaatsten zichzelf vaak in een slavenpositie. Maar ik weet zeker dat als de revolutie doorgezet zou hebben dat de vrijheid voor vrouwen veel groter zou zijn geworden. Er was gewoon te weinig tijd voor vrouwen om eraan te wennen dat ze zich meer vrijheid konden toeëigenen. De ideeën waren er, de mogelijkheden waren er, alleen de vrouwen zelf waren er vaak nog niet klaar voor.'*

Centrale voor vrouwelijke militia.

DE LANGE ARM VAN STALIN

Hoewel het kommunisme er nauwelijks aanhang heeft neemt de sovjet-invloed in Spanje snel toe. Al drie maanden na het uitbreken van de burgeroorlog en de revolutie heeft Stalin door toedoen van geheim agenten en met medeweten van slechts enkele aanhangers in de regering het grootste deel van de spaanse goudreserves in handen gekregen. In ruil voor dat goud begint hij wapens te leveren aan de spaanse kommunisten die daardoor aan invloed winnen. Maart '37 zijn de vrijwillige milities door hen gemilitariseerd en staat de doodstraf op desertie. Terwijl de anarchisten aan het front tegen de fascisten vechten zetten de kommunisten troepen in om het achterland onder hun kontrole te krijgen. Nog voor de zomer van '37 voorbij is hebben ze de helft van de kollektieven, waar doordat de meeste jongeren naar het front zijn getrokken voornamelijk ouderen werken, vernield. Vele anarchisten verdwijnen spoorloos, worden gearresteerd of gefusilleerd.

Door de kracht die de CNT de eerste dagen van de revolutie in met name Catalonië ten toon spreidt, menen de regerende partijen dat samenwerking met de CNT onontkoombaar is. Op 20 juli 1936 stelt de president van Catalonië voor uit afgevaardigden van alle anti-fascistische en revolutionaire groepen een komitee samen te stellen dat de leiding van de oorlog en de revolutie moet nemen. Het Regionale Komitee van de catalaanse CNT stemt hier mee in en kiest een aantal leden om in dat komitee zitting te nemen. Als de CNT ook nog in de catalaanse regering gaat zitten neemt ze een beslissing die lijnrecht tegenover de anarchistische opvattingen staat en die dan ook veel stof doet opwaaien.
Later zal de regeringsdeelname de CNT in een positie manoeuvreren waarin ze moet kiezen tussen trouw aan regeringsbesluiten of aan de revolutie van haar leden. Ze zal tegen de revolutie kiezen en indirekt meewerken aan de uitlevering ervan aan Stalin.
Hoe gevarieerd de reakties binnen de libertaire beweging ook zijn; de CNT-FAI leiders treden niet zonder innerlijke strijd met hun geweten en principes tot de regering toe. Federica Montseny, de minister van gezondheid, verklaart nadat ze het catalaanse kabinet is binnengetreden op een CNT-bijeenkomst: *'Als dochter van ervaren anarchisten beschouwde ik de aanvaarding van de post die de CNT me toewees van meer betekenis dan de simpele benoeming van een minister. Voor ons die altijd plechtig verklaarden dat de woorden 'regering' en 'autoriteit' staan voor de ontkenning van iedere mogelijkheid tot vrijheid betekent onze tussenkomst in de regering noch een daad van historische onbeschaamdheid noch een*

Voor de verdediging van Madrid wordt een beroep gedaan op Durruti. 13 November '36 arriveert hij met drieduizend nieuwe vrijwilligers uit Barcelona. Wat de op 6 november naar Valencia gevluchtte regering met toespraken en kommuniqués niet lukte, lukt hem wel en een enthousiasme maakt zich van de stad meester.

koerswijziging op het gebied van theorie en taktiek. We waren gevangen in een dilemma en wat een remmingen heb ik persoonlijk moeten overwinnen om die post te accepteren! Voor anderen had het het bereiken van hun levensdoel kunnen zijn, maar mij kostte het vele tranen.'

Later zal ze zeggen dat ze persoonlijk *'geen enkele illusie koesterde'* met betrekking tot de mogelijkheid om iets te bereiken in de regering. *'Ik wist, wij allen wisten dat ondanks het feit dat de macht op straat lag, in handen van de strijders en producenten, de regeringsmacht eens temeer zou worden gekoördineerd en gekonsolideerd. En wat erger is: ditmaal met onze hulp en medeplichtigheid.'* Zonder deelname van de CNT had de regering in de ogen van het grootste deel van de bevolking aan republikeinse zijde indertijd helemaal geen bestaansrecht gehad; nu begonnen velen echter te twijfelen.

Hoewel er dus twijfels bestaan bij de CNT-leden die in het catalaanse bestuur treden besluiten ze in november 1936 ook in de centrale republikeinse regering te stappen. De CNT-leden in de regering worden medeverantwoordelijk voor een regeringspolitiek die vanaf het voorjaar van 1937 in toenemende mate door de kommunisten bepaald gaat worden.

De Sovjet-Unie is de enige natie in Europa die de spaanse republiek steunt zonder zich te storen aan de non-interventiepolitiek van de west-europese demokratiën. Ze stuurt wapens en honderden adviseurs in ruil voor de hoge prijs van bijna tweederde van de spaanse goudreserve en een grote invloed op de binnenlandse politiek van Spanje.

De russische handelsattaché in Spanje, Arthur Stashevski, krijgt van Stalin de opdracht *'de politieke en financiële teugels van loyalistisch Spanje te manipuleren.'* Stashevski vindt in Negrín, de minister van financiën in de regering van Largo Caballero *'een welwillend kollaborateur voor z'n financiële plannen'*, volgens Walter Krivitski, het hoofd van de sovjet-inlichtingendienst in West-Europa. Stashevski biedt aan Madrid met wapens en munitie te bevoorraden in ruil voor de enorme spaanse goudreserve, die de twee na grootste ter wereld is en waarvan de waarde geschat wordt op bijna zeshonderd miljoen dollar. Negrín en president Azana gaan buiten medeweten van de rest van de regering om akkoord. Duizenden kisten goud worden overgebracht naar een grot bij de goedbewapende marinebasis in het van het slagveld verwijderde Cartena. Negrín had de bevoegdheid gekregen de goudvoorraad over te brengen *'naar een plaats die naar zijn mening de maximale veiligheid biedt'*, omdat Madrid door Franco's troepen wordt belegerd, hetgeen iets anders is dan de operatie die onder leiding van Orlov met russische tanksoldaten wordt uitgevoerd en waarvan waarschijnlijk buiten Negrín en Azana geen spanjaarden van op de hoogte zijn. *'Ik wens te benadrukken dat de spaanse regering op dat moment niet de volledige kontrole had. Ik zei Negrín dat als iemand er lucht van kreeg, als de anarchisten mijn mensen, russen zouden onderscheppen met truckladingen spaans goud, ze m'n mannen zouden vermoorden. Het*

Durruti biedt iedere bewoner van Madrid een geweer of een schop aan om mee te helpen bij het oprichten van barrikades en het graven van loopgraven. De CNT vormt een brigade voor de civiele verdediging.

zou over de hele wereld een gigantisch politiek schandaal veroorzaken en zelfs een interne revolutie kunnen kreëren', aldus Orlov voor een V.S.-subkommissie.
Op 25 oktober '36 worden de 7.800 kisten goud in vier russische schepen naar Odessa verscheept. Daar worden ze overgeladen op vrachtwagens die in zwaar bewapende konvooien richting Moskou vertrekken.
Volgens het ontvangstbewijs betreft het slechts dertien kisten met baar goud. De rest bevat gouden munten, waaronder vele antieke en zeldzame die een waarde vertegenwoordigen die ver boven die van hun gewicht in puur goud uitstijgt. Die waarde zullen de russen nooit aan de schat toekennen. Ze doen alsof het om puur goud gaat en zeggen het te hebben omgesmolten. Daar waren geen onafhankelijke getuigen bij en degenen die er iets over hadden kunnen zeggen zijn allen een onnatuurlijke dood gestorven.
Pas nadat de betaling van de wapens door het goud is gegarandeerd en de spaanse regering totaal afhankelijk is geworden van de goodwill van Moskou beginnen de russen met het leveren ervan. De wapens worden naar Madrid gestuurd, waar ze alleen aan kommunisten worden gegeven. De 56.000 CNT-FAI leden die rond Madrid in de loopgraven liggen krijgen slechts met de grootst mogelijke moeite enige munitie. Aan het door anarchisten gedomineerde Catalonië, waar op verschillende fronten oorlog tegen de fascisten wordt gevoerd, levert Stalin geen wapens. Belangrijker vindt hij het om ze aan de kommunisten te geven die daarmee het achterland onder hun kontrole proberen te krijgen en de revolutie ermee in bloed smoren. De weinige russische wapens die wel in handen van niet-kommunisten komen betreffen afdankertjes uit de Russisch-Japanse oorlog van 1904 en zwitserse geweren uit 1886.
Een andere faktor die de kommunistische invloed in spaanse regeringszaken sterk doet toenemen is de komst in september en oktober '36 van militaire adviseurs en politieke agenten die, zo niet formeel dan toch feitelijk, als ministers op diverse departementen de macht uit gaan oefenen. *'In de loop der tijd'*, schrijft kolonel Segismundo Casado, operationeel chef van de generale staf gedurende de eerste oorlogsmaanden, *'nam de russische invloed op het ministerie van oorlog toe. De russische militaire adviseurs keken de plannen van de Generale Staf door en wezen via de minister veel technische voorstellen af en dienden andere in. Deze 'vriendelijke adviseurs' oefenden net zoveel macht uit over de luchtmacht als over de tankdivisies.'*
'De luchtmacht opereerde, gedirigeerd door de russen, wanneer en waar het hen behaagde, zonder enige koördinatie met de land- en zeekrachten. De cynische en gedweeë marine- en luchmachtminister Prieto stak tegen een ieder die hem bezocht de draak met z'n ministerie; hij verklaarde dat hij minister noch iets anders was omdat de luchtmacht hem absoluut niet gehoorzaamde. De enige minister van de luchtmacht was de russische generaal Yakov Smushkevich. Achter de russische officieren stonden ontelbare politieke agenten die waren vermomd als handelsagenten. Zij hadden de

Met de evacuatie van de weerloze bevolking van Madrid wordt een begin gemaakt. De regering, zelf inmiddels wel gevlucht, was 'bang geweest met zulke maatregelen de stad te demoraliseren.' Durruti en de CNT behandelen de madrilenen daarentegen als volwassen en verantwoordelijke mensen.

werkelijke kontrole over de spaanse politiek. Zij dirigeerden de russische officieren, de kommunistische partij en de russische ambassadeur Rosenberg zelf, die in werkelijkheid slechts een stroman was. De echte ambassadeurs waren die mysterieuze mannen die onder valse naam Spanje binnenkwamen en onder direkt bevel van het Kremlin stonden', aldus de linkse socialistenleider Luis Araquistáin.
'Ik ben er zeker van', verklaart Prieto, *'dat op geen enkel moment het aantal russen binnen ons territorium meer dan vijfhonderd bedroeg. Inklusief vliegers, industriële technici, militaire adviseurs, mariniers, tolken en geheim agenten... Rusland kon dus geen enkele dwang uitoefenen op grond van het aantal militairen dat ze naar Spanje stuurde. Haar mogelijkheid om dat te doen wortelde in het feit dat ze, dankzij de houding van de andere machten, onze enige leverancier van oorlogsmaterieel was. Haar dwanginstrumenten vormden de spaanse kommunistische partij, de kommunisten en de sympathisanten van de kommunisten die lid waren van andere politieke organisaties, voornamelijk van de socialistische partij.'* Hun positie werd nog versterkt doordat ze in belangrijke zaken betreffende de binnen- en buitenlandse politiek konden steunen op de republikeinse en gematigd socialistische vertegenwoordigers.

De stalinisten schilderden de revolutionaire kommunisten van de POUM af als Franco's vijfde kolonne. 'Dit hield in dat duizenden arbeiders, waaronder acht- tot tienduizend soldaten die in de voorste linies bevroren in de loopgraven en honderden buitenlanders die naar Spanje waren gekomen om tegen het fascisme te vechten, daarmee vaak hun toekomst en hun nationaliteit verspelend, verraders waren die betaald werden door de vijand. De PSUC-milities die ik kende, de kommunisten van de Internationale Brigades die ik van tijd tot tijd ontmoette, noemden me nooit een verrader. De mensen die dat deden zaten altijd veilig thuis of op z'n slechtst op de krantenburelen in Valencia, honderden mijlen van de kogels en de modder', aldus George Orwell in Homage aan Catalonië.

Juan Peiro, minister van industrie voor de CNT: 'Het lukte niet om meer vat op de oorlogvoering te krijgen en zelfs niet om de kommunistische opmars af te remmen.'

19 November 1936 beginnen de nationalisten Madrid te bombarderen, veel weerloze inwoners sterven.

VAN COMPAGNERO TOT KOLONEL

Naast de steun die de republiek van de Sovjet-Unie ontvangt trekken duizenden interbrigadisten naar Spanje om tegen het fascisme te vechten. Het zijn voornamelijk mannen met kommunistische sympathieën.
Met de Sovjet-Unie is de kommunistische partij van Spanje van mening dat er pas sprake van een revolutie kan zijn in een kapitalistische samenleving waarin de bourgeoisie zich ten volle heeft ontwikkeld. In Spanje is daarvan geen sprake en daarom vertegenwoordigen de kommunisten de belangen van de kleine bourgeoisie om deze ten volle tot ontwikkeling te laten komen. Ze zijn ook van mening dat eerst de oorlog tegen Franco gewonnen moet worden voordat er sprake kan zijn van een revolutie en dat deze oorlog gevoerd moet worden met een gedisciplineerd leger. Dat ze eigenlijk helemaal geen, laat staan een anarchistische, revolutie willen, maar een internationaal politiek spel spelen wordt verderop duidelijk.
De anarchisten zijn van mening dat een antifascistische strijd alleen maar met een sociale revolutie kan worden gewonnen. Niet een gedisciplineerd en gecentraliseerd leger, maar een demokratisch leger moet de strijd tegen het fascisme voeren. Omdat Spanje in oorlog is worden de konflikten tussen deze twee opvattingen het eerst in het leger voelbaar.

Twee maanden voor het uitbreken van de oorlog neemt de CNT nog een resolutie aan waarvan de strekking luidt dat het organiseren van een staand leger na het omverwerpen van het oude regime de grootste bedreiging zal vormen voor de revolutie *'omdat onder haar invloed een diktatuur zal worden gesmeed die de revolutie noodzakelijk een doodsklap zal geven.'* De beste garantie voor de verdediging van de revolutie is volgens deze resolutie het bewapende volk.
De poging van de gematigde regering Giral in de eerste oorlogsweken om een vrijwillig bataljon en later een vrijwilligersleger onder haar kontrole te kreëren wordt door de anarchisten argwanend bekeken. Solidaridad Obrera verklaart dat de middenklasse zelfs al voordat de militaire rebellie is neergeslagen denkt aan het regime dat op de dag van de victorie gevormd moet worden. Maar de werkers zullen niet op hun lauweren rusten en zullen niet toestaan dat de overwinning hen ontnomen wordt.
Als Largo Caballero een paar weken nadat hij het ministerie van oorlog heeft overgenomen maatregelen ter militarisering van de milities en ter vorming van een regulier leger afkondigt neemt de ongerustheid in de beweging toe en mondt uit in een staat van alarm als de kommunisten duidelijk vooruitgang boeken in het penetreren van het militaire apparaat. De anarchistische beweging maakt zich geen illusie over het karakter van de bedreiging die de kommunisten vormen. Onder die dreiging besluiten de anarcho-syndikalistische leiders uiteindelijk deel te nemen aan het kabinet en de militarisering te accepteren om zo enige invloed in de militaire machinerie te garanderen voor de anarchistische beweging. Dit doet haar anti-militaristische en anti-parlementaire karakter geweld aan, maar deze principes waren volgens Manuel Villar (in de vroege oorlogstijd direkteur van de CNT-krant Fraga Social) schadelijk geweest voor de libertaire beweging. Want waar veel anarcho-syndikalisten hebben geweigerd kommando-posten te aanvaarden hebben de kommunisten een ongebreidelde race ontketend om iedere post te bezetten die ze konden.
Makkelijk zal het echter niet zijn om de vrijwillige anarchistische milities een militaire struktuur op te leggen. Er zijn milities die de hen opgedrongen officieren, die zo van de militaire akademie kwamen, greppels laten graven om eerst maar eens wat praktische ervaring op te doen in plaats van bevelen uit te delen. Kapitein Alberto Bayo, in naam hoofd van de invasie van de eilandengroep de Balearen door de catalaanse militie, had ook nogal wat moeite met het militie-systeem. Hij tekende de konversatie op die hij voerde met leden van het anarchistische militiekomitee toen hij hen opdracht dacht te kunnen geven tot de invasie van Mallorca: *'"Hé, een ogenblikje', antwoorde één van de grote chefs. "We nemen alleen orders aan van de leiders van de CNT en we kunnen jouw orders niet zonder hun goedkeuring uitvoeren."*
"Niettemin zullen ze zonder hun kennisname uitgevoerd moeten worden", gaf ik energiek *lik op stuk. "want ze zijn in Barcelona en de landing is een militair geheim dat ik niet kan riskeren door het per telex, radio of zelfs in kode te versturen, en het moet morgenochtend zonder vertraging gebeuren." "Het spijt ons zeer", antwoordden ze, "maar we kunnen niet meedoen als het morgen uitgevoerd moet worden. We riskeren onze mensen alleen als het door onze leiders wordt opgedragen." Alsmaar behield ik mijn geduld, ik redetwiste met hen, ik kommandeerde ze woedend, ik smeekte ze... Uiteindelijk gingen ze ermee akkoord onderling te bediskussiëren of ze de landing de volgende dag zouden uitvoeren of zouden wachten tot ze opdracht kregen van hun centrale komitee.'*
'Dienstdoende officieren wilden opdracht geven voor een operatie', verklaarde Federica

Durruti, bankwerker en monteur uit Léon aan het Aragonfront in 1936 (met verrekijker). Vier dagen nadat de opstandige militairen in Barcelona zijn verslagen is de Durrutikolonne de eerste kolonne die met drieduizend vrijwilligers vertrekt om de fascisten te verjagen. Onderweg groeit het aantal tot acht- à tienduizend.

21 november 1936 gaat de begravenisstoet van de in Madrid omgekomen Durruti op weg door Barcelona. Door de enorme menigte die op de been is komt men nauwelijks vooruit. Als blijkt dat alle lanen van de begraafplaats door duizenden kransen onbegaanbaar zijn gemaakt wordt de teraardebestelling een dag uitgesteld.

Montseny op een openbare bijeenkomst, *'en de mannen van de militie wilden bijeenkomen om het te bediskussiëren. Vijf, zes en zeven uur gingen al debatterend verloren en toen de operatie uiteindelijk van start ging had de vijand al vernomen wat het doel was. Ik weet niet of ik hier om moet lachen of huilen.'*
José, een nu 72-jarige ex-miliciano uit Fraga die zich op 20 augustus, kort na het uitbreken van de burgeroorlog aansluit bij de roemruchte kolonne van Durruti die als eerste naar het front trok, vertelt hoe hij de militarisering aan den lijve heeft ondervonden. *'We waren in Albalate om uit te rusten. Toen er twee instruktie-officieren kwamen om ons oefeningen te laten doen gingen we met het tweede bataljon in Abalate op het voetbalveld vergaderen. Daar besloten we dat dit soort oefeningen voor ons geen enkel nut had. Aan het front dient het bevel "Maak je klaar om te schieten" tot niets; je schiet omdat je dat moet. Dit was op zaterdag, en maandag begon de instruktie. We moesten op de plaats exerseren. Ik bleef op de plaats rust staan. De instrukteur kwam naar me toe en vroeg me of ik doof was. "Nee, ik hoor u uitstekend." "Waarom volgt u het bevel dan niet op?" "Omdat ik daar geen zin in heb, omdat me dit volstrekt zinloos lijkt. Ik ben namelijk aan het front geweest in de kolonne van Durruti. Ik weet wat er aan het front gebeurt en deze instrukties zijn helemaal niet praktisch om oorlog te voeren." "Als je dit bevel niet uit wilt voeren kun je gaan wandelen en als er nog meer mensen zijn die dat niet willen dan kunnen die ook vertrekken." Er gingen er nog twee en we gingen een eindje wandelen.'*
's Avonds moeten ze bij kommandant Maximo Franco, een vroegere compagnero, op het matje komen. *'Hij zei dat we uitgebreid over onze weigering moesten praten. "Ja, dat is goed", zei ik, "maar hoe: als compagneros of als militairen?" "Nee," zei hij, "hier zijn we compagneros." Hij vroeg toen of ik iets over de russische revolutie gelezen had. Ja, dat had ik, maar als we een revolutie moeten voeren om in een diktatuur terecht te komen.. Toen vroeg ie of ik naar Monzon zou gaan als hij me het bevel daartoe zou geven. Ik zei hem dat dit geen gesprek tussen compagneros was, maar tussen militairen en dat hij hiermee bewees een van hen te zijn. Want hoe kun je dit soort voorbeelden gebruiken als je jezelf anarchist noemt? We zijn hier als vrijwilligers heen gegaan en nu wordt je een bevel gegeven door compagneros; zo hadden we niet willen vechten, begrijp je? Toen vroeg hij me: "Als ik de epauletten van mijn uniform af zou halen en mijn pistool af zou leggen, zou je dan mee naar beneden gaan om dit uit te vechten?" "Voor mij is dat hetzelfde, de sterkste pakt de zwakste en dat is wat wij anarchisten niet nastreven." Hij werd boos en zei dat ik moest zwijgen. Ik zei dat ik wel wilde zwijgen, maar dat mijn eerste vraag geweest was of we als militairen of compagneros zouden praten. "En als we praten als compagneros, zoals je zei, heb ik geen enkele reden om te zwijgen, want ik heb meer gelijk dan jij." Hij sloeg met zijn vuist op tafel: "Zwijg, hier zijn we militairen." "Tot uw orders, kommandant", antwoordde ik woedend. "Ik zal je naar een cel in de kazerne laten brengen en van daaruit wordt je gefusilleerd."'*
Op weg naar beneden komt José een kennis tegen. *'Hij ging naar boven om polshoogte te nemen en vroeg me toen hij weer naar beneden kwam: "Wat heb je met Maximo Franco gedaan? Hij zit te huilen als een kind en is niet in staat een woord uit te brengen."'* José wordt overgedragen aan de militairen en komt gevangen te zitten. De tweede dag vindt op zijn verzoek een gesprek plaats met het hoofd van de divisie. *'Hij sprak zijn bewondering uit over de konsekwente houding die ik aangenomen had, maar zei dat de omstandigheden ons gedwongen hadden mee te doen met de militarisering en dat we nu op deze wijze moesten proberen de oorlog te winnen. Het speet hem dat onze poging tot revolutie mislukt was en dat hij nu een rang had en dat wij ons, net als hij, toch maar beter bij de situatie konden neerleggen.'* De keuze die José wordt voorgelegd is tussen emigreren naar Frankrijk, teruggaan naar de divisie of een proces dat erop uit zal lopen dat hij gefusilleerd wordt. Omdat uitwijken naar Frankrijk altijd nog kan kiest hij uiteindelijk voor doorvechten. Hij krijgt een brief mee. *'Daarin stond dat we opstandigen waren en dat ze ons afgezonderd moesten houden van de rest. We zouden maar teveel willen diskussiëren. Later hebben we begrepen dat de meerderheid van de manschappen uit onze kompagnie het met ons eens geweest was en ons protest had ondersteund.'*

Mallorca-expeditie augustus 1936. Milities op de kade van Mahón op Menorca, nadat besloten was toch tot de invasie over te gaan.

Aragonfront, Teruel augustus 1936. Pantserwagen op weg naar de IJzeren Kolonne. De eerste oorlogsmaanden kan deze kolonne vertrouwen op eigen rekruteringskampagnes en op konfiskaties in dorpen en steden achter de linies, uitgevoerd met hulp van door anarchisten gedomineerde komitees. Later worden deze vervangen door onder het ministerie van oorlog ressorterende administratieve organen, die wapens onthouden aan milities die zich niet volgens de gedikteerde lijnen hebben omgevormd tot reguliere legeronderdelen.

'We accepteren niets dat indruist tegen onze anarchistische ideeën, ideeën die realiteit moeten worden, want je kan niet het één prediken en het ander doen.' Dit verklaart een vertegenwoordiger van de drieduizend man tellende IJzeren Kolonne, die gedurende de eerste zeven maanden van de oorlog een sektor aan het Teruelfront bezet houdt, november '36 op een CNT-kongres. Het is deze kolonne, samengesteld uit de meest vurige elementen uit de libertaire beweging, aangevuld met enkele honderden bevrijde gevangenen uit de Miguel de los Reyes-gevangenis, die het langst verzet biedt tegen de militarisering. Ze houden stand hoewel de laster over de ex-gevangenen nen isoleert en ondanks het ontbreken van steun van het Regionale Komitee van de CNT in Valencia, dat de politiek van de nationale leiders van de CNT heeft geadopteerd. Wel zorgt de dreigende militarisering ervoor dat onrust en demoralisatie zich verspreiden onder de leden van de IJzeren Kolonne. Alleen al op 22 december '36 verlaten 97 man het front.
Het zijn de kommunisten die de IJzeren Kolonne er uiteindelijk onder krijgen middels een dekreet uit de koker van Martín Blàzques, een beroepsofficier op het ministerie van oorlog. Blàzques: *'Ik stel voor dat we dekreteren dat zij die weigeren van militiemannen in soldaten te veranderen geen salaris krijgen. Als we ieder bataljon een betaalmeester geven die alleen mannen betaalt die orders opvolgen en als de betaalmeesters van iedere gemengde brigade ondergeschikt zijn aan de kwartiermeester verbonden aan iedere brigadekommandant, kunnen de brigades, en daaruit voortvloeiend het hele leger, in één keer georganiseerd worden.'* De keuze die over blijft is de kolonne ontbinden of militariseren. De IJzeren Kolonne kiest 31 maart '37 voor het laatste en strijdt door als de 38e brigade van het reguliere leger. Hieronder volgt de door een ex-gevangene die in de IJzeren Kolonne meevocht geschreven motivatie om uiteindelijk toch akkoord te gaan met de militarisering, zoals die maart '37 wordt gepubliceerd in *Nosotros*, het orgaan van de kolonne:

'Ik ben een ontsnapte dwangarbeider uit San Miguel de los Reyes, die sinistere strafinrihting die de monarchie stichtte voor degenen die zich nooit zouden onderwerpen aan de beruchte wetten die de machtigen aan de onderdrukten dikteerden. Ik zat daar wegens het doden van een politieke baas en ben er elf jaar lang onderworpen geweest aan de kwelling geen mens, maar een nummer te zijn. Vele gevangenen die net als ik sinds hun geboortedag hebben geleden onder de slechte behandeling die hen ten deel viel werden met mij bevrijd. Sommigen van het gingen huns weegs; anderen, waaronder ikzelf, voegden zich bij onze bevrijders. Met hen vormden we geleidelijk de IJzeren Kolonne; met hen bestormden we de kazernes en ontwapenden de bewakers en met hen verdreven we de fascisten naar de bergtoppen waar we ze nu nog steeds

tegenhouden.
Geen hond heeft zich om ons bekommerd, want de verbijstering die zich van de bourgeoisie meester maakte op het moment dat we de strafinrichting uitliepen wordt nog steeds door iedereen gedeeld, In plaats van dat we worden gesteund en geholpen worden we als outlaws behandeld. We worden er van beschuldigd dat we onbeheersbaar zijn omdat we ons levensritme niet ondergeschikt hebben gemaakt aan de stomme grillen van hen die zich, zetelend op 't een of ander ministerie of in 't een of ander komitee, arrogant beschouwen als de bazen der mensheid. En ook omdat we nadat we de fascisten hadden onteigend de levenswijze in de dorpen waar we doorheen trokken veranderden, de brute politieke bazen vernietigden en hun rijkdommen in handen gaven van de enigen die weten hoe rijkdom te scheppen: de arbeiders. De bourgeoisie weefde onophoudelijk de draden van de gore laster waarop wij zijn onthaald omdat zij, en zij alleen, benadeeld zijn en benadeeld kunnen worden door onze aktiviteiten en door onze opstandigheid. Maar zelfs onze broeders die met ons op de velden en in de fabrieken geleden hebben en die door de bourgeoisie op een walgelijke manier werden uitgebuit echo'den de angsten van de laatstgenoemden, omdat hun leiders hen dit wijsmaakten, te geloven dat de mensen die in de IJzeren Kolonne vechten genadeloze bandieten zijn.
Sommige nachten zou ik als in een drooom van achter m'n borstwering willen opstaan, niet om op de vijand die zich nauwelijks honderd meter verderop verborgen houdt te schieten,

maar op die andere vijand, verborgen aan m'n zijde, degene die me kameraad noemde...
Het bericht dat de milities gemilitariseerd moesten worden was een klap in het gezicht van de IJzeren Kolonne. Ik heb in de kazerne geleefd en leerde daar te haten. Ik heb in de strafinrichting gezeten en het was vreemd genoeg daar, temidden van tranen en martelingen, dat ik leerde intens lief te hebben. In de kazerne zat ik op de grens m'n persoonlijkheid te verliezen, zo hard waren de behandeling en de achterlijke discipline die ze me probeerden op te leggen. In de gevangenis herontdekte ik na een enorme strijd die persoonlijkheid, want iedere bestraffing maakte me rebelser. Daar leerde ik iedere

Milities vertrekken uit Barcelona.

vorm van hiërarchie van boven tot onder te haten. Daar leerde ik ook, omringd door het meest kwellende lijden, om van m'n onfortuinlijke vrienden te houden.
Als gevolg van deze ervaring voelde ik, toen ik in de verte het gedonder van het militariseringsdekreet hoorde, m'n lichaam verlammen. Want ik zag helder dat de onbevreesdheid die ik aan de revolutie ontleende zou verdwijnen en dat ik eens temeer in de afgrond van de gehoorzaamheid zou vallen, in de dierlijke stomheid waartoe zowel kazerne als gevangenisdiscipline leiden.
Ons voormalige verzet tegen militarisme was gebaseerd op wat we indertijd over officieren wisten. Ons huidige verzet is gebaseerd op wat we nu van ze weten. Ik heb officieren zien trillen van woede of walging als ik ze familiair aansprak. Ik ken recente voorbeelden van bataljons die zich proletarisch noemen en wier officieren, die hun nederige afkomst zijn vergeten, hun militie-mannen op straffe van verschrikkelijke kastijdingen verbieden het aan te spreken met 'jij'.
We waren gewend gelukkig te leven in de loopgraven omdat geen van ons superieur was aan de ander, we waren allen geurilleros van de revolutie. De gedelegeerde van een groep of honderdtal werd niet aan ons toegevoegd; hij werd door ons gekozen. Hij zag zichzelf niet als luitenant of kapitein, maar als compagnero. Evenmin waren de gedelegeerden van de komitees van een kolonne kolonel of generaal; ze waren compagneros. We waren gewend samen te eten, te vechten, te lachten en te vloeken.
Hoe we nu zullen leven weet ik niet. Ik weet niet of we er toe in staat zullen zijn te wennen aan de scheldwoorden van korporaals, van sergeants en luitenants. Ik weet niet of we, na onszelf mens in de volste betekenis van het woord te hebben gevoeld, eraan zullen wennen gedresseerde apen te zijn, want dat is waar discipline toe leidt en wat militarisme impliceert.
Het zijn donkere tijden. We zijn in de val gelokt en moeten er uit zien te komen. De militaristen -er zijn fanatieke in ons eigen kamp- hebben ons ingesloten. Gisteren maakten wij de dienst uit, vandaag doen zij het. Het volksleger, dat niets volks in zich heeft behalve dat het door het volk wordt gevormd, is niet van het volk maar van de regering en het is de regering die het kommandeert en de orders geeft.
Gevangen als we zijn in de netten van de militaristen zijn er nog maar twee wegen te begaan. De eerste weg leidt naar ontbinding van de IJzeren Kolonne, de tweede naar haar militarisering... Maar de IJzeren Kolonne die de bourgeoisie en de fascisten van Valencia tot Teruel liet beven moet niet ontbonden worden; we moeten doorgaan tot het einde.
Indien we de kolonne op zouden breken, uit elkaar zouden gaan en later elders gedetacheerd zouden worden, zouden we niet moeten marcheren met degenen die we kiezen, maar met hen waarmee ons wordt opgedragen te marcheren.
Hoe we ook genoemd worden, kolonne, brigade of divisie; de revolutie, onze anarchistische en proletarische revolutie, waaraan we vanaf de allereerste dag glorieuze bladzijden hebben toegevoegd, smeekt ons om onze wapens nu niet over te geven.'

DE KONTRAREVOLUTIE

De anarchisten en kommunisten verschillen niet alleen van mening over de wijze van oorlogvoeren, maar ook over het doel ervan. Terwijl de anarchisten de sociale revolutie nastreven en in praktijk brengen willen de kommunisten de parlementaire demokratie herstellen. Door dat te doen tracht Stalin het vertrouwen van de westerse demokratiën en met name van de socialisten daarbinnen te winnen in de hoop in Spanje samen het italiaanse en duitse fascisme te keren dat ook een bedreiging voor de Sovjet-Unie begint te vormen. Deze hoop zal, zoals te voorspellen viel, ijdel blijken en het zal Hitler zelf zijn met wie Stalin het 23 augustus '39 op een akkoordje gooit. De Sovjet-Unie en Nazi/duitsland tekenen dan een niet-aanvalsverdrag voor tien jaar dat europa in het geheim in twee invloedssferen verdeeld. Een maand later is Polen door beide landen -voor de ene helft door Nazi-Duitsland en voor de andere helft door de Sovjet-Unie- bezet.
In '37 richt Stalin z'n hoop echter nog op de westerse demokratiën en laat om hen gunstig te stemmen een begin maken met de vernietigingen van de verworvenheden van de sociale revolutie in Spanje.

Het eerste gewapende konflikt tussen kommunisten en revolutionairen breekt juni 1937 uit in Barcelona. De telefooncentrale in die stad wordt door republikeinse troepen aangevallen die een eind willen maken aan het arbeiderszelfbestuur van de centrale en hem onder overheidskontrole plaatsen. De arbeiders, leden van de CNT en de POUM, werpen barrikades op in een pogig de overname te verhinderen. De CNT-top in de regering roept haar leden op de barrikades weer af te breken. Door deze openlijke keuze tegen de revolutionaire arbeiders in Barcelona levert de CNT-top haar leden uit aan de anti-revolutionaire regering.
Doordat er binnen de regering geen oppositie meer bestaat ligt nu de weg open om met de volgende anarchistische bolwerken af te rekenen; de Raad van Aragon en de kollektieven in de dorpen. Een gewapend konflikt tussen regeringstroepen en anarchistische milities vormt voor de regering de aanleiding om de autonomie die Aragon vanaf het uitbreken van de burgeroorlog heeft weten te handhaven op te heffen.
Met name de kommunistische regeringsleden proberen de kollektieven steeds meer te reglementeren en te kanaliseren, met het uiteindelijke doel ze te vernietigen.
In oktober 1936 vaardigt de kommunistische minister van landbouw Uribe een dekreet uit waardoor de kollektieven aan strenge en ingewikkelde regels worden onderworpen. In de praktijk betekent dit veeleer een anti-kollektivistisch

Generaal Aranguera spreekt met bewoners aan het Aragonfront. 'Hele dorpen stuurden met vereende krachten wagonladingen voedsel naar het front. De boeren in Aragon begroetten de aanrukkende kolonnes uit Barcelona met overvloedige maaltijden en degenen die later kwamen met melancholieke beleefdheid en excuses voor het feit dat ze hun alleen nog brood en wijn konden aanbieden. Ze zouden beledigd zijn geweest als de milities hun gaven niet hadden aangenomen.' Frank Jellinek in De korte zomer...

Miliciens terug van het Ebrofront, 22-10 1938.

maatregel. De anarcho-syndikalisten in de regering blijken niet in staat, of zijn onwillig, om dit tij te keren. Per dekreet wordt de Raad van Aragon ontbonden en worden de leden gearresteerd.
Kort hierna trekken republikeinse troepen onder leiding van de kommunist Lister door Aragon, alsof het vijandelijk gebied betreft. Zij arresteren deelnemers aan de kollektieven, sluiten de lokalen van de syndikaten, plunderen de warenhuizen en geven de bezittingen terug aan de vroegere eigenaren.
Antonio, een bewoner van een gekollektiviseerd dorp in Aragon: *'Toen de kollektieven een beetje op gang waren gekomen kwamen de kommunisten. Voor mij waren het fascisten, want ze wilden de muilezels van de kollektieven teruggeven aan de privé-eigenaren, terwijl ze bij de percelen hoorden. Ze profiteerden van het feit dat er alleen maar oudjes in het dorp waren, want de jongeren waren aan het front. Het was een invasie; ze installeerden hier een bataljon van tussen de achthonderd en duizend man met wapens. Ze moesten op zoek naar alle mannen uit het dorp om ze op te sluiten. Wij kollektivisten vluchtten en sloten ons aan bij onze troepen aan het front, want de kommunisten bewaakten het achterland.'*
Paricio, een bewoner van een ander gekollektiviseerd dorp in Aragon: *'Het was afgelopen met vergaderen toen de kommunisten kwamen. Er kon nergens over gesproken worden; zij beslisten alles. De komitees ontbonden ze. Het maakte ons woedend dat deze mensen, die zich anti-fascisten noemden, het werk verwoestten dat wij als het meest ideale en reeële op de wereld zagen. Het was zo makkelijk om dit te verwoesten. Ik weet het waarom niet van deze vernietigingen door Lister en de Campesino, maar ze hebben zich aan de vijand verkocht. Ze hebben alles weer aan de vroegere eigenaren teruggegeven. En binnen korte tijd kwamen de fascisten en toen werd de zaak gekonsolideerd. Maar het kommunisme is begonnen de revolutie ongedaan te maken. Zij plaatsten een aantal semi-fascisten in de gemeenteraden, die weer net zo gingen funktioneren als vroeger. Er zijn er ook een heleboel gebleven toen Franco kwam. En zij profiteerden van de goederen die wij geproduceerd hadden. Ze verkochten bijvoorbeeld het graan op de zwarte markt en verdienden goud. Dat zijn nog steeds de rijken van dit dorp. Het kommunisme heeft dit op z'n geweten: ze hebben nooit begrepen wat sociale vooruitgang is, wat socialisme of kommunisme is.*
Bij ons in het dorp liepen militairen rond die niet eens wisten wat ze aan het doen waren. Die dachten dat ze hier tegen het fascisme kwamen vechten. Wij werden dan ook als de fascistische vijand vervolgd. De kommunisten hebben ongeveer de helft van de kollektieven vernield en de gemeenteraad weer geïnstalleerd met partijleden of sympathisanten. Zij hielden er toezicht op dat de revolutie tegengehouden werd. Ze hebben bij ons niemand gefusilleerd, in andere dorpen wel, maar er zijn hier wel een paar in de gevangenis gekomen. Wij zijn 'm gesmeerd en hebben toen drie maanden in een ander kollektief in een dorp dichter bij het front gewerkt.'
Zeshonderd anarchisten zijn bij deze invasie

van Aragon opgepakt en velen van hen verdwijnen spoorloos. De gevangenen worden aan martelpraktijken onderworpen die niet onderdoen voor die van de franquisten. Niet alleen in Aragon maar in heel republikeins Spanje is de kommunistische jacht op anarchisten en andere revolutionairen losgebarsten, zoals ook Emma Goldman merkt als ze 16 september '37 Spanje weer eens bezoekt: *'Ik ging direkt naar Valencia en ontdekte daar dat 1500 CNT-leden, kameraden van de FAI en de Libertaire Jeugd, honderden van de POUM en zelf leden van de Internationale Brigades de gevangenissen vulden.'* In Barcelona ontdekt ze hetzelfde.
Wanneer de franquisten het offensief bij de Ebro starten worden de anarchisten die vlak achter het front gevangen zitten vrijgelaten om mee te kunnen vechten tegen het fascisme. De voedselproduktie voor de fronten is verminderd doordat de kommunisten bijna vijftig procent van de kollektivisaties ongedaan hebben gemaakt en honger wordt een nieuwe vijand van republikeins Spanje.
Antonio: *'Hoewel na de kommunisten de strijd tegen de fascisten pas echt is begonnen, was voor mij de oorlog al verloren toen ze de kollektieven vernietigd hadden. Wat had het voor zin om te vechten voor een republiek die antireolutionair was? Natuurlijk waren de kommunisten de hoofdschuldigen, maar ook de CNT-leden in de regering waren verantwoordelijk voor de ondergang van de revolutie. Geloof me, dat heeft ons nog de grootste schok gegeven. Daarna was het niet meer vechten voor de revolutie, maar alleen nog maar knokken tegen de fascisten.'*

Het oktoberdekreet maak veel kollektivisaties in de landbouw ongedaan. De Kommunistische Partij doet alsof het een vooruitgang is door geen vergelijking met de reële situatie van dat moment te maken, maar de maatregelen te vergelijken met de situatie van voor de sociale revolutie.

Genie-bataljon bij een parade in Madrid. 'Ja, we kwamen naar Madrid (november '36 met Durruti) en wat zien we daar op straat? Daar staat zo'n sukkel vier of vijf figuren te kommanderen, linksomkeert, rechtsomkeert, en allemaal hadden ze een geweer in handen. Dat was ons te gek. "Zijn jullie nu helemaal gek geworden, hier wordt niet geëxerceerd, hopla, naar het front!" Natuurlijk hadden we al gauw ruzie', aldus Ricardo Castro in De korte zomer...

DE COMMUNISTISCHE PARTIJ HOLLAND

In Nederland volgen de kommunisten de gebeurtenissen in Spanje ondertussen met grote interesse. De Communistische Partij Holland heeft daarbij echter haar eigen beweegredenen, die haar opstelling ten aanzien van de burgeroorlog vanaf het begin bepalen.
Wat zich in parlementair-links Nederland rondom de spaanse kwestie afspeelt is tot op zekere hoogte een weerspiegeling van de politieke verhoudingen in republikeins-Spanje. Ook hier is toepasselijk de bittere grap van de spaanse revolutionairen: 'Stem kommunistisch om Spanje te redden van het marxisme!'

De Communistische Partij Holland, die in 1936 vier zetels bezet in de Tweede Kamer, vat de oorlog, net als de SDAP, op als een strijd tussen demokratie en fascisme. Evenals de SDAP benadrukt zij het 'wettige' karakter van de volksfrontregering. Een legale en demokratische regering wordt omvergelopen door Franco en consorten: daarom, aldus de CPH, is zij op de hand van de eerste.
Dat de visie van de CPH overeenkomt met die van de Sociaal Demokratische Arbeiders Partij is niet toevallig. De Komintern (Kommunistische Internationale) heeft, omdat Stalin zwak staat, in 1935 besloten dat een breed front van antifascistische partijen nodig is om het fascisme internationaal te bestrijden. Dit betekent dat kommunisten in Spanje, in Nederland en elders zich op moeten werpen als verdedigers van dezelfde burgerlijke demokratie die zij tot nu toe fel aangevallen hebben, teneinde met de 'burgerlijke' antifascistische partijen te kunnen samenwerken
De CPH doet haar best toenadering te zoeken tot de SDAP. Dit verloopt echter niet zonder problemen. De SDAP heeft dan wel de kant van de spaanse regering gekozen, maar op een op zijn zachtst gezegd halfslachtige wijze. Ze is huiverig om in verband gebracht te worden met een revolutionaire regering, want zo ziet ze het volksfront; dat zou haar droom van een rooms-rode koalitie met de RKSP, de RoomsKatholieke Staatspartij, in rook doen opgaan. Daarom wijst ze ook steeds op het zogeheten demokratische en wettige karakter van de regering, en probeert ze iedere schijn van 'partijdigheid' , dat wil zeggen ideologische betrokkenheid bij het volksfront, te vermijden.
Ten aanzien van de CPH tracht ze om dezelfde reden afstand te kreëren. De SDAP wil zich haast nog liever van kommunisme distantiëren dan van fascisme. Bovendien vertrouwt ze de ideologische ommezwaai van de CPH niet. *'Solidariteit, zeggen ze, maar hun doel blijft sowjet-heerschappij'*, aldus haar partijkrant Vooruit op 6 augustus 1936. Aan de andere kant hebben vooral de 'gewone' CPH-leden zelf enige moeite met hun nieuwe rol als vrienden van de SDAP. De oude geschil-

Russische hulp aan boord van de Tirianin arriveert 14-10 1936 in de haven van Barcelona.

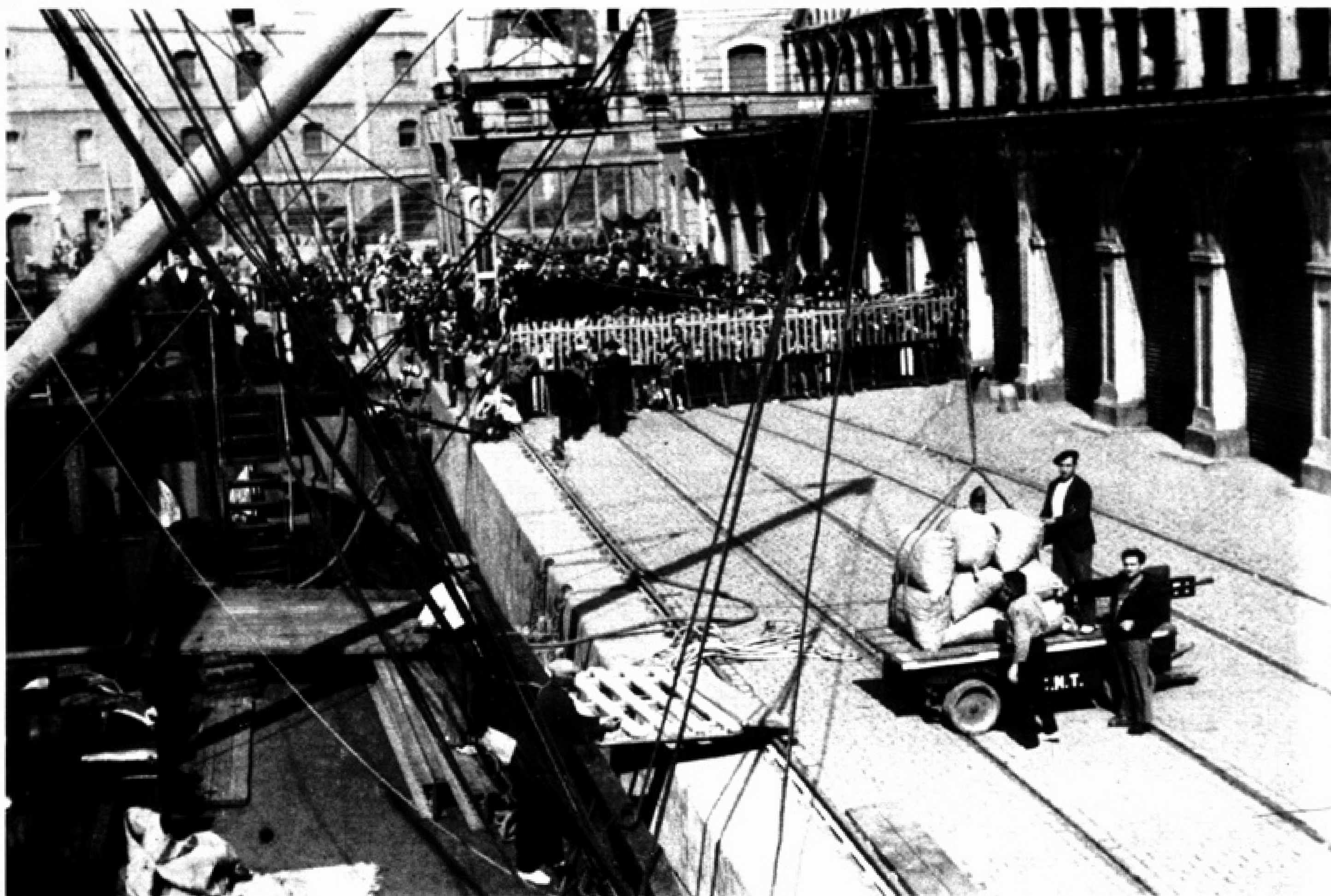
punten worden niet zo gemakkelijk vergeten. Maar in wezen stemt de houding van beide partijen ten aanzien van het spaanse konflikt overeen: beiden zien het als de strijd van een legitieme demokratische staatsvorm tegen een eenduidige vijand: het fascisme. Beide verdoezelen of bagatelliseren dan ook gelijkelijk de invloed in republikeins Spanje van de anarchisten; en later van de kommunisten en van Sowjet-Rusland. De laatste zijn, sinds Rusland als enig land, naast Mexico, wapens is gaan leveren aan de regering, een politiek overheersende rol gaan spelen. De CPH is bang dat het bekend worden hiervan de SDAP van haar zal vervreemden; en voor de SDAP geldt hetzelfde met betrekking tot de RKSP.

De kommunisten plaatsen het konflikt overigens duidelijker dan de SDAP in een internationaal perspektief. Zij zien dat het fascisme in Spanje aan de drempel van Europa staat. Hun ondergrondse hulp aan duitse kommunisten en antifascisten die naar Nederland vluchten opent vele van hen de ogen voor wat fascisme betekent. Gerrit Deurhof, oud-Spanjestrijder en destijds lid van de CPH: *'Ik heb ze zelf gehaald: ik heb gezien hoe ze eruitzagen. Hoe die mensen eraan toe waren, die ik aan de grens op kwam pikken. Als ze hier in Nederland gepakt werden werden ze weer teruggestuurd naar Duitsland. Nou, dan weet je de gevolgen, dat was in de Hitler-tijd. Dat was voor mij mijn bewustwording.'*.

De SDAP anderzijds blijft de gebeurtenissen in Spanje zien als een konflikt over de grens, waarover Nederland zich niet wezenlijk druk hoeft te maken.

De sociale revolutie die in grote delen van republikeins Spanje mèt de burgeroorlog uitbreekt, komt de CPH evenmin van pas als de SDAP. De SDAP negeert de revolutie in haar pers tot ze op de terugtocht is: haar schaarse kommentaar is afwijzend. De houding van de CPH is ideologisch gezien minder konsekwent. De sociale hervormingen die vóór de burgeroorlog plaatsvonden - vele landonteigeningen en een aantal kollektivisaties - juichte zij toe. Samen met de vele stakingen die uitbraken vormden deze 'een stap op weg naar de revolutie'. Frits Gunter, ook CPH-er en oud-Spanjestrijder, antwoordt op de vraag wat hij van deze hervormingen vindt: *'Dat hoef je mij niet te vragen. Dat is natuurlijk geweldig! Alle land is van het volk!* Maar zodra neemt de burgeroorlog een aanvang of de kommunistische pers in Nederland zwijgt de revolutionaire ontwikkelingen letterlijk en figuurlijk dood. En áls er iets van onder de aandacht komt wordt het, net als door de spaanse kommunisten, scherp bekritiseerd omdat het 'de eenheid van de republiek' in gevaar brengt. Deze houding vloeit voort uit de nieuwe taktiek van de Komintern. *'Eerst de oorlog, dan de revolutie.'* is de leuze. Kommunistische partijen in Spanje, Nederland

De Tirianin wordt in de haven van Barcelona gelost. Het syndikaat van transportarbeiders sektie haven van de CNT verenigde na de revolutie zeventig procent van de mensen die in de haven van deze stad werken. Het was vanaf het begin een stuwende kracht in de haven. Zij waren het die enkele dagen voor de militaire opstand de wapens uit de schepen die in de haven lagen haalden waarmee de anarchisten de militairen 19 en 20 juli 1936 tijdens straatgevechten overwonnen.

en elders zetten hun revolutionaire aspiraties in de koelkast om eenheid te bereiken in de strijd tegen het fascisme. Die eenheid zoeken ze vooral met machtige burgerlijke antifascistische partijen. En ten koste van hun verbondenheid met groepen die zich wel revolutionair blijven opstellen, zoals anarchisten en meer of minder trotskistische partijen als de spaanse POUM en in Nederland de RSAP (Revolutionair-Socialistische Arbeiders-Partij).
De RSAP is de enige nederlandse partij die de pogingen tot een sociale revolutie ziet als het belangrijkste aspekt van de burgeroorlog. Het enthousiasme van de RSAP-leden om in Spanje bij de POUM-milities te gaan vechten is zo groot, en het ledental zelf zo klein, dat de partijleiding hen op een gegeven moment verbiedt dienst te nemen omdat van het kader anders niets overblijft.
De CPH verwijt de RSAP bitter dat zij door haar steun aan de revolutie de kontrarevolutie en het fascisme in de kaart speelt. Dezelfde beschuldiging richt zij aan de spaanse anarchisten. Zij worden zelfs uitgemaakt voor verholen fascisten. Niet alleen vormen de anarchisten met hun pogingen een sociale revolutie door te voeren een obstakel voor de Kominternpolitiek, maar ook staat hun verlangen naar decentralisatie en autonomie haaks op het wezen van de kommunistische partij.
Iets welwillender staat de CPH tegenover de spaanse socialisten. De 'samenwerking' tussen socialisten en kommunisten binnen de catalaanse PSUC wordt bejubeld; het zijn overigens de kommunisten die in deze partij de touwtjes in handen hebben.
Tegenover haar spaanse partijgenoten staat de CPH onvoorwaardelijk positief. Ze prijst hun centralisatiemaatregelen met betrekking tot leger en ekonomie. Maar als in Aragon legereenheden onder bevel van de kommunist Lister vele landbouwkollektieven vernietigen zijn de lippen van de nederlandse kommunistische pers verzegeld.
Als op initiatief van de franse premier Léon Blum de westerse 'demokratieën' -waaronder Italië, Duitsland en Nederland- in augustus '36 besluiten dat door hen noch aan de spaanse regering noch aan de opstandelingen militaire hulp geleverd zal worden, begroet de CPH dit 'noninterventieverdrag' positief. Al snel blijkt echter dat Italië en Duitsland rustig doorgaan met leveranties van wapens en troepen aan de opstandelingen. De CPH neemt nu een kritische houding aan tegenover de nederlandse regering, die tegen beter weten in aan de noninterventiepolitiek vasthoudt. Vanaf september '36 veroordeelt de CPH het verdrag als 'huichelachtig, laf en gevaarlijk.' *'De neutraliteit is een wapen in handen van de fascisten geworden om het spaanse volk uit te moorden.'* schrijft De Tribune op 7 september '36. Het is ook een CPH-kamerlid dat vragen stelt over de indirekte verkoop van oude KLM-vliegtuigen aan de opstandige spaanse militairen.
Het feit dat de SDAP tot aan het eind van de burgeroorlog wacht met te erkennen dat het noninterventieverdrag niet werkt, draagt er veel toe bij dat van de door de CPH nagestreefde toenadering tussen de twee partijen in de praktijk weinig terechtkomt.

Door de italiaanse fascisten gebombaardeerde huizen.

NEDERLANDSE COMMUNISTEN IN SPANJE

De CPH laat het niet bij politieke en morele solidariteit met de spaanse republiek, maar probeert die ook daadwerkelijk te steunen. Via organisaties als de Nederlandse Rode Hulp en de politiek neutraal genoemde Commissie Hulp aan Spanje - opgericht door de Komintern - geeft ze medische, financiële en materiële hulp.
Een aantal leden van de CPH brengt hun betrokkenheid nog veel direkter tot uiting. Zij gaan zelf tegen Franco vechten in de Internationale Brigades. Twee van hen, Gerrit Deurhof en Frits Gunter, vertellen hoe zij erheen gegaan zijn en welk beeld zij hadden van de spaanse burgeroorlog.

Op 20 juli 1936 staan in Berlijn officiële Olympische Spelen op stapel. Veel antifascisten zien hierin een propagandastunt voor het nazi-regime en boycotten ze. In plaats daarvan wordt in Barcelona een 'Volksolympiade' gepland. Als drie dagen voor de aanvang hiervan de fascistische opstand uitbreekt sluiten vele van de deelnemers, die al ter plekke zijn, zich aan bij de volksmilities om te vechten voor de republiek.
Al snel arriveren ook gevluchte antifascische duitsers en italianen, die in Spanje de kans zien om daadwerkelijk het fascisme te bestrijden dat hen uit hun eigen land verdreef. De duitsers waren vaak eerst naar Nederland gevlucht, waar hun illegale positie weinig perspektieven bood. Frits Gunter: *'Ze kwamen hier niet op de Goudkust te zitten. Ze kwamen met Jan Proleet op die woningen die toch al te klein waren. Vanwege de kameraadschap werd dat graag gedaan. Maar toen die mogelijkheid in Spanje kwam waren zij het eerste weg.'*
Het persoonlijk initiatief vindt weerklank bij antifascistische organisaties. In navolging van het russische voorbeeld stelt de Komintern vanaf oktober '36 Internationale Brigades van vrijwillige soldaten samen. Deze vormen een zelfstandige eenheid binnen het spaanse leger, met als hoofdkwartier Albacete.
Eind '36 neemt volgens kommunistische bronnen de CPH de werving aktief ter hand. De Telegraaf beschuldigt haar zelfs van ronselpraktijken. Erg omvangrijk kan haar werving echter, zoals zal blijken, niet geweest zijn. Voor zowel Gerrit Deurhof als Frits Gunter is de konkrete aanleiding om naar Spanje te gaan in '36 de konfrontatie met de gevluchte duitse antifascisten. Gerrit Deurhof: *'Ik had er een kameraad bij, Jan, die had ik ondergebracht. En die kwam op een gegeven moment naar mij toe en zei: "Gerrit, ik ga naar Spanje." Ik had er toen al veel van gehoord, veel van gelezen. En toen was Jan weg. En toen voelde ik me eigenlijk...eigenlijk eenzaam. Waarom was ík d'r niet? Toen ben ik er naar toegegaan.'*
Frits Gunter is meteen met zijn beschermelingen meegegaan. *'Om iets te doen. Om eindelijk daadwerkelijk iets te doen.'*
Elk van beide vertrekt in zijn eentje op de bonnefooi naar Parijs, dat als verzamelpunt bekend staat. Meer informatie hebben zij, ondanks hun lidmaatschap van de CPN, niet.
In de trein komt Frits Gunter toevallig twee andere Spanjegangers tegen, die een adres hebben vanwaaráf zij alle verder geholpen worden. *'Nee, dat adres was niet van iemand van de kommunistische partij. Nee! Want de partij heeft zich híer ver gehouden van wat je noemt rompslomp. Nee, ze hebben niks gedaan.'*
Zoals Frits Gunter en Gerrit Deurhof komen van '36 tot '38 nog negenendertigduizend vrijwilligers uit vele landen - waaronder ongeveer negenhonderd uit Nederland - naar Spanje om te vechten in de Internationale Brigades. De tocht erheen is vaak moeizaam. Om de gesloten frans-spaanse grens over te komen moet men met een gids door de Pyreneeën heen. In Gunters groep, die zich uiterst omzichtig voortbeweegt uit angst voor ontdekking, kosten de steile berghellingen aan vier brigadisten-in-spé het leven. Gerrit Deurhofs groep lukt het helemaal niet om er doorheen te komen. Zij keren terug en gaan vanuit Marseille per schip richting Spanje. Het schip wordt getorpedeerd en zinkt, waarbij achtenzestig mensen om het leven komen. Gerrit raakt gewond. *'Ik was van het bovenste dek af naar beneden gevallen, op het ijzer. Op m'n knar. Er liep een streepje doorheen.'* Ondanks dat lukt het hem te blijven zwemmen tot hij door een roeiboot opgepikt wordt. Zijn verblijf in Spanje begint hij met een langdurig verblijf in het ziekenhuis. Van het lidteken houdt hij last, vooral door het lawaai van de bombardementen. Nu, op zijn tachtigste jaar, is het nog niet genezen.
Na een tijd als kok gewerkt te hebben gaat Gerrit Deurhof bij de artillerie. *'En daar ben ik mee naar het front gegaan: Ebrofront, Tortosafront. We hebben nooit geschoten. We hadden geen materiaal! Noninterventiekommissie! Frankrijk stuurde niks, Engeland stuurde niks. Rusland stuurde wel wapens, maar dat moest van zo ver komen, dat had niet veel invloed. En Holland stuurde natuurlijk helemaal niks. Dat deed of z'n neus bloedde.'*
De huichelachtige opstelling van de nederlandse regering, die vast blijft houden aan de noninterventiepolitiek terwijl duidelijk is dat alleen Franco's zijde daarvan profiteert, heeft Gerrit als het ware met eigen ogen gezien. *'Wij kregen ook hollandse kranten natuurlijk, en daar lachten we om. Want de moffen hadden een hele vloot schepen op die eilanden, daar waren ze gestationeerd. En natuurlijk wisten wij dat wel. Want je kon het gewoon zien. En dan werd dat doorgegeven aan de nederlandse kranten, en dan stond er de volgende keer in : "Ons is van dat geval niets bekend!" Onze nederlandse regering wíst nooit wat! Maar dat tuig heeft net zo goed meegewerkt.'*
Frits Gunter beschrijft hoe men met het wapentekort aan de fronten omging. *'Er werden altijd twee of drie keer zoveel mannen gestuurd als dat er geweren waren. Hier hebben ze het nog schunniger voorgesteld. "Weet je hoe het in Spanje gaat? Er zijn vijf man en één geweer. En dan zeggen die andere vier: Hoe moet dat nou? En die ene: Moet je wachten tot híj gesneuveld is, en dan pak je z'n*

geweer." Mééstal kwam het er op neer, ja.'
De Internationale Brigades fungeren als stoottroepen. Ze worden op die plaatsen aan het front ingezet waar de vijandelijke druk het grootst is, en om in de aanval de spits af te bijten. Het aantal doden is hoog. Terwijl in de spaanse eenheden ongeveer tien procent sneuvelt, is dat bij duitsers, nederlanders en oostenrijkers gemiddeld de helft. Verder raken zij bijna allemaal gewond. Zo is Frits Gunter ternauwernood ontsnapt aan een beenamputatie.
Numeriek zijn de Internationale Brigades niet van groot belang. Zij tellen nooit meer dan vijftienduizend mannen (en een enkele vrouw) tegelijk. Maar voor een groot deel van de bevolking betekenen zij een morele steun. Men ontvangt hen in veel gebieden dan ook als helden. De kontakten zijn zeer warm. Een uitzondering hierop vormen de anarchistische gebieden in Catalonië. De bevolking is hier huiverig voor een te grote kommunistische invloed. Deze angst is, zoals verderop zal blijken, niet onbegrijpelijk.

De Interbrigades vormen aanvankelijk een gemêleerd gezelschap wat betreft politieke oriëntatie. Er zijn kommunisten, socialisten, anarchisten, partijlozen, sociaal-demokraten en zelfs een paar katholieke koorknapen. Hun gezamenlijke noemer, antifascisme, staat echter voorop; de politieke gezindheden erachter gelden als onbelangrijk. *'We vroegen niet: ben je kommunist.'* aldus Gerrit Deurhof. *'Je bent antifascist. En dat was voor ons belangrijk.'* Deze houding is natuurlijk mede een uitvloeisel van het streven van de kommunistische partijen naar een breed antifascistisch front. De invloed van de kommunisten is echter zowel getalsmatig (zij vormen zestig procent van de Internationale Brigades) als in andere opzichten overheersend. Ten dele komt dat door de russische wapenhulp, die hun prestige in Spanje aanzienlijk doet stijgen. Een belangrijke rol speelt ook de politieke vorming die de brigadisten aan het front krijgen. Er is een 'politiek kommissaris' verbonden aan iedere brigade en later, op aandringen van de kommunisten in de regering, aan ieder bataljon.
'De politiek kommissaris was er vóor het moreel.' aldus Frits Gunter. *'Niet om de mannen kommunistisch op te voeden. Met alle moeilijkheden die je had kon je bij hem terecht. Hij kwam ook vertellen hoe het er mee stond in het land, wat ze van plan waren en waar welke moeilijkheden zaten.'*
De politkommissaris is wel altijd een kommunist. Een belangrijk deel van de informatie aan het front is in zijn handen, en het is de kommunistische versie van de gebeurtenissen die hij geeft. De politiek kommissaris heeft verder wel degelijk de taak om de brigadisten politiek te onderwijzen. Een of meer maal per dag hebben de mannen een 'politiek uurtje', waarop de politiek kommissaris de ontwikkelingen met hen bespreekt. Daarbij wordt de burgeroorlog, in overeenstemming met de lijn van de kommunistische partij, uitgelegd als een strijd van demokratie tegen fascisme, zonder in te gaan op de sociale revolutie die zich voltrekt of op de daarmee samenhangende tegenstellingen binnen het republikeinse kamp.
Een andere bron van kommunistische vorming is de manier waarop partijleden zelf de

'De Internationale Brigades werden gebruikt als een argument vóór een regulier leger en een strakke discipline. Zij vormden een redelijk geoliede eenheid met een sterke leiding, (...) een kommunistisch getinte eenheid waarop de regering vertrouwde.' (uit: Wat dunkt u van Spanje?)

'De anarcho-syndikalisten hadden er geen baat bij om buitenlandse strijders naar het land te halen. Aan mensen ontbrak het hen niet; ze hadden in hun vakbonden voldoende strijders. Een zelfde situatie bestond er bij de socialistische UGT. Waar het beiden aan ontbrak waren wapens.
Anders lag de situatie bij de Kommunistische Partij. De kommunisten hadden in Spanje zo weinig aanhangers dat ze in het hele land nauwelijks meer dan drie kolonnes zouden hebben kunnen samenstellen. Zij hadden er daarom belang bij om met behulp van kommunistische partijen in het buitenland hun eenheden te versterken', aldus Augustin Souchy in De korte zomer...

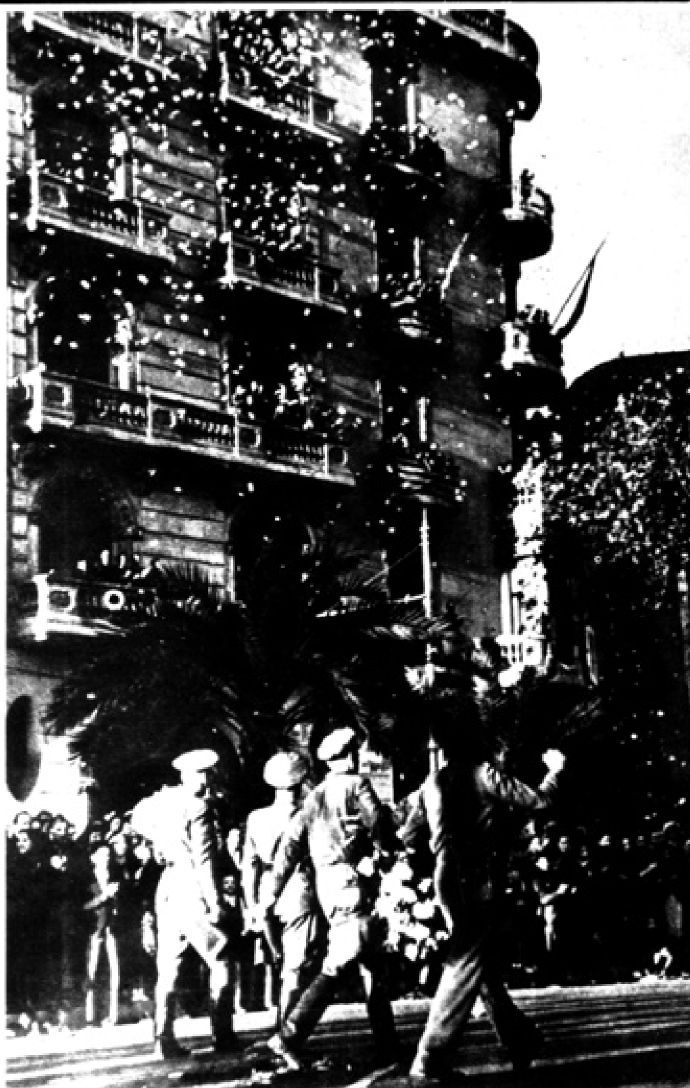

Gerrit Deurhof: 'We hebben nooit geschoten. We hadden geen materiaal.'

strijd definiëren tegenover medebrigadisten die nog geen specifieke politieke identiteit hebben aangenomen. Gunter: *'Kommunistische scholing was er bij ons niet, dat kan je niet zeggen. Maar onderling met praten wel. Kijk, de meest christelijke of de meest katholieke mannen waar je mee praatte hadden toch al wel een zeker bewustzijn, want zij wilden tegen het fascisme knokken. Maar ik moest ze nog gaan vertellen dat ze bolsjewieken waren. Ik zei, weet je wat een bolsjewiek is? Dat is een kommunist die met de wapens in de hand z'n tegenstander wil bestrijden. Niet gewoon met een grote bek. Een echte bolsjewiek zorgt ervoor dat hij wapens in z'n handen heeft. Al is het maar een knuppel. (...) Nee, niemand werd overhaald tot het kommunisme, maar uit zichzelf...'*
Mensen wordt kennelijk wel geleerd dat ze kommunisten zijn. Immers, zo leren ze ook op de politieke uurtjes: het fascisme waartegen ze vechten is een uitwas van het kapitalisme. En wie daar de wapens tegen opneemt is een kommunist. Het begrip kommunisme wordt bovendien vereenzelvigd met 'demokratie', hetgeen begrepen moet worden in het licht van de politieke situatie van dat moment.
Door de wereld op te delen in demokratie cq kommunisme aan de ene kant en fascisme cq kapitalisme aan de andere kant wordt aan andere antifascisten dus duidelijk gemaakt dat ze alleen maar kommunist kunnen zijn. En niet zonder resultaat. Frits Gunter:*'Of ze nou sociaal-demokraten waren of welke politieke richting ook, toen ze daar een half jaar meegehobbeld hadden waren ze -en dan mag de tegenpartij zeggen 'geïndoktrineerd, zoals ze met een duur woord zeggen- allemaal lid van de kommunistische partij. Dat liet je op je betaalboekje bijschrijven.'* Later in de burgeroorlog, als de regering probeert de volksmilities onder te brengen in een regulier leger, moet het betaalboekje lidmaatschap van de kommunistische partij vermelden; anders wordt de soldij niet betaald. Hoe worden nu de anarchisten en 'trotskisten' geplaatst in de genoemde tweedeling?
Zij vechten immers wel tegen het fascisme, maar ze vallen ook het sowjetkommunisme aan. Het laatste weegt zwaarder. *'Het zal mij niet storen of iemand een hekel heeft aan de kommunisten.'* aldus Frits Gunter. *'Maar 't gevaar is, en dat blijkt ook, zo is de hele ontwikkeling nu ook: ze praten mee met de fascisten. Want kijk, op het moment dat iemand die zich verbonden voelt met de arbeidersklasse zegt: de russen zijn barbaren en we moeten tegen het kommunisme vechten, dat wil zeggen die persoon heeft het antikommunisme in z'n vaandel, dan staat hij dichter bij de fascisten dan wie ook.'*
Door alles wat tegenover het kommunisme staat - trotskist,anarchist, sociaal-demokraat of inderdaad fascist- te bestempelen tot fascistisch maakt het kommunisme zichzelf tot de enige verantwoorde keuze voor een zichzelf respekterende antifascist.
Met de binnenlandse politiek aan republikeinse zijde houden de interbrigadisten zich nauwelijks of niet bezig. De informadie daarover aan de brigadisten doorgegeven wordt is ook uiterst gebrekkig.
Bijvoorbeeld over de meidagen in Barcelona waar de pogingen van de kommunisten die de regering domineren, om de anarchisten en de POUM van de kaart te vegen kulmineren in een straatoorlog in de catalaanse hoofdstad, hoort Frits Gunter voor het eerst als hij terug in Holland is. *'Maar daar hadden die soldaten niks mee te maken. Jíj kwam om te knokken. Wat er op hogere nivo's politiek bekibbeld werd, daar hoorden we zo wel eens geruchten over. Want er kwam geen krant binnen, dat was te duur.'* Ook in de soldatenblaadjes wordt het gebeurde kennelijk verzwegen. Dat het arbeiders waren die in de straten van Barcelona met elkaar gevochten hebben, wordt al helemaal niet erkend. Het heet 'politiek op hogere nivo's'. *'En daar heb ik me nooit mee bemoeid.'*aldus ook Gerrit Deurhof.
Niet alleen worden interne tegenstellingen aan republikeinse zijde voor de brigadisten verdoezeld (*'Wat we wel in de bulletins kregen was een hoerastemming!'*) maar ook is hun beeld over de rol van de anarchisten vertekend. De anarchisten zouden zich, na het neerslaan van de fascistische opstand in Catalonië, niet hebben willen inzetten voor de republiek als geheel. De centrale regering zou een jaar op hen ingepraat hebben alvorens een kolonne bereid was naar het front te gaan. *'In de bulletins stond: "Buenaventura Durruti de anarchist, geeft het voorbeeld! Die gaat naar het front, met de hele zwik!"'*vertelt Frits Gunter. *'Toen hadden we 's avonds feest!'* In feite zijn al aan het begin van de burgeroorlog CNT- en FAI-milities naar het Aragonfront vertrokken, en later helpen ze Madrid te verdedigen. Het is kommunistische propaganda die deze gebeurtenissen aan het oog onttrekt.
Misschien hebben de soldaten er ook geen behoefte aan te weten wat zich precies afspeelt en hoe men hun visie manipuleert. Berichten over de vervolging van POUM- en CNT-leden door de kommunisten in de regering, zoals die sinds mei '37 plaatsvinden, zouden hun moreel maar ondermijnen. Zij zouden hun vertrouwen kunnen verliezen in de zaak waarvoor ze bezig zijn hun leven te riskeren.
Het is dus niet verwonderlijk dat van de sociale revolutie die zich voltrekt nauwelijks

iets doordringt in de Internationale Brigades. Gerrit Deurhof op de vraag wat hij van de revolutie gemerkt heeft: *'Nee, ik heb er echt niets van gemerkt. Ik heb daar nooit moorden, nooit doodslagen of vechtpartijen meegemaakt.'* Wat betreft de vragen over de kollektivisaties, het afschaffen van geld door dorpen en het vervangen ervan door ruilbonnen, hij weet niet goed wat daarmee bedoeld wordt.
Frits Gunter meent over de sociale revolutie (een term die hij in eerste instantie associeert met de fascistische opstand) dat de landhervormingen na het uitbreken van de burgeroorlog niet meer zijn doorgegaan. *'Ja, een paar zijn er vastgehouden.'* Dat divisies onder aanvoering van de kommunist Lister het grootste gedeelte van de landbouwkollektieven in Aragon hebben vernietigd, kollektivisten hebben omgebracht en dat ze de grond hebben teruggegeven aan de rijke landeigenaren wil er bij hem niet in. *'Dat kan ik me niet voorstellen! Omdat wij nog steeds op het standpunt staan dat het land van de boeren is. Nee, natuurlijk vindt ik die mensen die dat gedaan hebben niet kommunistisch! Waarom veronderstel je dat ik dat wél zou vinden?'*
Kortom, de informatie bij de Internationale Brigades over de kant waarvoor zij vochten en waarvoor duizenden hun leven gaven is gebrekkig en misleidend gebleken. In zekere zin werden deze mensen door de kommunistische leiders gebruikt voor hun eigen doeleinden. Zij waren vaak nog minder op de hoogte van de strijd binnen het republikeinse kamp dan hun partijgenoten die het gebeuren vanuit Nederland volgden. De werkelijke betekenis van de oorlog : dat de spaanse arbeiders hun leven niet aan het offeren waren voor het kapitalisme maar voor de revolutie, werd voor hen verdoezeld door hun politieke leiders. Tegelijkertijd werden zij voortdurend ingezet op de moeilijkste en gevaarlijkste punten van de oorlog. Wat zij deden verdient in dat opzicht het grootste respekt. Veel spanjaarden wisten dat te waarderen, maar de werkelijke machthebbers sprongen weinig integer met hen om. Voor hen waren zij niet meer dan oorlogsmateriëel. Terwijl de internationale brigadisten waren gekomen om te vechten voor hun idealen hebben de mensen wier bevelen zij gehoorzaamden die verraden.
In september 1938 besluit de spaanse regering tot het terugzenden van de Internationale Brigades, om zo de westerse 'demokratieën' gunstig te stemmen. De Nederlanders merken bij hun thuiskomst dat ze statenloos zijn geworden. Ze hadden niet zonder toestemming van de koningin in 'vreemde krijgsdienst' mogen gaan. In de Tweede Wereldoorlog die kort daarop uitbreekt en waarin veel oud-Spanjestrijders meteen in het verzet gaan, zijn ze door hun statenloosheid een gemakkelijk herkenbare prooi voor de duitsers. Vele van hen komen om in koncentratiekampen. Gerrit Deurhof ontkomt in Vught door ontsnapping de hem opgelegde doodstraf.
Na de oorlog regelt de regering, die tot dan toe struikelde over de kommunistische gezindheid van veel oud-Spanjestrijders, hun renaturalisatie tegelijk met die van de nederlanders die in duitse eenheden hebben gediend. Verontwaardigd bedankt een aantal van hen voor deze gunst. Het is pas sinds 1985 dat alle oud-Spanjestrijders weer 'nederlands staatsburger' heten.

Om meer politieke steun in het buitenland te verwerven en de non-interventiekommissie gunstig te stemmen werden de Internationale Brigades eind 1938 teruggetrokken. Ongetwijfeld speelt het feit dat ze politiek niet meer nodig zijn ook een rol; de kommunisten hebben de republikeinse touwtjes stevig in handen. Oktober 1938 houden de Internationale Brigades een afscheidsparade door Barcelona.

Drieduizend man Internationale Brigade -polen, duitsers en tsjechen- op weg naar de franse grensstad Le Perthus, 8-2 1939.

DE REALITEIT VERSUS UTOPIA

Nico Berti is een italiaanse anarchist die deel uitmaakt van een groep anarchistische intellektuelen, verbonden aan het Centrum voor Libertaire Studies te Milaan. Berti is behalve onderzoeker hedendaagse geschiedenis aan de Universiteit van Padua ook een door de wol geverfd aktivist en lid van de redaktie van Volontá, een italiaans anarchistisch kwartaalblad.
In onderstaand artikel maakt Berti de balans op van het voorgaande. Hij analyseert het mislopen van de sociale revolutie in Spanje in termen van een konflikt tussen revolutionair idealisme en pragmatische politiek; een konflikt dat het anarchisme ook naderhand nooit te boven is gekomen.

De spaanse revolutie zou een enorme kans genoemd kunnen worden die zich niet nog een keer zal voordoen. Maar het was tegelijkertijd een gelegenheid waarbij, in een tragisch scenario, de historische en taktische problemen van de strijd voor vrijheid aan het licht kwamen, zonder dat het uiteindelijk lukte om voor die problemen een oplossing te vinden.
Tussen juli '36 en mei '37 was Spanje het hoogtepunt van de eeuwenlange strijd voor menselijke vrijheid. Maar ook bracht deze periode de tragische bevestiging van het onvermogen van het anarchisme om een oplossing te vinden voor het probleem van de verhouding tussen etiek en politiek. Hierdoor werd het spaanse anarchisme opgesplitst in de politieke vertegenwoordigingen in de regeringen van

Cataloniё en Madrid, en de sociale formaties: de zelfbeheerde kollektieven.
Terwijl een deel van het anarchisme veranderde in een pseudo-staat (een anarchistische knieval voor de politiek zonder dat er een geschikte politieke theorie of strategie bestond) voerde het andere deel de sociale revolutie, echter zonder te beschikken over een politieke strategie om te kunnen verdedigen wat de revolutie bereikt had.
Zo ontstond er een tragische, paradoxale situatie; de politieke betrokkenheid van het anarchisme bij de regering leidde er alleen toe dat de staat een soort revolutionaire legitimiteit kreeg, en leidde er op hetzelfde moment, en om dezelfde redenen, toe dat de eigen legitimiteit van het anarchisme vernietigd werd. Bovendien bleek dat de enorme sociale macht van het spaanse anarchisme niet in staat was tot politieke aktie ter verdediging van de sociale revolutie.
We kunnen ons met recht afvragen waarom de anarchistische beweging in Spanje niet honderd procent revolutionair was (was ze dat wel geweest, dan waren haar vertegenwoordigers nooit toegetreden tot een regering), terwijl de russische anarchistische beweging eigenlijk tè revolutionair was.
In 1936 was het 'historische moment' (oftewel de realistische beschouwing van de sociale verhoudingen, met als uitgangspunt dat de realiteit voorrang krijgt boven het principe van utopia) er eerder dan het 'revolutionaire moment' (een revolutionaire beschouwing van de realiteit). Pragmatiek ging voor idealen. In Rusland was het juist andersom. Het resultaat was in beide gevallen hetzelfde, ook de marxistische kontrarevolutie triomfeerde. Maar hoe kwam dat zo? Het lijkt me dat de verklaring ligt in het feit dat in Rusland de anarchistische beweging geen overheersende kracht was, ze kon er niet eens aan dènken om de leiding te nemen over het gehele revolutionaire proces.
In Spanje daarentegen was de anarchistische beweging een grote machtsfaktor en kon daarom die verantwoordelijkheid op zich nemen. Maar wat in Rusland gebeurd was werd ook in Spanje duidelijk: het gebrek aan gedegen politieke kriteria brengt met zich mee dat er ook geen historisch kriterium aanwezig is; dat het onvermogen om de bestaande kracht van een beweging zonder skrupules strategisch aan te wenden niet betekent dat de etiek het wint van de politiek, maar eerder het tegenovergestelde.
Een beweging die op stel en sprong en ideologische beschouwing omzet in politieke realiteit - een automatisme dat inhoudt dat die beweging onverschillig moet staan tegenover de verschillende vormen die macht kan aannemen, of dat nu liberaal, kommunistisch, demokratisch, fascistisch of nationaal-socialistisch is - , verliest altijd.
Hoe moeten we, dit wetende, uitleggen dat de spaanse anarchisten deelnamen aan de regering? De enige mogelijkheid die ik zie ligt op het politieke vlak. Het spaanse anarchisme aanvaardde het bestaan van een staat die politieke macht uitoefende omdat ze zich po-

litiek en militair in een situatie bevond die geen alternatief bood. De anarchistische aanwezigheid in de regering was een kompromis dat duidelijk de politieke onmacht liet zien van die in 1872 geboren anarchistische beweging. Om preciezer te zijn: het was de angst om de logika van de sociale revolutie tot het einde toe door te voeren. Dat houdt namelijk een radikale en onherroepelijke breuk in met alle bestaande politieke krachten, en zoiets zou alleen hebben kunnen gebeuren als de immense kracht van het spaanse anarchisme de politieke wil had gehad om de leiding over, en de verantwoordelijkheid voor het totale revolutionaire proces in eigen hand te nemen. Op 20 juli 1936 hadden de catalaanse anarchisten dit kunnen doen, maar ze deden het niet. Ze deden het niet omdat ze, politiek gezien, geen flauw idee hadden waar ze zouden moeten beginnen.
Hoe dan ook, anarchistische diktatuur en demokratische samenwerking waren geen van twee in overeenstemming te brengen met de doeleinden van de sociale revolutie. Voor geen van die twee situaties was er een theorie of een politieke strategie voorhanden, netzomin als voor de totale leiding van de revolutie of voor het verdedigen van de verworvenheden van de revolutie. Het anarchisme was gedoemd te verliezen.
Anarchistische diktatuur zou geleid hebben tot een soort revolutionair totalitarisme met twee mogelijk gevolgen: de terugkeer van de gematigden of overheersing door de kommunisten. Het resultaat van de demokratische samenwerking in '36-'37 is bekend: de gematigden hebben zich laten manipuleren en de kommunisten hebben uiteindelijk de overhand gekregen.
De vraag of het anders zou hebben kunnen lopen moet ik ontkennend beantwoorden. We hebben gesteld dat de anarchistische beweging in Spanje gevangen zat tussen het politieke element van haar pseudo-aanwezigheid in de regering (ik zeg pseudo, omdat het natuurlijk altijd nog anarchisten waren), en de sociale beweging die de kollektieven beheerde. Als het sociale element beslissend zou zijn voor de effektieve produktiviteit van een revolutie (wat niet zo is) moeten we ons afvragen waarom de anarchisten in de kollektieven niet de overhand hadden boven het politieke element. Het antwoord is eenvoudig: uiteindelijk is het altijd het politieke element (de gekoncentreerde aanwending van de kollektieve kracht voor een zeker doel, zoals Proudhon zegt) dat beslissend is en niet het sociale element (de spontane, maar ondoelmatige uitdrukking van de kollektieve kracht zelf).
Alle vormen van menselijke wil, inklusief de revolutionaire wil, komen voornamelijk tot uitdrukking door middel van politiek. Er kan daarom gezegd worden, dat op het moment dat de anarchisten in september 1936 in de regering van Catalonië zitting namen, het revolutionaire beeld van het anarchisme in de geest van het gehele volk ophield te bestaan, en dat dat beeld niet of nauwelijks werd herboren toen de ware revolutionaire geest werd getoond door de heldhaftige anarchisten van de kollektieven in Aragon en Catalonië zelf. Dit klinkt tragisch, maar het is waar. Om onze uitleg over de splitsing van het spaanse anarchisme in haar politieke en sociale deel te kompleteren, moeten we het hebben over de verhouding tussen totalitarisme, demokratie en anarchisme.
De steeds verdergaande verharding van de anarchistische beweging in de jaren '30, waardoor haar verhouding tot het totalitarisme sterk beïnvloed werd, kwam in Spanje niet of nauwelijks voor. Het bloederige proces dat leidde tot deze revolutionaire onverzoenlijkheid tegenover het gevestigde kommunisme en de liberale demokratieën kende Spanje nog niet. Wie zou het ze ook gegund hebben?
Wie veroordeelt de anarchistische overgave na de kommunistische kontrarevolutie in mei 1937, terwijl die overgave natuurlijk krankzinnig was? Op een uitzondering na in ieder geval niet de spaanse anarchisten, maar die anarchisten die geleden hadden onder de diaspora die het gevolg was van het opdelen van de wereld in totalitaire en demokratisch kampen.
Het spaanse anarchisme is ook nooit tot volle bloei gekomen omdat het religieuze, tegen modernisering gekante element altijd te sterk is gebleven onder de basis, en daarnaast omdat het de volksfront-illusie is blijven koesteren. Dit verhinderde het aanvaarden en het uitwerken van de wereldlijke logica die essentieel is als het anarchisme een plaats wil vinden in de geschiedenis terwijl het tegelijkertijd tegen de stroom inroeit; als het anarchisme revolutionair wil zijn ondanks het gebrek aan evenwicht tussen haar verlicht-liberale komponent en haar maatschappelijk-socialistische komponent.
De tragedie van de spaanse revolutie was tevens de tragedie en het einde van de in 1872 geboren anarchistische beweging. De jaren

tussen 1937 en 1968 brachten geen wezenlijke verandering in de matstelling die ontstaan was door de nederlaag in de spaanse revolutie. De anarchistische beweging stond volkomen stil, ook omdat de omstandigheden na 1945 haar positie nog geïsoleerder maakten dan die al was. De anarchistische beweging roeide tegen de geschiedenis in, maar was zo steriel dat ze in feite buiten de geschiedenis stond.

NEDERLANDSE ANARCHISTEN EN GEWELD

Terwijl in Spanje burgeroorlog en revolutie in volle gang zijn barst in Nederland onder anarchisten een felle diskussie los rond de vraag of de CNT/FAI wel of niet met geld voor wapens gesteund moet worden.
De nederlandse anarchistische beweging bestaat op dat moment uit vier stromingen: die van het anarcho-syndikalisme rond het Nederlands Syndikalistisch Verbond (NSV), het religieus getinte anarcho-socialisme rondom de Bond van Anarcho-Socialisten (BAS) en het 'Domelaïstische' vrij socialisme, welke drie stromingen elkaar ontmoeten in de vierde stroming, het revolutionair anti-militarisme rondom de Internationale Antimilitaristische Vereniging (IAMV) en het Internationaal Anti-Militaristisch Bureau (IAMB). De IAMV is in feite een nederlandse organisatie, terwijl het IAMB funktioneert als een internationaal centrum waarbij groepen uit verschillende landen aangesloten zijn, waaronder de IAMV.

Hoewel bijna alle stromingen binnen het nederlands anarchisme de sociale revolutie en de anti-fascistische strijd een warm hart toedragen, kunnen velen het niet met hun geweten in overeenstemming brengen om mee te werken aan de opbouw van een anarchistisch leger, zoals zij de milities zien.
Anderen, waaronder de syndikalisten Albert de Jong en Arthur Lehning hebben genoeg vertrouwen in de spaanse anarchisten om te geloven dat zij de militarisering van de gewapende strijd tegen zullen kunnen gaan.
De diskussie vindt voornamelijk plaats tussen de anarcho-syndikalisten en anarchisten pur sang. De eerste groep is sterk vertegenwoordigd in het sekreatriaat van het IAMB, de tweede in het Landelijk Comité van de IAMV, onder andere in de personen van Gé Nabrink en Wim Jong. Ook de hoofdredakteur van het blad van de IAMV, De Wapens Neder, Han Kuijsten, staat aan hun kant.
De diskussie breekt los als het blad van het NSV, De Syndikalist, half augustus 1936 een verzoek van de CNT/FAI om geld en wapens plaatst. Hierdoor komt ook een gezamelijke oproep tot financiële steun voor Spanje van het IAMB en het NSV die enige weken eerder in De Syndikalist stond, voor velen in een vreemd daglicht te staan. Het Landelijk Comité van de IAMV komt meteen bijeen om te overleggen. De leden konkluderen dat de oproep van het IAMB eigenlijk niet kán, omdat er niet uitdrukkelijk bijstaat dat het geld niet voor wapens gebruikt zal worden. Op grond hiervan besluit het Landelijk Comité dat de IAMV een eigen aktie zal organiseren, uitsluitend voor humanitaire hulp.
Gé Nabrink, destijds sekretaris van de IAMV, staat nog steeds achter die beslissing. Als zich weer zo'n situatie zou voordoen zou hij hetzelfde standpunt innemen. *'Misschien nog principiëler, nog beter psychologisch onderbouwd, maar met dezelfde konsekwenties. Hulp verlenen, ja graag, alleen niet in de geest van het militarisme. Want daarvoor kennen we de verderfelijke invloed ervan te goed.'* Voor hem stond vast dat het gebruik van militair geweld de anarchistische revolutie zou vernietigen: *'Een nieuwe, vrije samenleving kun je niet baseren op militair geweld. Of je ter voorbereiding daarvan wèl allerlei met je principes strijdige dingen mag doen, dat is de kwestie. Maar dan heb je van het anarchisme dromen gemaakt in een heel ver perspektief. Maar dat wilden die Spanjaarden helemaal niet. Die wilden het nú proberen. Dat was hun goede recht. Maar het was ons recht en vooral onze plicht om dat ook psychologisch te bekijken.'* Dat laatste betekent dat men naar de gevolgen van georganiseerd geweld voor de ontwikkeling van het menselijk gedrag gaat kijken. Volgens Wim Jong leidt georganiseerd geweld in dit opzicht van kwaad tot erger; wie de dienstplicht accepteert zal uiteindelijk ook dingen als de doodstraf voor deserteren, censuur, het vermoorden van politieke tegenstanders en uiteindelijk een totale diktatuur accepteren.
Voor hem is echter de belangrijkste reden om tegen het geven van geld voor wapens te zijn, dat de IAMV altijd tegen wapenproduktie heeft geageerd. En als je niet wilt dat er wapens worden geproduceerd moet je mensen ook geen geld geven om ze te kopen.
Toch is er iets vreemds aan het standpunt van de IAMV. Want het geven van humanitaire hulp betekent dat de CNT dan geld uitspaart dat aan het kopen van wapens besteed kan worden. Gé Nabrink: *'Ja, dat zou je zo kunnen zeggen. Maar je moet ook met je eigen geweten in het reine zien te komen. Ik ben niet bereid om ze de wapens voor een kompagnie te geven, omdat ik die struktuur niet lust. Maar ik weet donders goed dat ze wel te eten moeten hebben en dat ze wel verbandmiddelen moeten hebben. Je kunt zelfs zeggen dat het gemakzuchtig is om hulp te geven en zelf het gevaar te ontlopen. Maar je hoeft toch niet omdat je je ergens schuldig voelt iets te*

Gé Nabrink: 'Een nieuwe, vrije samenleving kan je niet baseren op militair geweld.'

doen tegen je beginselen in?'
Het IAMB is van mening dat de nederlandse anarchisten niet het recht hebben zich uit te spreken over de middelen die de CNT gebruikt. Albert de Jong, die in het sekretariaat van het IAMB zit, vindt dat de diskussie over de vraag of de CNT juist gehandeld heeft uitgesteld moet worden tot na de burgeroorlog. Dan kan er eventueel lering getrokken worden uit de daden van de spaanse anarchisten. Wim Wessels, in 1936 eveneens werkzaam in het sekretariaat van het IAMB, motiveert z'n standpunt als volgt:*'De anarchisten en syndikalisten in Spanje zijn niet begonnen met geweld. Franco was geweld, Hitler was geweld, Mussolini was geweld. De linkse groeperingen in Spanje hadden de keuze om zich te laten afmaken of zich gewapenderhand te verdedigen.'* Hij verwacht niet dat er in Spanje een anarchistische maatschappij zal ontstaan als Franco verslagen wordt. *'Maar ik dacht wel dat ze de mogelijkheid hadden om een ándere maatschappij in het leven te roepen. Die veel beter zou zijn dan de troep waar ze toen in zaten. Alles was beter. Maar je kunt die strijd niet voeren en schone handen houden.'* Hij is in principe tegen geweld, heeft in 1923 dienst geweigerd, maar vindt dat er zich altijd situaties voordoen waarin je geweld moet gebruiken. En je hebt niet het recht andere anarchisten te veroordelen als ze zich met geweld proberen te handhaven.
Het Landelijk Comité van de IAMV stelt een motie op die hun besluit om uitsluitend humanitaire hulp te verlenen moet motiveren. Met name artikel 1 en artikel 3 van deze motie zijn interessant. Artikel 1 luidt dat *'in de huidige politieke en technische omstandigheden, te weten méchanisatie, rationalisatie van de militaire techniek en het bestaan van fascistische staten en fascistische volksbewegingen, een gewapende verdediging van de revolutie noodzakelijkerwijs moet leiden tot een gemilitariseerde vorm van strijd, in wezen niet van de oorlog verschillend, met alle daaraan verbonden gevaren van het ontstaan van een nieuwe heersende kaste van militaire en burgerlijke bureaukraten.'* Artikel 3 vervolgt dat *'hoewel het onder bepaalde omstandigheden voor een beweging onmogelijk kan zijn zich van deelneming aan een onder (1) bedoelde strijd te onthouden het desalniettemin de taak van de IAMV is tegen een dergelijke taktiek te waarschuwen, de gevaren ervan te belichten en de arbeiders erop te wijzen dat de bestrijding van economische, politieke en geestelijke onderdrukking alleen mogelijk is indien de taktiek berust op bovengewelddadige strijdmiddelen en eventueel geweld volkomen incidenteel blijft.'*
Deze motie lijkt Albert de Jong gelijk te geven, die het Landelijk Comité ervan beschuldigt niet alleen tegen wapenhulp te zijn,maar tegen het gebruik van geweld op zich. Want er wordt met nadruk gesteld dat gewapende strijd *altijd* tot militarisering zal leiden en daarom in principe als strijdmiddel moet worden afgewezen. Han Kuijsten trekt in De Wapens Neder inderdaad die konklusie:*'Het revolutionair anti-militarisme is thans voor de keuze gesteld zichzelf op te heffen of elke gewapende strijd te verwerpen.'*
Ook Wim Wessels gelooft -ondanks dat hij juist vóór wapenhulp is- in het bestaan van de door Han Kuijsten in hetzelfde artikel gesignaleerde 'diktatuur van de middelen'. Op de vraag of zijn mening over het steunen van de CNT veranderde toen de militia's in Spanje steeds meer gemilitariseerd werden antwoordt hij:*'Mijn mening veranderde niet, want het staat historisch gewoon vast dat als je de eerste stap hebt gezet je de tweede ook zult moeten doen, dan is er geen terug meer mogelijk. Ik ga er van uit dat praktisch elke revolutie gewelddadig zal zijn. 't Zou veel mooier zijn als je kon zeggen, we leggen de boel ekonomisch stil en daardoor gaan jullie voor de bijl. Maar dat gold niet in Spanje.'* Dat betekent overigens niet dat hij voor zich zelf geen grenzen trekt, maar:*'Wie ben ik om die grens voor een ander te trekken. Want ik ga tot C en een ander gaat tot D. Natuurlijk zijn er dingen die ik niet zou doen. Ik zie mezelf niet in een soldatenpakje lopen en nog minder een bevel opvolgen. Maar dat is geen oordeel voor ieder mens.'*
In de diskussie die zich in de tweede helft van 1936 afspeelt blijkt het punt van de gevolgen van het gebruik van militair geweld steeds weer een belangrijke rol te spelen. De tegenstanders van steun aan dat geweld zijn ook bang dat ze door het sturen van wapens een rode diktatuur in het zadel zouden helpen. Gé Nabrink:*'Je moet niet vergeten dat we toen nog veel meer onder de indruk waren van wat er in Rusland gebeurde dan nu.*

Hulp van het franse komitee 'Vrij Spanje' arriveert in 1936.

Toen we zagen waartoe die kommunistische diktatuur leidde zeiden we, dat is nog erger dan een diktatuur van een andere macht. Maar het hoofdpunt bleef: leidt militarisme, afgezien van de kleur, uit zichzelve tot een diktatuur? Endan ben ik geneigd ja te zeggen. Het heeft in zich, in aanleg, alle vormen die tenslotte een diktatuur uitmaken.' Het maakt voor hem niets uit dat het in dit geval anarchosyndikalisten zijn die dat militaire geweld gebruiken:'*Als wat ik gezegd heb werkelijk een mechanisme is, waarom kunnen we dan een uitzondering maken voor de kleur waarin dat militarisme zich aandient?'*
Op de tegenwerping dat je zoveel vertrouwen in de CNT en de FAI kunt hebben dat je verwacht dat ze dat militarisme overboord zullen gooien zogauw dat mogelijk is, reageert hij met:'*Dat vind ik illusionistisch denken. Want de methoden die je gebruikt gaan vorm geven aan je beweging. Ik kan niet even een middel lenen zonder dat ik het gevaar loop dat ik me daar zo in vastbijt dat ik niets anders meer kan doen.'*
Ook Wim Wessels zag wel het gevaar van een rode diktatuur in het verschiet liggen:'*Dat gevaar was levensgroot aanwezig. Maar als Franco eerst maar op z'n smoel had gehad, dan had je later wel tegen die rode diktatuur kunnen beginnen. Je mág je niet neerleggen bij een systeem waar Franco aan het hoofd staat, daar moet je eerst mee afrekenen. Als je je niet verzet wordt je als datgene waar je je niet tegen verzet, dan word je daar één mee. Dus verzet je je. En je kunt op dat moment niet voorzien wat er uit dat konflikt zal groeien.'*

Pas in oktober 1936 spreekt Bart de Ligt, de grote voorman van de geweldloze weerbaarheid, zich uit over de kwestie Spanje, in het blad van de BAS, Bevrijding. Hij neemt een nogal tweeslachtig standpunt in: enerzijds uit hij z'n bewondering voor de spaanse anarchisten. en stelt dat het geweldaadig verzet in de gegeven omstandigheden de enig juiste keuze is, maar anderzijds zegt hij zich meer verbonden te voelen met de anarchisten die iedere deelname aan dat geweld weigeren en die op een hoger, bovengeweldadig niveau staan dan de doorsnee spaanse anarchist. In artikelen die volgen zoekt hij steeds naar een theoretisch zuiver standpunt, maar weigert daaruit, zoals Albert de Jong van hem vraagt, praktische konklusies te trekken. Wim Wessels zegt daarover nu:'*Hij had geen zuivere houding in de kwestie Spanje. Theoretisch wel, maar er ontbrak iets aan. Hij durfde niet openlijk te schrijven, dat spaanse verzet tegen Franco, met geweld, dat is fout. Maar ik begreep z'n probleem wel: hij was z'n leven lang ervan uitgegaan dat als je de mensen omturnt, ze op een gegeven moment alles volgens de idealen van het anarchisme gaan doen. Dat bleek in de praktijk niet te kloppen.'*
De diskussie komt uiteindelijk aan de orde op het kerstkongres van de IAMV. Daar zullen de leden moeten beslissen over het definitieve standpunt van de IAMV. Gé Nabrink opent het kongres met een rede waarin hij een aantal uitspraken doet waarop hij later -met name door Albert de Jong- scherp wordt aangevallen. Hij heeft het onder andere over de mentaliteit van de spaanse kameraden, die volgens hem het kinderlijke psychische stadium van het direkt naar agressieve middelen grijpen bij gevaar, nog niet teboven zijn.
Vindt hij dat achteraf niet erg arrogant tegenover de Spanjaarden, die tenslotte het mes op de keel gezet werd?
Gé Nabrink:'*Ja, misschien is elk oordeel over een ander wel arrogant. Maar als je je afvraagt waar geweld en agressie vandaan komen dan kom je wel tot deze konklusies. Maar de vraag is of je die konklusies altijd politiek kunt gebruiken. En dat is misschien niet zo. Ik was toen -het is vijftig jaar geleden- ook in psychologisch opzicht, radikaler dan nu. Ik ben nu meer geneigd het relativerend te zeggen en toen waren het zekerheden. Die rede diende ertoe om de IAMV zover te brengen dat ze nou eens een goed standpunt zouden bepalen tegenover het standpunt van het IAMB dat wij op elke manier steun moesten verlenen.'*
Verderop in de genoemde rede zegt hij dat '*een fascistische diktatuur, waarbij we zelf blijven staan maar beter is dan een rode diktatuur, waarvoor we onze beginselen overboord gooien.'*
Albert de Jong vindt deze keuze niet alleen verwerpelijk, maar ook niet reëel, omdat een rode diktatuur niet zal kunnen ontstaan; de CNT en FAI verzetten zich immers tegen elke vorm van diktatuur. Gevraagd om uitleg van zijn inderdaad griezelig klinkende konklusie zegt Gé Nabrnk nu:'*De CNT verzette zich wel tegen elke vorm van diktatuur, maar om te winnen moesten ze toch die methode accepteren. En als je op die heilloze weg bent dan doe je de verkeerde dingen. Ik prefereer een fascistische diktatuur omdat die mij niet kent en een rode wel. En*

omdat ik nog zoveel vertrouwen heb in anarchistische, socialistische en eventueel kommunistische machten dat ik geloof dat we dat gevecht aan zullen gaan. Maar in een kommunistisch bolwerk, zoals de Sowjet Unie, is dat verzet bij voorbaat gebroken. Omdat daar alles wat niet precies in de linie denkt verboden is. Ik vind dat een veel groter gevaar dan te moeten vechten tegen een door bijna allen gehaten fascistische diktatuur.'

Maar in de praktijk is het anders gelopen: Franco is tot aan z'n dood aan de macht gebleven. *'Ja, het komt niet altijd zo uit, maar hebben we ooit die keuze? Je hebt die keuze alleen in theorie. Je moet geen diktatuur bevorderen, maar als iemand die gekke vraag stelt, dan zeg ik: ik word liever door een gewone kapitalistische smeris gepakt dan door een zogenaamde geestverwant. Dat heeft De Jong me erg kwalijk genomen.'*

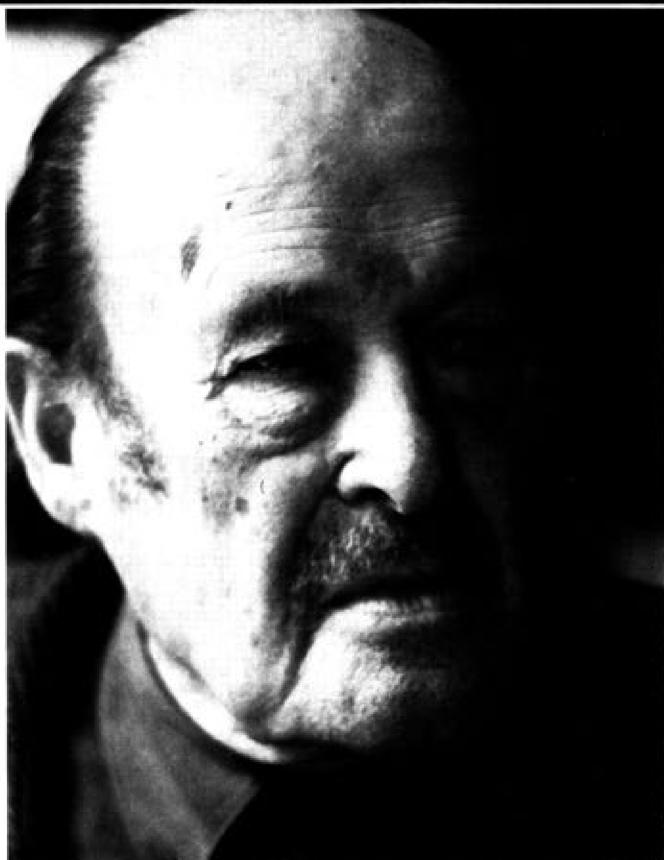
De IAMV schaart zich in grote meerderheid achter het standpunt van het Landelijk Comité; de groep die het militair geweld in Spanje wel wil steunen stapt uit de IAMV. Dit heeft ook konsekwenties voor het IAMB. Het sekretariaat dat uit vijf mensen bestaat, is verdeeld. Han Kuijsten en W. de Waard zitten op de lijn van de IAMV; Albert de Jong, Wim Wessels en Bertus Bot hebben voor steun aan de gewapende strijd in Spanje gekozen. Dit konflikt leidt uiteindelijk tot het opstappen van de drie laatsten.

Ook de buitenlandse organisaties die aangesloten waren bij het IAMB en die het geweld in Spanje eveneens aanvaarden trekken zich terug. Dit wordt de ondergang van het IAMB zowel als van de IAMV die beide nog tot 1940 een kwijnend bestaan leiden. Met deze organisaties gaat de anarchistische beweging in Nederland, die toch al niet meer zo groot was ten onder.

Achteraf gezien is het niet zo vreemd dat het konflikt zo hoog is opgelopen. De twee groepen die tegenover elkaar staan trekken heel verschillende konklusies op basis van dezelfde theoretische analyses over militarisme en diktatuur. Juist omdát ze theoretisch zo dicht bij elkaar staan en in de praktijk zo verschillend handelen wordt de diskussie zo fel. Men begrijpt elkaars standpunt maar al te goed, maar heeft op grond van verschillende inschattingen en emoties volkomen tegengestelde posities ingenomen.

Wim Jong: 'Als je tegen de produktie van wapens bent moet je mensen ook geen geld geven om wapens te kopen.'

Wim Wessels: 'De linkse groeperingen in Spanje hadden de keuze om zich te laten afmaken of zich gewapender hand te verdedigen.'

Een belangrijk verschil tussen de positie van bijvoorbeeld Albert de Jong en iemand als Gé Nabrink is dat de eerste vertrouwt dat het anarchistisch karakter van de CNT en de FAI ervoor zal zorgen dat het militarisme geen kans zal krijgen, terwijl Gé Nabrink daar juist heel pessimistisch over is. Bovendien hanteren de aanhangers van het IAMV-standpunt veel scherpere kriteria voor wat ze als militarisme beschouwen. Voor het NSV-blad De Syndikalist is de grens van wat ze kunnen accepteren pas bereikt als de CNT een algemene mobilisatie uitroept.

Een ander punt is de inschatting van het gevaar van een 'rode' en van een fascistische diktatuur. Gé Nabrink ziet een rode diktatuur als het grootste gevaar, terwijl voor de andere partij de strijd tegen het fascisme de hoogste prioriteit heeft. Het is onmogelijk te zeggen wie van de geschiedenis gelijk heeft gekregen. Want weten niet wat er gebeurd zou zijn als Franco was verslagen. Met wapens van Stalin, of zelfs door interventie van het russische leger. Of als de anarchisten genoeg wapens hadden gehad om op eigen houtje de fascisten te verslaan. De inschatting die je daarover maakt hangt -nu net zozeer als toen- af van je optimisme of pessimisme over de loop van de geschiedenis.

NEDERLANDSE ANARCHISTEN EN REGERINGSDEELNAME

Onder nederlandse anarchisten is de diskussie over de regeringsdeelname van de CNT veel minder gevoerd dan onder anarchisten in de rest van Europa. De kwestie van de regeringsdeelname staat hier duidelijk in de schaduw van de diskussie over het al dan niet steunen van georganiseerd geweld.
Toch is er hier en daar wel iets over te vinden in de diverse bladen.

In november 1936 treedt de CNT toe tot de centrale regering in Madrid. Dit wordt in het anarcho-socialistische tijdschrift Bevrijding als volgt verantwoord:'*De intrede van de CNT in de centrale regering is een der belangrijkste gebeurtenissen in de politieke geschiedenis van dit land. De CNT is altijd uit beginsel en uit overtuiging anti-staatsgezind geweest en keerde zich tegen iedere vorm van regering. Maar de omstandigheden, bijna altijd sterker dan de menselijke wil -zij het dat deze hen bepaalt- hebben de aard van de spaanse regering en de spaanse staat gewijzigd. Op het ogenblik is de regring als regelend instrument van de staatsorganen, niet langer een macht tot onderdrukking van de arbeidersklasse, evenmin als de staat nog langer het orgaan is, dat de klassenscheiding vertegenwoordigt. En nu de CNT in de regeringis getreden zullen staat en regering nog veel meer ophouden het volk te onderdrukken.*
De functies van de staat zullen worden teruggebracht, in overeenstemming met de arbeidersorganisatie, tot de regeling van de gang van het economisch en maatschappelijk leven van het land. En de regering zal geen andere zorg hebben dan de oorlog goed te voeren en het revolutionair werk volgens een samenvattend plan te coördineren. Onze kameraden zullen in de regering dragen de wil van de gehele arbeidersmassa, althans van haar meerderheid van tevoren in grote algemene vergaderingen verenigd. Zij zullen geen persoonlijke inzichten verdedigen, maar uitsluitend de besluiten die in vrijheid genomen zijn door honderdduizenden arbeiders in de CNT georganiseerd. Een historische noodzaak drukt op alle dingen en de CNT aanvaardt die noodzaak om het land te dienen door de oorlog te winnen en door iedere afwijking van de volksrevolutie te beletten. Wij zijn er absoluut van overtuigd, dat onze kameraden, gekozen om de CNT in de regering te vertegenwoordigen de plicht en de zending waarmede zij belast zijn zullen vervullen. Men moet in hen geen personen zien, maar de organisatie die zij vertegenwoordigen. Het zijn geen regeerders noch staatslieden, maar strijders en revolutionairen in dienst van de overwinning van het anti-fascisme. En die overwinning zal des te vlugger zijn, naarmate wij beter onze steun verlenen.'
Het toetreden tot de regering is een vreemde stap. Van oudsher zijn de spaanse anarchisten anti-parlementair geweest. Het parlement -een staatsorgaan bij uitstek- wordt gezien als een onderdrukkend instituut dat de anarchistische ontwikkeling naar vrijheid in de weg staat. Tegenover het staatsparlementarisme wordt het libertair kommunisme gesteld, dat door het kongres van de

Humanitaire hulp van het zweedse rode kruis.

Anton Constandse in Barcelona. Hij maakte daar de meidagen van 1937 mee en zag hoe het telefoongebouw dat in zelfbeheer was genomen door de kommunisten werd bestormd. Bij deze gevechten vielen vijfhonderd doden. Voor de burgeroorlog was Constandse een tegenstander van organisatie, maar gekonfronteerd met de spaanse realiteit besloot hij in Nederland naar het voorbeeld van de FAI de FAN op te richten ter ondersteuning van de CNT.

CNT in Zaragoza op 1 mei 1936 als volgt wordt omschreven:*'De gemeenteraad moet door de algemene vergadering van de inwoners worden gekozen en zijn samengesteld uit verschillende technische komité's. De raad moet bijeenkomen telkens wanneer de belangen van het dorp dit eisen, op wens van de raad of van de inwoners van het dorp zelf. De verschillende verantwoordelijke funkties hebben geen van allen een uitvoerend noch bureaukratisch karakter. De betrokkenen zullen, enkele technici en statistici uitgezonderd, hun normale plaats in het produktieproces blijven vervullen. Aan het eind van de werkdag komen ze bij elkaar om detailkwesties te bespreken die geen goedkeuring van de algemene vergadering nodig hebben. De aktieve werknemers ontvangen een producentenkaart waarop hun bijdrage in het werk in eenheden van werkdagen wordt genoteerd en die tegen waren geruild kan worden. De non-aktieven van de bevolking krijgen een konsumentenkaart. Er bestaan geen absolute normen: de zelfstandigheid van de kommune wordt geëerbiedigd. Wanneer ze daaraan de voorkeur geven kunnen ze intern een ander ruilsysteem invoeren op voorwaarde dat dit het systeem van de andere kommunes niet*

Albert de Jong: 'In Spanje werd een strijd gevoerd van internationale betekenis, het europese proletariaat liet de spaanse arbeiders in de steek. Het verhinderde geen minitietransporten, het organiseerde geen boykot, het deed niets tegen de schandelijke 'non-interventie-politiek' der regeringen...' (in: Waarom wij de revolutie verloren)

hindert. Het recht op zelfstandigheid van de kommunes sluit de kollektieve solidariteit op federatief streek- en provincieniveau niet uit.'
Nu is dit uiteraard een simpele schets van wat libertair kommunisme kan betekenen, maar er wordt wel geprobeerd een alternatief voor het parlementarisme te formuleren. In dit licht bezien is de toetreding tot de centrale regering een op zijn zachtst gezegd vreemde ontwikkeling.
In Nederland worden de ontwikkelingen in Spanje uiteraard met belangstelling gevolgd en besproken, al is hier in de bladen in eerste instantie weinig van te merken. Maar naarmate de ontwikkelingen daar een sneller verloop krijgen vult de spaanse kwestie al vlug de anarchistische bladen. Als je de diskussie in de nederlandse bladen volgt, valt op dat het centrale thema de geweldskwestie was. Andere punten, waaronder de regeringsdeelname van de anarchisten, worden slechts zijdelings behandeld. De geweldsdiskussie werd in het vorige hoofdstuk reeds uitgebreid behandeld, maar toch is een samenvatting van de standpunten in deze diskussie in dit kader van belang. Het blijkt namelijk dat de standpunten ten opzichte van andere kwesties (waaronder de regeringsdeelname) direkt afgeleid kunnen worden uit de posities die de verschillende stromingen in de geweldsdiskussie innemen.
Elly Kloosterman geeft in haar doktoraalskriptie de volgende samenvatting van deze diskussie:*'De kwestie van wapenleveranties is aangegrepen om het wel of niet aanvaarden van gewelddadige methoden ter diskussie te stellen, in welk debat de stellingen al lijken te zijn betrokken. Daar is de richting, die zich solidair verklaart met de strijdende spaanse makkers, maar deze solidariteit in de praktijk beperkt wil laten tot financiële en morele steun. Het Landelijk Comité van de IAMV en het blad De Arbeider horen hiertoe. Dan is er de richting waarvan de sympathie absoluut is, zonder enige restriktie en die vertegenwoordigd wordt door de syndikalisten. Tot slot is er Rijnders* (de hoofdredakteur van De Vrije Socialist, JT), *met steun van De Haas* (Jo de Haas, anarchistisch propagandist, JT), *die zich tegen zowel de eerst- als laatstgenoemde opvatting afzet: hij kan geen sympathie opbrengen voor wat er in Spanje gebeurt. De Centrale Commissie van de BAS neemt vooralsnog een tussenpositie in, maar staat, dunkt mij, vanwege haar voorwaardelijke solidariteit en haar begrip voor het Landelijk Comité-standpunt toch het dichtst bij de eerstgenoemde richting.'*
Ik zou deze samenvatting naar meer algemene termen willen vertalen. In feite komt het erop neer dat we een tweedeling kunnen maken tussen 'principiëlen' en zij die wat meer water bij de wijn willen doen: in dit geval de syndikalisten. De eerste groep toetst de gebeurtenissen aan de eigen principes. Uit deze konfrontatie van principes en realiteit konkludeert zij dat de CNT niet handelt volgens de anarchistisce beginselen. Deze groep wijst dan ook de regeringsdeelname van de spaanse anarchisten af. Zo lezen we in De Arbeider van 7 november 1936:*'In hoeverre deze deelname aan de rege-*

Zwitserse anarchisten stuurden een ambulance, bemand met personeel van de Arbeiders Samaritaan uit Bern, 1936.

ring nu niet zou moeten leiden tot een monopoliseren van het militair apparaat, is natuurlijk een vraag die van tevoren al beantwoord kan worden. Op deze weg zich eenmaal begeven hebbend, is er geen terug en zal ook het anarchistisch deel der regering, willens of niet, zich aan deze monopolisatie (eenheidskommando is er een mooier en vergoeilijkend woord voor) moeten onderschikken. Een regering die de macht niet aan wil of aan durft is geen regering en een tussenweg bestaat er niet. Door het zich op de noodlottige weg van het militair geweld te laten dringen, roepen onze spaanse kameraden alle noodlottige konsekwenties over zichzelf en de revolutie op, konsekwenties, die de revolutie af doen glijden naar het lager niveau van de strijd om de macht tussen twee (of meer) regeringsbeluste klieken. Niet de massa's kontroleren deze organisatie, maar deze personmen voelen het zo aan, dat de organisaties de revolutionaire massa kontroleren! Hier schuilt het grote gevaar voor de revolutie en de oorlogsomstandigheid en -psychose geeft de kans, om op die wijze onder het mom der revolutie (die hoe langer hoe meer op de achtergrond raakt en vergeten wordt) een nieuwe machtsformatie te smeden.'

De tweede groep aanvaardt het gebruikte geweld en stelt dat er ná de burgeroorlog over deze kwestie gediskussieerd moet worden. De regeringsdeelname wordt ook geaccepteerd en wordt met het uitspreken van vertrouwen in de spaanse kameraden verdedigd. Het is interessant om hierbij op te merken dat Albert de Jong (vertegenwoordiger van de syndikalistische stroming) de regeringsdeelname achteraf afwijst. In een artikelenserie in De Syndikalist (1939) schrijft hij hierover:*'Vastgesteld moet worden dat de taktiek van de CNT om aan de regering deel te nemen, volkomen gefaald heeft. Ik volsta niet met te konstateren dat deze deelname in strijd was met onze theorieën. Ik stel vast, dat de spaase kameraden de doeleinden, die hen met het doen van deze koncessie voor ogen stonden, geenszins hebben bereikt, zodat die koncessie volmaakt nutteloos en dus onjuist is geweest. Niet de koncessie, maar de theorie is door de spaanse feiten gerechtvaardigd. De gebeurtenissen in Spanje geven ons geen enkele aanleiding om af te wijken van ons anti-parlementaire standpunt, noch van het standpunt, dat de strijd tegen het fascisme niet aan de zijde van de burgerlijke staat, van demokratische regeringen of op kapitalistische grondslag zegevierend kan worden gevoerd.'*

Het kruciale verschil met de 'principiëlen' ligt hierin, dat de toetsing achteraf plaatsvindt en niet vooraf. Achteraf wordt weliswaar hetzelfde standpunt ingenomen als door de principiëlen, maar tijdens de burgeroorlog is er sprake van een absolute solidariteit.

GOD IN SPANJE

Tijdens de burgeroorlog is de katholieke kerk, monument van diktatoriale reaktie, een belangrijke bondgenoot van Franco. Na de oorlog wordt haar historische macht hersteld. Zij speelt een essentiële rol in de repressie waarop Franco zijn diktatuur baseert, en die honderdduizenden het leven kost.
In de hoofdstukken hierna zal blijken dat ondanks de repressie het verzet van de arbeiders blijft groeien. Duizenden worden in ballingschap gezonden, waaronder Francisco Carrasquer, die in het laatste hoofdstuk zijn ervaringen als balling in Nederland beschrijft.

In de zestiende en zeventiende eeuw, toen Spanje nog bestond uit een aantal als los zand aan elkaar hangende provincies met een zwak centraal gezag was de katholieke kerk er oppermachtig. Zij was dan ook een voorstandster van lokale vrijheid en autonomie. Terwijl ze enerzijds optrad -onder andere in de gedaante van de Inquisitie- als onderdrukker van het volk, verdedigde ze anderzijds juist lokale en persoonlijke rechten tegen de inbreuk daarop door de staat en de rijken. In sociale konflikten koos zij vaak de kant van de armen; heel wat volksopstanden werden door monnikken geleid.
Als rond 1700 het ekonomisch liberalisme de kop opsteekt en politieke centralisatie de nieuwe lijn van de bestuurders wordt betekent dat voor de kerk het einde van haar oppermacht. Ze reageert furieus. Bondgenoten vindt ze in de basken en de catalanen, die te zeer gesteld zijn op hun regionale autonomie om te wijken voor de centralisatiedrift van de Bourbonvorsten. Twee bloedige burgeroorlogen volgen, waarin de kerkelijke Carlistenpartij het uiteindelijk aflegt tegen de liberalen. Dan zoekt de kerk haar toevlucht bij de rijke klassen. Met hen sluit ze een ongeschreven pakt. De rijken worden haar financiële en politieke weldoeners; in ruil daarvoor garandeert de kerk hun 'sociaal respekt en orde', ofwel onderdanigheid en onderworpenheid van de armere klassen.
Om haar doel te bereiken wendt de kerk verschillende middelen aan. Opstandige of kritische elementen vervolgt zij en hangt zijop. Haar grote greep op het onderwijs gebruikt zij om de intellektuele ontwikkeling van de 'nederige' klassen af te remmen. Arme kinderen leren op school niet lezen of schrijven, maar alleen naaien en de katechismus opzeggen. In 1870 is nog steeds zestig procent van de bevolking analfabeet. De rijkere klassen komt dit goed uit. Een spaanse minister zei het een paar eeuwen geleden al vrij duidelijk: *'Je vraagt me toestemming voor een school voor zeshonderd arbeiders? Van mijn leven niet! Hier willen we geen mannen die denken, maar ossen die werken!'*
De 'werkende ossen' leren de kerk intens haten. Maar ook de zoontjes uit de rijke milieus doen frustraties op. In de beruchte jezuieten- en augustijnenkolleges laten fysieke straffen en systematische verklikkerij diepe sporen na in de zieltjes van de pupillen. Onverzoenlijke antiklerikalen zoals de latere premier Azana hebben hun haat tegen de kerk

Barcelona 1936. Vele kerken worden tijdens de burgeroorlog in brand gestoken.

te danken aan deze periode in hun leven
Als in 1931 in Spanje de republiek wordt uitgeroepen bestaat er bij de arbeidersklassen geen enkele twijfel over dat ze in de kerk -bondgenoot van diktatuur en monarchie- hun grootste vijand zullen ontmoeten. En inderdaad. Nauwelijks twee weken later publiceert de spaanse kardinaal Mr. Segura een pastorale brief waarin hij de grondwet en de nieuwe republiek het werk van de vijanden van god noemt. Vooral de vrijheid van godsdienst, de scheiding van kerk en staat en de gelijkstelling van geestelijke ordes met andere verenigingen zijn *'het werk van de Duivel'*.
De kerkhiërarchie verzoent zich nooit met de onkerkelijke republiek. Het grootste katholieke partijenblok, de CEDA, weigert openlijk de loyaliteitsbelofte aan de regering af te leggen.
Aan de andere kant zijn vele republikeinen fel tegen de kerk gekant. Het onderwerp ligt uiterst gevoelig. De nieuwe regering slaagt er zonder al te veel problemen in om over vijfentwintig artikelen van de nieuwe grondwet overeenstemming te bereiken, maar het zesentwintigste, dat handelt over de verhouding tussen kerk en staat, breekt haar op. De Cortes maakt vastbesloten een eind aan de staatssubsidies voor de kerk en haar invloed op het onderwijs, en ze heft de jezuïtenorde op. Hierop lopen de konservatieve premier Alcalá Zamora, minister van binnenlandse zaken Maura en enkele baskische gedeputeerden woedend weg uit de Cortes.

Als op 19 en 20 juli 1936 de fascistische opstand in een aantal steden neergeslagen wordt, gaat in Barcelona het gerucht dat de paters van het Karmelietenklooster -het laatste bolwerk van de opstandelingen- meegevochten hebben tegen de republiek. Samen met de opstandelingen worden ze op staande voet geëxekuteerd. Dit is het sein voor grote groepen mensen om alle kloosters en kerkgebouwen in de stad te bestormen en hun inboedel te vernietigen. De gebeurtenissen verspreiden zich de volgende dag door het hele land. Duizenden kerken en kloosters gaan in vlammen op. Erin aanwezige boeken, radio's, schrijfmachines en alles wat verder waarde heeft wordt uit de hoge ramen gegooid en verbrand. Zelf neemt men het niet mee: de omstanders fluiten naar wie plundert voor eigen voordeel. Priesters, pastoors en religieuze studenten worden gefusilleerd, soms ter plekke, soms nadat zij 'voor hun veiligheid' naar het gemeentehuis zijn gebracht.
In de drie maanden die op deze uitbarsting volgen vindt van de spaanse priesters en kloosterlingen een groot aantal de dood. *'Geen priester, geen militair, geen fascist meer!'* klinkt het in de republikeinse straten. Alleen in de zwaar katholieke baskische provincies blijven de geestelijken en kerken onaangeraakt. Overal elders richt men in de kerkelijke gebouwen scholen, vakbondskantoren, magazijnen of zelfs balzalen in. Binnen korte tijd is de katholieke kerk als organisatie vernietigd. Niet wettelijk maar wel in de praktijk worden haar vertegenwoordigers vervolgd en staat op haar rituelen de doodstraf.
In het gebied dat in handen van de fascisten is gevallen gebeurt iets vergelijkbaars, maar de rollen zijn hier omgekeerd en de repressie is struktureler. De priesters en bisschoppen scharen zich meestal meteen aan de zijde van de opstandelingen. Onmiddellijk na de overname volgt herstel van de oude orde en hiërarchie, waarbij de kerk haar vroegere machtspositie meer dan volledig herwint. Ondanks deze macht doen pastoors en priesters behalve in Galicië nergens iets om de moord op hun eigen dorpelingen te voorkomen; zij werken er aan mee. Als de fascisten een slachtoffer van hun 'dodenlijst' van zijn of haar bed hebben gelicht brengen ze deze bij de pastoor, die hem of haar de laatste sakramenten geeft en vervolgens de terechtstelling -die meestal buiten het dorp plaatsvindt- bijwoont. Deze en alle andere gruwelen die de fascisten tegen de bevolking begaan beziet de kerk met goedkeuring. Naar buiten toe ontkent ze ze echter. *'Wat de buitenlandse kranten vertellen over het gebied van Franco is niet waar.'* zeggen de bisschoppen later in weer een pastorale brief. *'Enkele vergissingen voorbehouden, is daar geen dode gevallen.'*
Franco geeft de kerk niet voor niets zoveel macht. Zelf is hij niet bepaald een toegewijd gelovige, maar hij kiest het geloof als het beste bindmiddel voor zijn 'Nationale Beweging'. Bovendien bestaat in de door hem veroverde zone nog geen regering, geen oppergerechtshof en natuurlijk geen parlement: de bisschoppen zijn de enige autoriteiten op nationaal nivo. Franco roept zijn opstand dan ook uit tot een 'kruistocht voor het christendom'. *'Nationale eenheid en bescherming van godsdienst'* wordt de kern van zijn propaganda. Aan kardinaal Gomá i Tomás vraagt Franco of de kerk zich openlijk vóór zijn zaak wil verklaren.
Aanvankelijk is de kerk enigszins huiverig om zich publiekelijk aan Franco's zijde te scharen. Een aantal falangistische generaals is zelf sterk antiklerikaal. Maar het grootste probleem vormen de basken. Zij zijn hevig katholiek maar hebben partij gekozen voor de republiek, die aan Catalonië al een zekere mate van autonomie verleend heeft en van wie zij dat ook voor zichzelf verwachten. De kerk wil het risiko niet lopen de basken van zich te vervreemden. Maar als Bilbao in de handen van Franco valt geeft het Vatikaan haar zegen. In juli '37 verschijnt een pastorale brief, ondertekend door alle bisschoppen behalve de baskische, de catalaanse en die van Seu d'Urgell. In deze brief, een

In veel kerkgebouwen liggen wapens en munitie van de militairen opgeslagen. Zo ook in de kapel van het San Miguelkollege. Als deze 19/20 juli 1936 in brand wordt gestoken kan een explosie dan ook niet uitblijven.

Barcelona oktober 1936. Kerkschatten als grondstof voor de oorlogsindustrie.

Oktober 1936. Kerkschatten dienen als grondstof voor de oorlogsindustrie. De klokken worden omgesmolten.

waar manifest van de Nationale Beweging, verklaren de bisschoppen dat zij aan Franco's kant staan én dat zij, gezien hun geestelijke waardigheid, vaststellen dat dit de wil van god is. De republiek vallen zij fel aan: niet Franco, maar zij is de opstandige. Want zij is 'tegen de nationale geest', waarmee de bisschoppen de kerkelijke traditie bedoelen.

De levensstijl van de mensen in door de opstandelingen veroverde gebieden verandert totaal. *'De bevolking stroomde er de kerken binnen om te bidden en aan de sakramenten deel te nemen.'* schrijft Porta. *'Het werd een rage, vooral onder degenen die naar het slagveld moesten, om afbeeldingen van heiligen en andere religieuze tekenen te dragen.'*

Natuurlijk worden alle verworvenheden uit de periode '31-'36 teruggedraaid. Scheidingen en onkerkelijke huwelijken worden ongeldig verklaard. De mensen leven er weer zoals vóór 1931.

Franco's overwinning betekent herstel van de machtspositie van de kerk in heel Spanje. Pastoors en kapelaans krijgen het weer voor het zeggen in het onderwijs, het gevangeniswezen, het leger, de fabrieken en alle bestaande organisaties. De jezuïtenorde wordt hersteld. Franco veegt zes jaar demokratie van de kaart.

Tegelijk oefent hij een extreme repressie uit. Exekuties, martelingen en militaire rechtszittingen die meestal eindigen in doodvonnissen zijn aan de orde van de dag. Ongeveer tweehonderdduizend mensen verliezen in de eerste vier jaar na zijn overwinning het leven omdat zij verdacht worden van linkse sympathieën (zie het volgende hoofdstuk). De opstelling van de kerk beschrijft Porta aldus: *'De kerk werkte mee. Dezelfde spaanse kerk die vijf jaar lang, van 1931 tot 1936, op alle denkbare manieren bij de republiek protesteerde tegen het onrecht, de kloosterlingen en de priesters aangedaan door bezuiniging op hun inkomen, liet in 1939, toen het leven van honderdduizenden mensen gered kon worden, haar stem nooit horen. Nooit is er iets gedaan om deze onmenselijke wraakneming te stuiten.(...) Het was niet bij een vijandelijk regiem, maar bij een bevriend bondgenoot, dat zij voor de slachtoffers had moeten pleiten. Zij was volledig op de hoogte van de gebeurtenissen. Immers, de priesters waren aanwezig bij de exekuties.'*

Een uitzondering op deze houding vormen overigens de baskische geestelijken. Het eeuwenoude baskische verlangen naar regionale autonomie manifesteert zich in onafgebroken verzet tegen Franco's gezag. In de oorlog waren al twaalf baskische priesters door rechtse militairen geëxekuteerd omdat zij 'anti-nationaal' waren. Na de oorlog zitten nog zes baskische geestelijken gevangen en is aan vele huisarrest opgelegd. In dit deel van het land proberen de priesters nog wel iets te ondernemen tegen de repressie - uiteraard vruchteloos. De priesters in de rest van Spanje verkondigen vanaf de preekstoel de glorie van het nieuwe regiem.

Kerk en staat smelten vanaf 1939 samen tot één onaantastbare macht die zowel het privéleven als het openbare leven van de spanjaarden tot in de kleinste punten beheerst. De macht van de kerk is zelfs groter dan voor de opkomst van de liberalen, toen er nauwelijks sprake was van een centraal politiek bestuur. Het nieuwe regiem berust op de legitimatie die de kerkelijke traditie haar verschaft. Op de munten staat gegraveerd: *'Caudillo de España por la Gracia de Dios'* (Leider van Spanje door de Gratie Gods). De kerk hervat haar oude funktie: het garanderen van orde aan de heersende groep in het nieuwe regiem.

Zowel Franco als de bisschoppen zijn doodsbenauwd dat de gebeurtenissen van acht jaar geleden zich zullen herhalen. Ze maken de wetten dan ook zo dat alles en iedereen die niet katholiek is geen enkele maatschappelijke mogelijkheid heeft. De kerk moet een sterke greep krijgen op de komende generaties. Luís, een dorpsbewoner in Aragon die tijdens Franco's diktatuur opgroeide, vertelt hoe de kerk het leven in zijn dorp beheerste.

'Op school was de invloed van de kerk allesoverheersend. Ik herinner me dat als we de school binnengingen, het eerste dat we moesten zeggen was: "Buenas Días. Ave María puríssima." (Goedendag. Gegroet, zuivere Maria. Iedere dag moest dat opnieuw. En als je het vergat werd je teruggestuurd en moest je opnieuw binnenkomen en het wel zeggen.'

Fina, de vrouw van Luís, vertelt: *'We begonnen de ochtend dan met bijbelse verhalen en militaire liederen, bijvoorbeeld Cara el sol* (het fascistenlied; veel mensen stierven omdat ze dit niet konden zingen, red.), *dat zongen we steeds. En de pastoor gaf ons elke morgen doktrine. 's Middags moesten we teks-*

Oktober 1936. Kerkschatten als grondstof voor de oorlogsindustrie.

ten uit de katechismus uit ons hoofd leren en liederen zingen. Dat deden we het grootste deel van de middag.'
Luís: *'Wij leerden helemaal niets. In Spanje leerden alleen degenen die naar de jezuïtenkolleges gingen iets. Maar daar gingen alleen de rijke kinderen heen. In onze scholen hadden wij wel goede onderwijzers, maar het onderwijssysteem werd totaal beheerst door de staat. Er waren provinciale inspekteurs die de scholen inspekteerden. Als die een onderwijzer erop betrapten dat hij de kinderen iets leerde dat niet in het door de staat vastgestelde programma stond werd hij ontslagen. Het was hem bijvoorbeeld verboden om onderwijs te geven over maatschappelijke onderwerpen of over sexualiteit. Als een onderwijzer over sexualiteit vertelde beging hij voor de kerk een zonde. De jeugd kreeg totaal geen sexuele voorlichting, niets.*
De kerk liet hen expres onwetend, dat was goed voor het kapitaal: je moest zoveel mogelijk kinderen krijgen. Dat is altijd de wens geweest van de rijken in onderdrukte landen. Dat de armen heel veel kinderen krijgen, zodat die kinderen de slaven worden van de caciques (plaatselijke rijke bazen). *Zo werd de traditie nooit onderbroken: ik ben een slaaf van de cacique, mijn kinderen zullen slaven zijn van de caciques. Want als je zoveel kinderen hebt kun je ze geen opleiding geven. Daar ben je veel te arm voor.*
Die invloed had de kerk in het onderwijs.'
Luís merkt de macht van de kerk ook in het dagelijks leven. Behalve dat iedereen verplicht naar de kerk moet en moet deelnemen aan de katholieke 'feesten', verbiedt de kerk de dorpelingen ook te vloeken of te werken op zondagochtend. Vooral het laatste is moeilijk voor hen, want zij leven van de landbouw: *'In de landbouw héb je geen vakantie.'* De Guardia Civil ziet er echter op toe dat de dorpsbewoners zich houden aan de kerkelijke bevelen. Zij kontroleren alles wat zij doen en zeggen, en mogen mensen die niet gehoorzamen in de cel gooien. Hun namen worden aan machtige fascisten doorgegeven.
Een duidelijke funktie hebben ook de katholieke feesten, die met hun uitgebreide voorbereidingen en rituelen het leven in het dorp dagenlang beheersen. Het belangrijkste is het paasfeest, met zwaarwichtige ceremonies en obligate stilte in het dorp. De bars zijn dagenlang gesloten, de mensen kunnen alleen naar de kerk. *'Het was heel indrukwekkend. Het was een manier om mensen eronder te houden, een vorm van psychologische machtsuitoefening.'* aldus Luís.
De kerk brengt de dorpelingen ook jodenhaat bij. *'Op één dag tijdens pasen was er een processie door de straat om de dood van Jezus Christus te gedenken. Iedereen liep met kleppers en ratels en andere houten instrumenten en klepperde daarmee. Dan gingen we naar de kerk en daar stond een rij kaarsen. Iedereen blies er om de beurt een uit. En als de laatste kaars uit was, was dat het sein. Iedereen ging op de banken slaan, op de grond stampen. met de ratels klepperen: we maakten een hels lawaai. Dat symboliseerde dat we de joden afmaakten. We moesten de joden doden omdat zíj Jezus Christus gedood*

Fina: 'We moesten op school vaak Cara el Sol, het fascistenlied zingen.'

Luis: 'De kerk is een grotere diktator dan de officiële politieke diktatuur.'

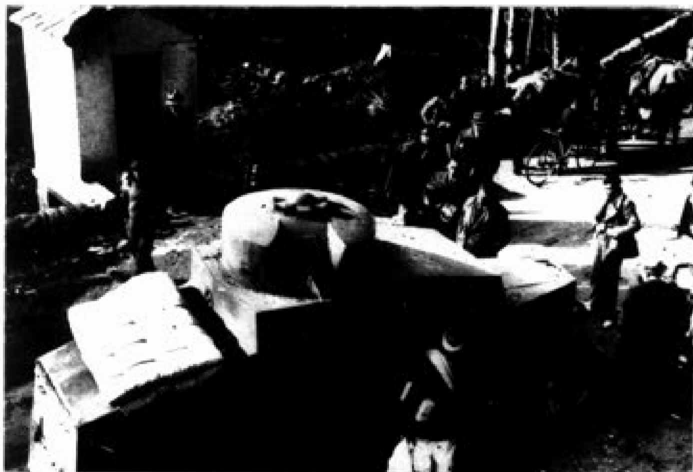
hadden.'
Luís noemt de kerk een grotere diktator dan de officiële politieke diktatuur. *'In werkelijkheid was zij de beschermster van het kapitaal in Spanje. Ze deed niets anders dan wat het kapitaal wenste. De basis van het spaanse kapitaal is de kerk. En voor mij ligt bij haar de grootste schuld van alle misdaden van de diktatuur.'*
Omstreeks 1950 begint het tot enkele geestelijken door te dringen dat ze niet helemaal de ogen kunnen sluiten voor de misstanden in het land. *'Mijn volk lijdt honger en ik kan niet spreken over de hemel terwijl zij brood vragen...'* verzucht de bisschop van Solsona in het openbaar. *'Het is hoog tijd dat wij de schuld van onze onbekwaamheid niet langer op de kommunisten schuiven.'* Voor velen is deze uitspraak een schok. Maar langzamerhand ontspint zich toch een diskussie binnen de kerk over de maatschappelijke situatie.
Door een konkordaat in 1953 krijgt de kerk officieel evenveel macht als de staat. Opvallend genoeg is het vanaf dat moment dat ze enkele niet bepaald Franco-gezinde organisaties in bescherming neemt. Een daarvan is de HOAC (Katholieke ArbeidersBroederschap), een soort katholieke vakbond die bij veel stakingen aan de kant van de arbeiders staat. Haar krant 'Ecclesia' noemt staken in 1962 'maatschappelijk recht'.
Steeds meer gaat de kerk zich achter de eisen van de stakende arbeiders (zie het hoofdstuk 'Verzet onder Franco') stellen. De baskische en catalaanse geestelijken, voor wie de strijd tegen de regeringsrepressie de strijd voor hun eigen regionale onafhankelijkheid is, lopen daarbij voorop.
In 1964 doen vierhonderd catalaanse priesters iets spektakulairs. In een open brief aan het catalaanse volk erkennen zij dat de burgeroorlog geen kruistocht is geweest, dat zij de 'vergissing' van de kerk in de oorlog toegeven, en zij vragen vergiffenis voor hun optreden.
De botsing tussen kerk en staat neemt hier en daar konkrete vormen aan: bijvoorbeeld als priesters in arbeiderswijken zich ondubbelzinnig aan de kant van de arbeiders opstellen. Kerken fungeren soms als demonstratieplaatsen voor familieleden van politieke gevangenen.
Een duidelijke stellingname van de kerk tegen de heersende groepen is echter nog steeds ver te zoeken. Veel geestelijken blijven op de oude wijze denken. Onverminderd is ook de invloed van Opus Dei, een fascistide katholieke lekenorganisatie. Dit bolwerk van religieuze reaktie dat ook tijdens Franco een belangrijke rol speelde, telt zevenhonderdduizend leden uit vele landen (waaronder Nederland) en opereert over het algemeen onder geheimhouding. Opus Dei heeft in Spanje grote maatschappelijke, ekonomische en politieke invloed. De regering van Carrero Blanco kon zich eind zeventiger jaren verheugen in het gezelschap van tien Opus Dei-ministers. De organisatie heeft ook nauwe banden met veel universiteiten, dag- en weekbladen en radio- en televisiestations. De leden wordt onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan hun meerderen bijgebracht door ze psychologisch te breken: *'Verneder jezelf: weet je niet dat je maar een vuilnisvat bent!'*
Als de sociale tendenzen binnen de kerk doorzetten kan een aantal geestelijken misschien wat van de vuilnis opruimen die de geestelijkheid en Opus Dei hebben helpen storten.

DE FASCISTISCHE DIKTATUUR

In de loop van 1937 vernietigen de kommunisten de helft van alle landbouwkollektieven in Aragon. In de tweede helft van 1938 wordt Aragon stukje bij beetje door de troepen van Franco bezet, die het werk van de kommunisten afmaken en, evenals de kommunisten, een terreur uitoefenen waarbij honderden mensen worden vermoord of gevangen gezet.

Nadat de kommunisten in Aragon een groot deel van de kollektieven vernietigd hebben, vertrekken vele mannen naar het front, gedemoraliseerd als ze zijn door de anti-revolutionaire maatregelen van de republikeinse regering.
Bijna 50 procent van de kollektivisaties is ongedaan gemaakt.
De republikeinse regering ziet te laat in dat ze hiermee een fout heeft gemaakt. Door de kollektiviseringen is in vele gevallen de produktie hoger geweest dan ooit. Er ontstaat nu een schaarste aan levensmiddelen, mede veroorzaakt door de verschuiving van de fronten. De nationalisten onder leiding van Franco winnen steeds meer terrein. In januari 1938 staan de republikeinen een beperkte mate van kollektivisatie toe. In sommige dorpen in Aragon gaat men weer over tot het kollektief bewerken van gronden.
Paricio:'*Met groter enthousiasme dan de eerste keer togen de mensen in mijn dorp aan het werk. Er waren zelfs mensen bij die de eerste keer niets van kollektivisering wilden weten. Bovendien moet je er bewondering voor hebben dat nu vrouwen, kinderen en bejaarden het werk verricht ten dat vroeger door mannen werd gedaan. En er was zelfs een overschot om naar het front te sturen. Het heeft alleen maar heel kort geduurd, want binnen een paar maanden kwamen de nationalisten en toen was het gedaan met alles.*'
Vanaf maart 1938 bevindt heel Aragon zich in een oorlogssituatie. Een mislukt offensief van de republikeinen leidt tot terreinwinst voor de nationalisten en de republikeinse legers worden steeds verder oostwaarts gedrongen.
Paricio: '*We hebben nooit de vruchten kunnen plukken van ons werk. Want we hadden de keus tussen vluchten of sterven in de handen van de nationalisten.*'
Op hun 'kruistocht voor de vrede in naam van god en franco' openen de nationalisten in het door hun bezette gebied de jacht op allen die niet onderdanig zijn geweest aan deze twee machten. Terreur, likwidaties en verblijf in de gevangenis zijn de straffen voor de ongehoorzamen.
Paricio:'*Waar we konden namen we de produkten van de kollektieven mee, maar het meeste hebben de nationalisten in kunnen pikken, omdat ze zo snel kwamen. De meesten van ons konden niet meer vluchten en voor die mensen is het afschuwelijk geweest.*'
De gevechten in de maanden die volgen zijn hevig De nationalisten dringen de republikeinse troepen steeds verder naar de Middellandse Zee. Bij Alicante zijn zij omsingeld door nationalistische troepen. De enige uitweg zou de zee zijn, maar de beloofde engelse schepen bieden niet voldoende plaats aan iedereen.
In de divisie van een man uit Barcelona besluit een groep anarchisten tot kollektieve zelfmoord. '*Zij doodden liever zichzelf, dan te wachten tot Franco dat op zijn manier zou doen. Velen van ons hebben er spijt van gehad niet hetzelfde gedaan te hebben.*'
Duizenden mannen van het front zijn krijgsgevangen geworden. Velen worden gefusilleerd, anderen sterven aan ontberingen in de gevangenissen en werkkampen.
Antonio heeft maanden zonder verzorging in de gevangenis gezeten.'*Met veertig companeros zaten we opeengepakt in een kleine cel. Eten of drinken kregen we niet. Ik was in de oorlog gewond, zoals velen in mijn cel. Niemand is ooit naar onze wonden komen kijken. Van de laatste week in deze cel weet ik niets meer. Ik was bewusteloos en had hoge koorts. Ik kwam pas weer bij toen ze me overgeplaatst hadden naar een andere gevangenis. Daar vond ook mijn proces plaats. Net als alle andere companeros uit mijn dorp werd ik beschuldigd van de moord op de grootgrondbezitter, die de eerste dagen van de oorlog werd vermoord. Velen zijn hiervoor gefusilleerd en veel anderen werden voor hetzelfde feit tot dertig jaar veroordeeld.*'
Duizenden mensen proberen aan de terreur van de nati-nalisten te ontsnappen. Stromen vluchtelingen trekken uit bezet gebied naar Barcelona of naar Frankrijk.
Als ook Barcelona bedreigd wordt, kan Frankrijk de duizenden vluchtelingen nauwelijks voldoende verzorging geven. Een vrouw, die nooit meer naar Spanje is teruggegaan, vertelt:'*We leefden in een koncentratiekamp in Zuid-Frankrijk. Te eten was er niet en bezittingen hadden we niet meer. Het was koud. Ik heb m'n dochtertje opgepakt en ben met haar te voet naar Parijs gegaan, waar ik kennissen had. In Spanje had ik ook al zo'n vierhonderd kilometer gelopen en dat zou me nu ook wel lukken.*'
Niet iedereen weet op tijd weg te komen en sommige mensen zijn ervan overtuigd dat hen geen haar gekrenkt zal worden. '*Ik had niets gedaan, ik was geen lid van een organisatie geweest, dus waarom zou ik. Toch hebben ze me opgepakt en ik heb twaalf jaar in de gevangenis gezeten*', is het verhaal van een andere vrouw. Voor de mensen die achterblijven of teruggaan naar hun vroegere woonplaats begint een periode van angst en onder-

Republikeinse tanks worden 7-2 1939 te Perthus overgeleverd aan de franse autoriteiten.

drukking. De Guardia Civil en de fascisten hebben een aantal jaren vrij spel om te doen en te laten wat ze willen met de 'rooien'. Hun handelen wordt voornamelijk in deze eerste periode door de kerk getolereerd en soms zelfs aangemoedigd. *'Toen ik na twee jaar gevangenisstraf terugkwam in mijn woonplaats, waren zelfs de dakpannen van mijn huis verdwenen. Ik zag dat ze die voor de restauratie van de kerk gebruikten. Ik ging m'n beklag doen bij de pastoor en heb toen weer twee jaar gevangen gezeten. Ik had niet mogen protesteren'*, herinnert zich een metselaar uit Aragon.
Niet alleen de eerste maanden die volgen op de overwinning van Franco op 1 april 1939 kenmerken zich door terreur en onderdrukking. Voor vele spaanse mannen en vrouwen zijn de volgende jaren gevuld met honger en angst. Werk is er nauwelijks te vinden voor hen die als rood bekend staan. Ook zijn voor hen veel levensmiddelen alleen op de bon te krijgen.
Wanneer de Verenigde Staten in 1953 een verdrag sluiten met Franco, waarbij zij in ruil voor voedsel een aantal militaire steunpunten in Spanje verkrijgen, verbetert de levensmiddelenaanvoer. *'In 1954 heb ik voor het eerst na de oorlog weer melk geproefd. Op school kwamen de nonnen ons een klein flesje per dag uitreiken. Ik nam het mee naar huis en dat deden velen. Thuis dronken we met z'n zessen het flesje leeg'*, vertelt Luis over de honger in zijn dorp in Aragon.
Terwijl de honger minder wordt blijft de angst voor terreurdaden van rechts. *'Je moest blijven oppassen wat je deed en wat je zei. Organiseren kon je je nauwelijks, want zodra je je in het huis van een compagnero had laten zien kon je op verdenking van samenscholing in de gevangenis belanden.*
Je moest voortdurend oppassen wat je deed. De kerk is een belangrijke spion geweest. Voor alles wat je in de biechtstoel vertelde, kon je later van je bed worden gelicht. Spionnen zaten overal en zelfs in je eigen huis kon je niet praten. Als je familieleden had die het niet eens waren met je politieke ideeën konden ze je verraden. Ik heb thuis jarenlang niet over politiek gesproken' vertelt Paricio over de onderdrukking in zijn dorp.
'Ik ging vaak naar het huis van een vriend om daar naar de radio te luisteren, naar zenders die verboden waren. In de Pyrenaeën zat een geheime zender en ook vanuit Nederland kwamen uitzendingen die het verzet tegen Franco ondersteunden. Francisco Carrasquer sprak voor de radio vanuit Nederland. Voordat we de radio aanzetten sloten we alle ramen en deuren, want niemand mocht ons horen. Dat was aan het eind van de jaren zestig geloof ik. Toen Franco overleed konden we iets vrijer ademhalen, maar nog steeds zijn we in dorpen, waar iedereen elkaar kent, voorzichtig met onze woorden.'

Miliciens vluchten bij de bergpas van Venasque naar Frankrijk, 4-4 1938.

VERZET ONDER FRANCO

Vanaf de dag van de overwinning van Franco in 1939 tot aan zijn dood in 1975 is er verzet geweest tegen het franquistische regime. Ondanks de enorme repressie die duizenden het leven kostte of in de gevangenis deed belanden weigerde een groot deel van de bevolking de diktatuur te accepteren. Onderstaand artikel laat zien hoe de arbeiders en later ook de studenten aktiemiddelen ontwikkelden om zich ondanks de repressie te kunnen blijven verzetten. De nadruk zal liggen op massale uitingen van verzet; het gewapend verzet zal minder aan de orde komen.

Tussen 1939 en 1945 vermoordt het Franco-regime naar schatting 200.000 mensen. Iedereen die aan de kant van de republiek heeft gevochten of gewerkt wordt op één of andere manier gestraft: sommigen verdwijnen in koncentratiekampen of gevangenissen, anderen worden als dwangarbeider ingezet in de zogenaamde 'arbeidsbataillons' waarin ze voor het leger of de kerk 'vaderlandse monumenten' moeten bouwen. Weer anderen worden uit hun woning gezet of verliezen hun baan. De ene na de andere repressiemaatregel wordt ingevoerd:

- maart 1940: wet tegen vrijmetselarij en kommunisme;
- maart 1941: wet op de staatsveiligheid, waarin onder andere zware gevangenisstraffen worden gesteld op staken en op het organiseren van stakingen;
- maart 1943: wet die 'politieke misdaden' gelijk stelt aan militaire opstanden;
- april 1947: wet op de onderdrukking van terrorisme;
- maart 1953: wet die iedereen die zich negatief over het regime uitlaat onder militair recht plaatst.

Al in het begin van de jaren veertig, wanneer het werk in de industrie onder militaire discipline gesteld wordt, vindt in Cádiz de eerste staking onder het Franco-regime plaats in een fabriek die oorlogs tuig produceert. De staking is georganiseerd door de illegale CNT.
De CNT heeft zich al kort na Franco's overwinning georganiseerd in illegale regionale komité's. De koördinatie van deze komité's vindt plaats in het koncentratiekamp Albátera in de provincie Valencia. Alleen al in Catalonië zijn er dan veertig ondergrondse CNT-komité's; in Barcelona heeft de CNT twintigduizend betalende leden. Ook in andere streken ontstaan lokale en regionale CNT-komité's.
In 1940 valt het eerste nationale komité dat door de illegale CNT in leven is geroepen in handen van de politie, Alle leden worden doodgeschoten. In de komende acht jaar zullen er nog tien van deze komité's volgen. Tot 1947 groeit de illegale CNT; in dat jaar zijn er alleen al in Barcelona zestigduizend betalende leden. Het netwerk strekt zich zelfs uit tot in de gevangenissen. Ook daar worden in het geheim CNT-vergaderingen gehouden.
Na 1947 blijkt de struktuur van de illegale CNT niet meer te werken, omdat hij teveel blijft hangen aan de traditionele organisatie- en strijdmethoden. Daarnaast speelt de repressie door het regime een belangrijke rol bij het mislukken van de opbouw van de illegale strukturen.
De hoop die de geallieerde overwinning in Europa wekt bij de Spanjaarden leidt in 1945 tot verschillende stakingen.
Daarvóór is al in augustus 1944 in Frankrijk de verzetsorganisatie Juntas de Union Nacional opgericht die voornamelijk bestaat uit spaanse kommunisten die met het franse verzet hebben meegevochten en die nu verder willen vechten in Spanje. Ondertussen wordt in Spanje zelf de ANFD opgericht in een poging samenwerking tussen CNT en UGT tot stand te brengen. Ook republikeinen en kommunisten sluiten zich aan. Het doel van de ANFD is om nieuwe strijdmethoden in de illegaliteit te ontwikkelen. Dit omdat noch massaorganisatie noch guerilla mogelijk blijken te zijn onder de zware repressie van het Franco-regime. Maar interne konflikten doen de ANFD al gauw uit elkaar spatten.
Meteen al na de val van de republiek trekken groepen anarcho-syndikalisten, kommunisten en anderen de moeilijk toegankelijke berggebieden van Spanje in om van daaruit een guerilla te voeren. Na de duitse bezetting van Frankrijk in 1940 komen hier nog ballingen bij die op die manier aan internering door de Duitsers ontkomen.
De guerillastrijd is in het begin vooral gericht op overleven. Zo nu en dan zijn er akties om gevangenen te bevrijden. Slechts heel zelden vinden er offensieve akties plaats in de vorm van aanslagen op staatsfunktionarissen.
Tussen 1943 en 1944 als de geallieerde overwinning in Europa in zicht is en velen hopen dat daarmee ook Franco verdreven zal worden groeit de steun van de bevolking aan de guerilla en bloeit de guerillastrijd op. Maar als in 1944 blijkt dat de geallieerden Spanje aan z'n lot overlaten raakt de guerilla geïsoleerd en neemt de betekenis ervan sterk af. In september 1944 lijdt de guerilla een beslissende nederlaag in de Pyrenaeën. De kommunistische guerillastrijders trekken zich op bevel van de spaanse kommunistische partij (PCE) terug in Frankrijk. In 1947 laat de PCE de guerillastrategie definitief vallen. Toch blijft de guerilla in kleine groepjes van vier tot twintig personen doorgaan tot in 1948. Het zijn voornamelijk anarcho-syndikalisten en losse kommunisten, die op moeten boksen tegen steeds slechtere omstandigheden..De CNT wordt gesplitst in een binnenlandse organisatie en een CNT in ballingschap, waardoor de organisatie van akties steeds moeilijker wordt. Dit omdat er elke keer met de komité's in ballingschap overlegd moet worden voordat er akties gevoerd kunnen worden. Verder wordt de guerillabeweging steeds meer uitgedund doordat zowel de strijders als de sympathisanten en helpers zwaar getroffen worden door de repressie. Volgens opgaven van de Guardia Civil zijn er tussen 1942 en 1951 5540 guerilleros doodgeschoten. Bijna twintigduizend mensen, voornamelijk boeren, worden gearresteerd op verdenking van steun aan de guerilla.

In deze laatste periode voert de gureilla drie soorten akties:

- bevrijdingsakties, vooral in kleinere plaatsen, waar de gevangenissen iiet zo zwaar bewaakt worden. Daarom zijn deze akties vaak succesvol;
- strafakties, die bestaan uit de exekutie van verraders en de 'arrestatie en exekutie van mensen die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van de repressie;
- sabotage-akties, voornamelijk tegen militaire en politie-instellingen. Daarnaast worden sabotage-akties gevoerd tegen de energievoorziening en de spoorwegen. Volgens schattingen van de IAA (Internationale Arbeiders Associatie) vinden er in 1947 zo'n zeshonderd sabotage-akties plaats alleen al in de Levante.

Onder het bewind van Franco zijn alle vakbonden verboden, behalve de CNS, een korporatistische, vertikale organisatie, waarin zowel 'vertegenwoordigers' van de arbeiders als werkgevers zitten. De CNS wordt beheersd door de Falange, de fascistische partij in Spanje. Uiteraard komt de CNS in het geheel niet op voor de belangen vasn de arbeiders, dus de lonen en levensonstandigheden worden steeds slechter.
Ondanks de zware straffen die het regime stelt op staken, breekt er op 1 mei 1947 een algemene staking uit in Baskenland voor loonsverhoging en betere kevensomstandigheden. De stakingsoproep is afkomstig van de baskische verzetsraad; de CNT en UGT sluiten zich meteen aan. Zo'n vijftigduizend arbeiders doen mee aan de staking die tot 8 mei duurt. Oorsprokkelijk was de staking voor één dag gepland, maar nadat op 1 mei arbeiders door de politie zijn gearresteerd verklaren de arbeiders door te zullen staken tot de arrestanten worden vrijgelaten. De staking wordt uiteindelijk zonder resultaat beëindigd en honderden stakers raken hun baan kwijt.
Als in 1951 de materiële nood een dieptepunt heeft bereikt door de enorme werkloosheid, sterk stijgende kosten van levensonderhoud en laagblijvende lonen is in februari van dat jaar een verhoging van de tarieven van het openbaar vervoer in Barcelona de druppel die de emmer doet overlopen. Studenten delen op 23 februari pamfletten uit met de tekst 'Geen mens gaat met de tram!' In de dagen daarna sluiten arbeidersgroepen zich bij de aktie aan. Op 1 maart is er sprake van een bijna volledige boykot. Deze duurt tot 6 maart. Geschrokken draait de regering in Madrid de tariefsverhoging terug en ontslaat de burgemeester van Barcelona. Maar tegelijkertijd wordt ook de universiteit gesloten. Daarop besluiten illegale vakbonden, studenten en andere groepen om op 12 maart een algemene staking uit te roepen. Als de pers een hetze begint tegen de deelnemers aan de tramboykot roepen de studenten- en arbeidersgroepen op tot een krantenboykot. Ook aan deze oproep wordt door praktisch iedereen gehoor gegbeven. Dit leidt tot het voorlopig niet meer verschijnen van de barcelonese kranten.
Op 12 maart begint de algemene staking in Barcelona met een demonstratie tegen de ekonomische ellende en tegen het Franco-regime. Op 13 maart breidt de staking zich uit tot andere catalaanse industriesteden. Het regime reageert met het dag en nacht laten patrouilleren van politie en leger en er worden oorlogsschepen naar de haven van Barcelona gestuurd. De marine gaat aan land om leger en politie te versterken. Stakingsleiders worden gearresteerd en de poltie opent verschillende keren het vuur op de ongewapende demonstranten, waarbij doden en gewonden vallen.
De acties in Barcelona vormen een stimulans voor het verzet in de rest van Spanje. In Madrid, Baskenland en Pamplona vinden in hetzelfde jaar massale stakingen en demonstraties plaats. Ook hier treedt het regime keihard op.
Na het midden van de jaren vijftig begint het verzet op de universiteiten. Dit heeft een aantal oorzaken, waaronder het verplichte lidmaatschap van de falangistische studentenorganisatie SEU en de controle die daaruit voortvloeit.
Daarnaast spelen inhoudelijke tekortkomingen van de studie, steeds hogere kollegegelden en het gebrek aan huisvesting voor studenten een rol.
In februari 1956 komen de studenten in Madrid in verzet. De direkte aanleiding is de ter reur die de Falange op de juridische fakulteit uitoefent nadat uit verkiezingen met onafhankelijke kandidaten voor de studentenraad is gebleken dat de studenten zonder uitzondering anti-fanlangistisch gezind zijn. De dekaan die de verkiezingen heeft uitgeschreven wordt mishandeld door falangisten. Hierop breken er straatgevechten uit tussen studenten en falangisten. On de onrust de kop in te drukken stelt het regime een aantal artikelen van de grondwet buiten werking, waardoor het mogelijk wordt mensen naar andere delen van het land te deporteren of zonder arrestatiebevel voor onbepaalde tijd gevangen te houden. Bovendien wordt de universiteit voor enkele dagen gesloten. Hiermee is de onrust tijdelijk onderdrukt, maar een gevolg van deze maatregelen is dat steeds meer intellektuelen van het Franco-regime vervreemd raken.
Van 1956 tot 1958 vinden in heel Spanje verschillende grote stakingen plaats. Ze hebben meestal een ekonomisch karakter, maar hier en daar wordt ook geprotesteerd tegen de diktatuur.
De mijnwerkersopstand in Asturië in 1958,

Verscheidene studenten die 'Libertat' op de muren van de universiteit van Barcelona kalkten werden onder Franco door een militair tribunaal tot gevangenisstraffen veroordeeld.

waaraan twaalfduizend mijnwerkers deelnemen, laat een nieuwe strijdmethode zien: om het stakingsverbod te omzeilen verlaten de arbeiders de werkplek niet, maar gaan zitten en houden op met werken. Door verder zelf geen geweld te gebruiken willen ze laten zien dat het geweld van het regime uitgaat. De politie treedt met veel geweld op tegen de stakers. Toch gaan ze door met de staking 'van de hangende armen'. Als steeds harder optreden niet helpt laat Franco de mijnen en fabrieken in Asturië sluiten. Daarop kapituleren de arbeiders.
In de jaren zestig wortdt het verzet tegen het regime steeds beter georganiseerd. De tweede mijnwerkersstaking in Asturië in 1962 vormt het beginpunt van een nieuwe georganiseerde arbeidersbeweging.
Sinds 1959 is de situatie in de mijnbouw steeds slechter geworden. Door internationale ekonomische ontwikkelingen wordt de spaanse kolenindustrie aangetast. In 1959 wordt een loonstop ingevoerd. Veel mijnwerkers gaan in het buitenland werken om meer te kunnen verdienen. Hierdoor wordt het aanbod van arbeidskrachten kleiner, een gunstig uitgangspunt voor de strijd voor hogere lonen. De directe aanleiding voor de staking in het voorjaar van 1962 is de loonsverhoging die de metaalarbeiders krijgen na kollektieve onderhandelingen. De mijnwerkers eisen ook loonsverhoging. Toezeggingen over honderdzestig procent loonsverhoging blijken onjuist te zijn; de CNS heeft met de leiding van de mijnen een produktienormverhoging afgesproken die zal leiddn tot een loonsverlaging van vijf- tot zeshonderd pesetas per maand. Daarop wordt het werk neergelegd. De staking breidt zich snel uit; half april staken er al zestig- tot tachtigduizend mijnwerkers. In heel Spanje, ook in andere takken van industrie, vinden solidariteitsstakingen plaats. Op het hoogtepunt van de staking, als vierhonderdduizend mijnwerkers staken, ligt de kolenproduktie geheel stil. Het regime roept als reaktie begin mei de noodtoestand uit in Noord-Spanje en stuurt leger en politie naar de mijnbouwgebieden. De arbeiders weten een gewelddadige konfrontatie te vermijden, maar de 'stakingsleiders' worden wel gearresteerd. Nu krijgt de staking ook een politiek karakter: naast loonsverhoging eisen de arbeiders ook stakingsrecht en het recht op onafhankelijke vakbonden. In Madrid houden studenten en arbeiders een gezamenlijke solidariteitsdemonstratie met onder andere als leuze: 'Weg met Franco!'
Onder druk van het kolentekort en de onrust in het gehle land geeft de regering gedeeltelijk toe: de stakingsleiders worden vrijgelaten en de daglonen worden met honderdvijftig pesetas verhoogd. Daarop verhogen ook in andere industrieën de werkgevers de lonen, tegen de wil van de regering. De stakingsgolf is voorbij, maar het regime heeft z'n eerste nederlaag geleden.
In juli 1963 staken de asturische mijnwerkers en metaalarbeiders opnieuw. Ditmaal is het vooral een politieke staking. De eisen zijn ondermeer: zelfgekozen vertegenwoordigers, échte vakbonden, maatschappelijke vrijheid en meer rechten voor de arbeiders.
Ook deze staking eindigt met een loonsverhoging maar bovendien met toezeggingen over en regeling voor zieken- en bejaardenzorg. Het belangrijkste sukses van deze stakingen

Politieoptreden tijdens studentendemonstratie in San Sebastian (spaans baskenland) 23 september 1958.

is echter de feitelijke herovering van het stakingsrecht.
De politisering van de stakingen brengt met zich mee dat de arbeiders na 1962 steeds sterker stelling nemen tegen de CNS. Ze vormen zelfstandige onderhandelingsdelegaties, er ontwikkelt zich een soort radensysteem, waarbij de arbeiders per fabriek of per afdeling van een bedrijf samen beslissingen nemen over akties, buiten de oude organisaties als de CNT en de UGT om.
In 1960 wordt de geheime organisatie Defensa Interna (Binnenlandse Verdediging) opgericht door anarchisten die die strijd tegen Franco willen verscherpen, zowel in Spanje als in het buitenland. Ze voeren akties tegen franquistische diplomaten in Spanje en in de rest van Europa, soms zelfs in de Verenigde Staten Ze proberen een aanslag op Franco te plegen, maar die mislukt. In deze periode ontstaat er ook een samenwerking tussen anarchisten en de baskische afscheidingsbeweging ETA die ook volop deelneemt aan het antifascistische verzet.
Het bewind reageert met zware repressie. Veel anarchisten belanden in de gevangenis. Onder de anarchisten in baliingschap ontstaat verdeeldheid over deze acties. De Federación Iberica de Juventudes Libertarios steunt de gewapende strijd, waarop de CNT in balling schap -die z'n legale positie in de asiellanden bedreigd ziet- z'n handen van de libertaire jeugdorganisatie aftrekt.
Ook niet-spaanse anarchisten raken betrokken bij de strijd. Eén van hen is de jonge schotse anarchist Stuart Christie, die in Londen in contact raakt met de anarchistsche spaanse verzetsbeweging MRE. Hij biedt z'n hulp aan, aanvankelijk als explosievenkoerier. Maar in 1964 gaat hij via Parijs, waar hij een lading explosieven ophaalt, naar Spanje met het plan om Franco te vermoorden. Door de uitstekende samenwerking tussen de engelse en de spaanse geheime diensten is men in Spanje echter al op de hoogte van zijn komst. Hij wordt gearresteerd in Madrid en later veroordeeld tot twintig jaar gevangenisstraf. Hij komt echter al na twee en een half jaar vrij, mede door de internationale druk die op het Franco-regime wordt uitgeoefend. Franco kan zich op dat moment geen slechte publiciteit permiteren, want hij wil de toeristenindustrie stimuleren.
In de gevangenis ontmoet Stuart Christie on-

der andere leden van de Grupo Primero de Mayo Internacional. Deze groep voert in de tweede helft van de jaren zestig verschillende akties tegen het Franco-regime. Het begint op 1 mei 1966 met de ontvoering van Mgr. Ussia, de kerkelijk adviseur van de spaanse ambassade in het Vaticaan. Het is een eerste waarschuwingsaktie en Ussia wordt na vijftien dagen ongedeerd weer vrijgelaten.
De leden van de groep die Christie in de gevangenis leert kennen zijn gearresteerd wegens het plan een hoge amerikaanse legerofficier te ontvoeren. Ze wilden daarmee zowel de amerikaanse steun aan de Franco-diktatuur als de schijnliberalisering die in die tijd plaatsvond in Spanje aan de kaak stellen. Dit laatste door de invrijheidstelling van alle politieke gevangenen te eisen.
In 1969 en 1970 voert de Grupo Primero de Mayo Internacional akties tegen Iberia Airlines in verschillende europese hoofdsteden.
In de eerste helft van de jaren zeventig zijn de MIL (Moviemento Iberico Libertario) en de autonome strijdgroepen GAC aktief. Ze zijn aanvankelijk sterk beïnvloed door theorieën over stadsguerilla, zoals die vooral uit Latijns-Amerika zijn komen overwaaien. Tegelijkertijd is de MIL politiek en organisatorisch verbonden aan de revolutionaire syndikalistische arbeidersbeweging in Barcelona. Na het doodvonnis tegen Salvador Puig Antich, een gevangene uit de MIL, pleegt de MIL in en buiten Spanje bomaanslagen en organiseert overal ter wereld demonstraties.
Omdat de CNT en de UGT -met hun in ballingschap levende leiders- niet in staat zijn een massabeweging op te bouwen, ontstaan tussen 1956 en 1964 hier en daar arbeiderskomité's in de fabrieken, zoals we al gezien hebben. Arbeiders kiezen gedelegeerden die bij stakingen voor kommunikatie met andere bedrijven zorgen en daardoor koördinatie van de strijd mogelijk maken.
Een faktor die het ontstaan van deze zogeheten Comisiones Obreras stimuleert is de ekonomische opbloei die vanaf eind 1961 plaatsvindt. Regering en ondernemers kunnen zich in deze situatie geen langdurige verlamming van de produktie permitteren. Langzamerhand krijgen de Comisiones Obreras, die aanvankelijk alleen voor de duur van een staking bestaan, een meer permanent karakter.
Tussen 1962 en 1964 ontwikkelt de strijd die de Comisiones Obreras voeren zich van een zuiver ekonomische tot een meer politieke. Dit is een noodzakelijke ontwikkeling, omdat de harde repressie tegen elke vorm van staken automatisch tot konfrontaties met de staat leidt.
Zo rond de helft van de jaren zestig begint de PCE een steeds sterkere greep op de Comisiones Obreras te krijgen. De PCE wil de Comisiones Obreras een legalistische koers opleggen: gebruik maken van de faciliteiten van de CNS en daardoor het zwaartepunt verplaatsen van de bedrijfsraden naar de vergaderingen bij de CNS. Dit zal de onvloed van de arbeiders aanzienlijk verkleinen.
De achtergrond van deze PCE-taktiek wordt gevormd door het zogeheten 'Pakt voor de vrijheid', waarin de PCE stelt te willen samenwerken met de kerk, delen van het leger en van de politie en delen van de bourgeoisie om het Franco-regime omver te werpen Om dit te kunnen bereiken heeft de PCE vakbonden nodig die voor liberalisering en burgerlijke vrijheden opkomen. De PCE slaagt erin deze lijn door te drukken. In 1966 spreken de Comisiones Obreras zich uit voor deelname aan de CNS-verkiezingen. In Madrid is veertig procent van de nieuw gekozen vertegenwoordigers in de CNS aangesloten bij de Comisiones Obreras. In het noorden van Spanje slaagt de opzet niet, omdat daar de UGT heeft opgeroepen tot een boykot van de

Het republikeinse leger levert tankwagens en mitrailleurs in aan de franse grens, 8-2 1939.

CNS-verkiezingen. De meeste gekozen Comisiones Obreras-vertegenwoordigers worden de dag na de verkiezingen gearresteerd. Kort daarop worden de Comisiones Obreras illegaal verklaard. Ondanks dit en ondanks de sterke repressie die volgt blijft de aanhang van de Comisiones Obreras groeien. De PCE invloed wordt steeds sterker, mede doordat de anarcho-syndikalisten en de socialisten niet met de PCE willen samenwerken en zich dus verre houden van de Comisiones Obreras. Ondertussen heeft de PCE z'n arbeiders-militanten ver-

plicht om aktief te zijn in de Comisiones Obreras. Deze mogen nu nog uitsluitend ekonomische strijd voeren en moeten de politieke strijd aan de PCE overlaten.
In februari 1965 erkennen de studenten van dertien van de veertien universiteiten de falangistische studentenbond SEU niet meer. Er volgen demonstraties tegen het regime, die met hard politie-optreden worden beantwoord. Een paar maanden later wordt de SEU opgeheven, maar alleen om te worden vervangen door eenzelfde soort dwangorganisatie, de APE. De stemdwang blijft bestaan en de studenten krijgen geen enkele zeggenschap over de gang van zaken op de universiteit.
Eind 1966 boykotten de studenten de APE-verkiezingen. In plaats daarvan kiezen ze hun eigen vertegenwoordigers. Als repressaille worden de gekozen vertegenwoordigers in de gevangenis gestopt of opgeroepen voor militaire dienst. De onrust onder de studenten duurt voort tot in 1968.
In 1969 wordt als reactie op de 'liberaliseringstendenzen' van het regime onder druk van ultra-rechtse generaals uit de burgeroorlog de uitzonderingstoestand ingesteld. Hierop breken spontane stakingen uit, voor een groot deel op initiatief van de Comisiones Obreras.
In december 1970 begint in Burgos een proces tegen zestien Basken die aangeklaagd worden wegens terrorisme, banditisme en de moord op één van de ergste folteraars van politieke gevangen, het hoofd van de politie in Baskenland, Manzanas. De zes hoofdverdachten wacht de doodstraf. Uit solidariteit met de gevangenen breken overal in Spanje stakingen uit; in Bilbao staken op de eerste dag van het proces tienduizend mensen. Overal vinden demonstraties plaats. De ETA reageert door de duitse konsul in San Sebastian te ontvoeren. Ze dreigen hem te doden als er in Burgos doodstraffen worden uitgesproken. De christendemokraten, socialisten, kommunisten en Comisiones obreras stellen samen een protestbrief op tegen de op handen zijnde doodvonnissen. De ondertekenaars worden gearresteerd. Ondanks alle -ook internationale- protesten worden zes verdachten ter dood veroordeeld. Onder zware internationale druk geeft Franco uiteindelijk toe en laat de doodvonnissen niet uitvoeren. Daarop laat de ETA de duitse konsul vrij.
In 1973 wordt Carrero Blanco -admiraal en Franco's vertrouweling- tot minister-president benoemd. Franco blijft staatshoofd en opperbevelhebber van de strijdkrachten. Met Carrero Blanco wil Franco na zijn dood, als Juan Carlos volgens afspraak koning wordt, de kontinuïteit van de franquistische politiek verzekeren. Maar in december van hetzelfde jaar wordt Carrero Blanco door de ETA vermoord. Daarop verscherpt Franco in de laatste jaren van zijn leven de repressie. Zo wordt onder andere het doodvonnis tegen de al genoemde anarchist Salvador Puig Antich door middel van de wurgpaal uitgevoerd. In 1975 worden nog drie leden van de antifranquistische verzetsbeweging FRAP en twee ETA-leden ter dood veroordeeld. De protesten in Spanje en in de hele wereld weerhouden Franco er niet van de doodvonnissen te laten uitvoeren.
Zes weken na de voltrekking van de doodvonnissen sterft Franco.

BALLING IN NEDERLAND

Francisco Carrasquer, tijdens de burgeroorlog aktief in de CNT, zat na de overwinning van Franco een jaar in de gevangenis en drie jaar in militaire strafdienst. Daarna leefde hij eerst acht jaar als balling in Frankrijk, tot hij in 1953 naar Nederland kwam, waar hij tot na de dood van Franco bleef. Tijdens zijn ballingschap in Nederland werkte hij onder andere bij de Wereldomroep, waar hij op Spanje gerichte radio-uitzendingen maakte. Het was in Spanje verboden om naar deze uitzendingen te luisteren. Toch deden veel mensen dat wel, omdat dit één van de weinige mogelijkheden was om kritische informatie over de toestand in Spanje te krijgen.

In kontrast met het harde, drukke en koortsachtige Parijs dat ik had verlaten, leek het mij of ik was aangekomen in een oase van rust, met al dat vrolijke groen en de kalme wateren die Nederland de buitenlander biedt. Net zo rustgevend was voor mij de omgang met de mensen die mij in Nederland ontvingen, vriendelijk in hun houding, beschaafd in hun voorkomen en vol begrip en sympathie in hun woorden, althans van die nederlanders waar ik mee kon praten en die wisten van mijn status van spaans politiek vluchteling. Ik neem aan dat het een geluk voor me was te zijn aangekomen met een reeds van tevoren geregelde baan bij Radio Nederland Wereldomroep, niet alleen vanwege het vaste en behoorlijke inkomen, maar ook door de status die men ontleent (ontleende?) aan het beroep van 'radioman'. In ieder geval, de manier waarop ik werd bejegend door werkgevers en autoriteiten stond in schril kontrast met hoe dat in Frankrijk was geweest.
Voor de nederlandse politieambtenaar waar we ons jaarlijks moesten melden, was het belangrijkste ons 'fatsoen', dat we er korrekt gekleed uitzagen, dat we geen schandalen veroorzaakten, vooral op sexueel gebied, dat we ons ook op ons werk en in de omgang met anderen korrekt gedroegen en tenslotte dat we ons op geen enkele subversieve wijze mengden in sociaal-politieke aktiviteiten. En aangezien ik mij volstrekt 'fatsoendelijk' gedroeg in mijn familieleven en op het werk en niet in kafé's kwam of enige politieke, sociale of vakbondsaktiviteit ontwikkelde, denk ik dat ik bij de vreemdelingendienst goed bekend stond.
De indruk van algemene vrede en van terecht te zijn gekomen in een 'vakantieland' werd nog versterkt door de plek waar ik was terechtgekomen. Hilversum was toen nog het Nederland dat Slauerhoff beschrijft in zijn 'Afrikaanse elegie', als hij het heeft over europese steden op zondag:

En in de steden zijn zachtzonnige straten
Nu onbereden en vredig verlaten.

In alle kerken zingen kalme koren,
Ook buitenstaanders kunnen psalmen horen...

Altijd als Nederlanders naar mijn afkomst vroegen, zeiden ze er iets bij van, Italiaan zeker? En als ik dan te kennen gaf Spanjaard te zijn, volgde een reaktie van verbazing, perplexiteit... dit had men niet verwacht. Een beetje als wat Sartre zegt over emoties die verlamd worden door magie, geblokkeerde instinkten en dergelijke. Welnu, ik geloof dat deze reaktie van verbazing bepaald wordt door twee emotioneel

Franco's overwinningsparade in Madrid.

Franco's troepen bereiken op 10-2 '39 de franse grens.

tegenstrijdige faktoren: een zogenaamd haat/liefde komplex, al uit het zich natuurlijk niet zo sterk als het dat volgens Freud doet in de vader/zoon of moeder/dochter relaties. Ik bedoel, konkreet, het volgende: elk nederlands kind beleeft de bovennatuurlijke, feeërieke ervaring rond de figuurvan Sint Nicolaas, de goedheiligman uit de kinderjaren, die uit Spanje komt. Maar later gaat datzelfde kind naar school en leert daar dat in Spanje, in datzelfde Madrid van Sinterklaas, dat daar ooit de baarlijke duivel uit het zuiden huisde, de fanatieke en tyrannieke koning Philips II, die zijn troepen naar Holland stuurde onder bevel van de wrede hertog van Alva, etc. Kortom, de Tachtigjarige Oorlog, die voor de Nederlanders van kruciale betekenis is, daar ze het begin betekent van de nederlandse natie... terwijl men in spanje nauwelijks weet heeft van deze episode, die niet meer dan enige regels beslaat ('de vlaamse opstand') in de geschiedenisboekjes.
Deze rationele schoolkennis -al is ze natuurlijk ook emotioneel beladen, maar dan op een bewuste manier, tesamen met de vage herinnering aan een feestelijke gebeurtenis, gehuld in verinnerlijkt legende en kinderlijke verwachting, nog eens aangemoedigd door de ouders van het kind, ligt waarschijnlijk ten grondslag aan die ambivalentie waar we het net over hadden en die uiteindelijk resulteert in die verbaasde, perplexe en in één woord, geblokkeerde houding. Dezelfde paradox kan men waarnemen waar gaat om de tegenstelling tussen een meerderheid die praktisch niets weet over alles wat spaans is en een minderheid van hispanisten en hispanofielen die echte kenners zijn. De meerderheid heeft de neiging Spanjaarden onder te waarderen, in de overtuiging van de eigen superioriteit en hogere ontwikkelingsgraad, terwijl de tot Spanje aangetrokken minderheid helemaal weg is van de spaanse kultuur. Twee recente voorbeelden: toen in 1980 het spaans koninklijk paar op staatsbezoek in Nederland was, voelden wij Spanjaarden een gapende kloof tussen enerzijds de bevolking die de autoriteiten min of meer dwong tot het nemen van bepaalde maatregelen, zoals het plaatsen van veel politie in burger en het soms bij het onelegante af verhaasten van de officiële handelingen van het koninklijk paar; en anderzijds, terwijl publiek noch media grote aandacht schonken aan het gebeuren, de nederlandse hispanisten en hispanofielen de gelegenheid te baat namen om de spaanse kultuur te verdedigen- soms zelfs ten koste van de nederlandse kultuur, door de zaken in hun juiste perspektief te zetten en heel duidelijk te stellen dat de allereerste slachtoffers van het absolutisme van Philips II of Franco de Spanjaarden zèlf waren, en dat zij niet minder dan de nederlanders voor hun rechten gestreden hebben. Nog een voorbeeld van de algemene onderschatting van de spaanse kultuur door de nederlandse bevolking is de geringe weerklank die enkele recente uitgaven van Meulenhoff hebben gehad. In de laatste maanden van 1985 verschenen twee bloemlezingen van spaanse poëzie, plus nog één van García Lorca, een bloemlezing van moderne spaanse verhalen, twee of drie romans van de beste spaanse auteurs van vandaag de dag en zelfs een speciaal Spanje-nummer van het tijdschrift De Gids. Maar de kritici hebben het nauwelijks opgemerkt.
Het is te voorzien dat met de intrede van Spanje in de EEG en de invloed van de massamedia op het spaanse volk, dat al in staat is om vóór de NAVO te stemmen, de tweeslachtigheid waar we het over hadden geleidelijk zal verdwijnen. De Spanjaarden van vandaag de dag zijn al even burgerlijk als de Nederlanders en dat terwijl er tot 1936 zowat geen twee naties zo elkaars politiek-historische tegenpolen waren als Nederland en Spanje. Alles wat Spanje zo 'anders' maakte en dan niet in de retrograde zin van Franco's toeristische leuze 'Spain is different', maar in de libertaire zin die onlangs nog werd aangeduid door de grote britse hispanist G.Brenan, dat alles is nagenoeg verdwenen. De CNT heeft nauwelijks nog leden en de euforie van het morele anarchisme uit de jaren '70 is ook voorbij.

Laten we het maar niet hebben over gevallen van uiterste onwetendheid zoals die dame die mij vroeg of er wel elektriciteit was in Spanje. Met mijn ervaring als universitair docent heb ik kunnen waarnemen dat alle studenten, zonder uitzondering, versteld stonden als ik ze vertelde over het niveau van humanistische openheid en de leergierigheid van van de spaanse jeugd in de jaren van de tweede republiek; als ik ze vertelde dat in libertaire kringen de 'vrije liefde' in praktijk werd gebracht tussen jongeren van beiderlei kunne; dat in de basisschool de Freinet-methode van de drukpers op school toegepast begon te worden; dat de vakbonden rechtstreeks onderhandelden met de werkgevers volgens de taktiek van de direkte aktie; dat in het libertair vakverbond CNT geen betaalde gedelegeerden of funktionarissen waren; dat groepen jongeren op zondag op ekskursie gingen naar strand of bergen en daar lezingen organiseerden tussen twee duik- of klimpartijen in; dat het libertair vakverbond honderden tijdschriften en kranten uitgaf en dat in alle 'Volksathenaea' en andere ontmoetingsplaatsen van CNT-leden allerlei kulturele aktiviteiten plaatsvonden: lezingen, poëziefestivals, opvoeringen van toneelstukken; dit alles naast de vergaderingen voor alle leden, waarin het dagelijks beleid van de vakbond door het kollektief werd vastgesteld. Toen in de jaren zestig in Nederland zaken als arbeiderszelfbestuur, terug naar de natuur, demokratie aan de basis in de mode kwamen kon mijn gehoor mij nauwelijks geloven toen ik ze verzekerde dat dit alles in de jaren dertig al deel uitmaakte van het programma van de CNT en dat veel ervan inderdaad was verwezenlijkt: in de agrarische sektor -vooral in republikeins Aragón-en in de industrie -voornamelijk in Barcelona, in de bedrijven die door de vakbond waren onteigend en die beheerd werden door de arbeiders als wettelijke eigenaars. Maar toen ik in Nederland aankwam, had men geen flauw benul over Spanje of wat daar gebeurd was.
Vanuit Radio Nederland was het niet moeilijk om in kontakt te komen met het nederlands hispanisme en inderdaad leerde ik na een paar dagen al de vermaardste verte-

Gevluchtte catalaanse kinderen in Boulon, Frankrijk 29-1 '39.

genwoordiger ervan kennen, prof. Van Praag, door wie ik in kontakt kwam met degene die mijn eerste vriend in Nederland zou worden, niet alleen als hispanist, maar in zekere zin ook als geestverwant: prof. G.J.Geers, die mij bij de eerste de beste gelegenheid een plaats aanbood bij zijn leerstoel aan de universiteit van Groningen. Mijn taak was om hem te assisteren bij het onderricht van het Spaans en vooral met het geven van praktijkkolleges vertaling, konversatie en schriftelijk taalgebruik. Geers was toen redakteur -of misschien wel hoofdredakteur- van het tijdschrift De Derde Weg, dat, zoals de naam al aanduidt, een nieuw pad trachtte te banen om aan de weinig aanlokkelijke keuze tussen kapitalisme en kommunisme te ontkomen. Ik geloof niet dat Geers ooit aansluiting heeft gezocht bij enige nederlandse anarchistische beweging, maar waar ik zeker van ben is dat hij een totale affiniteit voelde met het libertaire, ook al bleef hij altijd behept met trekjes van het negentiende eeuwse idealisme dat ik maar zal omschrijven als 'morgenroods' -gearmd als kameraden de paden op de lanen in, zingend onder de meiboom en dat soort dingen waaraan socialisten en kommunisten van eind vorige eeuw zich graag overgaven. Gedreven door ditzelfde idealisme heeft Geers ook altijd geweigerd Spanje te bezoeken, zolang Franco nog leefde; en aangezien hij eerder stierf dan de diktator, sloot Geers zichzelf uit van zoiets essentieels voor een hispanist als het regelmatig hernieuwen van het kontakt met Spanje. Later, toen ik in Amsterdam ging wonen, leerde ik daar Ad Smit kennen, die mij de toenmalige libertaire publikaties te lezen gaf. Als mijn geheugen me niet in de steek laat was daar een blad bj dat Buiten De Perken heette... Veel later pas, in de jaren zeventig, leerde ik De Vrije Socialist en De As kennen. Maar ook vóórdat ik in Amsterdam zat was ik een keer op bezoek geweest bij Albert de Jong, om hem te vragen een petitie te ondertekenen voor vrijlating van mijn broer Félix, die ondanks zijn blindheid al elf jaar gevangen zat. Gedurende mijn jarenlange verblijf in Nederland heb ik de nederlandse anarchisten als groep het beste leren kennen tijdens een demonstratieve bijeenkomst voor Salvador Puig Antich, de jonge spaanse anarchist die tot de wurgpaal was veroordeeld. De woorden die op die avond werden uitgesproken door de leden van een anarchistische groep die daar aanwezig was, leken mij eerlijk gezegd niet erg toepasselijk; opgewonden retoriek, ik kan het niet anders zeggen.

Anders was de indruk die ik kreeg van Rudolf de Jong, Anton Constandse en Arthur Lehning. Dit trio heeft voor mij altijd het meest kompetente, serieuze en konstruktieve vertegenwoordigd van het nederlands anarchisme van die jaren. Roel van

Duijn heb ik bewust niet genoemd. Hij is gedurende enige tijd de spreekbuis, of liever gezegd de megafoon, geweest van de nederlandse anarchistische beweging, in de vorm van Provo eerst en later Kabouter. Ik heb hem een keer geïnterviewd voor het madrileense tijdschrift Triunfo. Bij die gelegenheid vroeg ik hem waarom die bewegingen van anarchistische signatuur zich niet konsolideerden in een beweging die in staat zou zijn sociale aktie te voeren in het land. Zijn antwoord was dat provo of Kabouter geen invloed wilde uitoefenen in het land als de prijs daarvoor moest zijn het vormen van een organisatiestruktuur. Toen drong het tot me door dat de voorwaarden er gewoon niet waren voor het ontstaan van een volksorganisatie (geen 'massaorganisatie': dat is iets heel anders) zoals de CNT indertijd in Spanje. Maar toch is niet alles voor niets geweest. Zoals Constandse zei op de avond ter ere van zijn tachtigste verjaardag, er was in Nederland een libertaire atmosfeer verspreid, belangrijker dan men wel had kunnen denken. Want veel Nederlanders zijn uiteindelijk libertair geworden, zonder zich echter zo te noemen of het zelfs maar van zichzelf te beseffen. En is dat niet het belangrijkste voor wie zoals wij denkt dat er geen sociale revolutie kan zijn zonder eerst een mentaliteitsverandering, de enige ware revolutie die er bestaat? Want, wat hebben we eraan een een strukturele revolutie op te leggen als men niet overtuigd is van haar juistheid, en wat voor nut heeft het als de arbeiders de produktiemiddelen overnemen als deze volgens dezelfde principes van uitbuiting van mens en natuur worden aangewend als vóór de revolutie, zoals is gebeurd in de Sowjet Unie en haar satelietstaten?

Om te besluiten, moet ik geloof ik niet verhullen dat de nederlandse anarchisten weinig tot niets hebben bijgedragen aan mijn gedachtengoed. Om de waarheid te zeggen heb ik een groot deel van mijn verblijf in Nederland doorgebracht in voortdurende analyse en steeds diepgaander meditatie over het grote thema van vrijheid tegenover rechtvaardigheid en omgekeerd. Ik geloof dat ik al een jaar of twaalf geleden tot de overtuiging kwam dat propaganda per definitie anti-anarchistisch is en daarom heb ik mij onthouden van het propageren van ideeën; ik heb alleen geschreven over mijn ideeën, daar waar mij de gelegenheid werd geboden. Vanuit deze houding is het makkelijk te begrijpen dat ik niet geleefd heb als een 'militant' in de strikte zin van het woord en dat mijn relaties met nederlandse anarchisten niet verder zijn gegaan dan een meer of minder grote mate van vriendschap met enkelen persoonlijk en mijn bereidheid mee te doen met elk initiatief tot publieke verdediging van antifranquistisch Spanje, hetzij via recitals, publieke demonstraties, lezingen en kursussen of artikelen in speciale nummers van tijdschriften, gewijd aan de spaanse republiek. En niet omdat ik een republikein zou zijn, maar omdat dat de manier was om alle demokratische krachten te bundelen tegen Franco. Ik kom dus terug op wat ik in het begin al zei: Nederland is voor mij een oase van rust geweest, een plaats om na te denken, waar ik mijn ideeën op orde heb kunnen brengen en veel tijd heb kunnen wijden aan mijn geschriften die, ook al zijn ze in de meerderheid werken van kritiek en kunstbeschouwing, toch altijd getuigen van mijn liefde voor de vrijheid, die ook mijn inspiratie vormde voor mijn eerste gedicht over Nederland, waar ik mee afsluit:

Holland (de eerste dag)

Water besloten in geulen
als rietstengels zo smal,
zuivere druk van watermassa's.

Maar het eindeloize snoer van druppels
die ontsnappen uit de spleten
van droom en verdraagzaamheid
rijgt een lied van vrije klanken
die Holland als zangbodem hebben.

De Escuela Nueva in Barcelona. Alle studenten stonden in de jaren zeventig versteld als ze hoorden over het spaanse libertaire onderwijs zoals dat al in de jaren dertig plaatsvond.

CHRONOLOGIE DER GEBEURTENISSEN

Gebeurtenissen die deel uitmaken van de internationale kontekst van de spaanse burgeroorlog zijn kursief weergegeven.

Februari '36:
Volksfront van linkse partijen wint de verkiezingen en installeert regering.

Juli '36:
Opstand van rechtse militairen stuit op massaal verzet van arbeiders, waarin de anarchisten de hoofdrol spelen. Vorming van antifascistische militia (zoals de anarchistische kolonne van Durruti) die naar de fronten trekken om de nationalistische troepen tegen te houden. Arbeiders en boeren kollektiviseren grote delen van de ekonomie, speciaal in Catalonië, Aragon en de Levante. Revolutionaire komitees nemen op veel plaatsen de funktie van de gemeenteraden over. De leiders van de anarchistische CNT en FAI besluiten tot samenwerking met de catalaanse politieke partijen in een 'Comité de Milicias Antifascistas', dat de plaats inneemt van de catalaanse regionale regering.

Duitsland en Italië sturen vliegtuigen naar de rechtse opstandelingen; spoedig volgt omvangrijker hulp. Frankrijk ziet af van wapenleveranties aan de spaanse republiek en neemt het initiatief tot de 'noninterventiepolitiek'.

Augustus '36:
Nationalisten beginnen eerste grootschalige militaire kampagne. De spaanse kommunistische partij verklaart zich, op bevel van de Komintern, tegen de sociale revolutie.

Ook Engeland, Italië, Duitsland een in de eerste instantie de Sowjet-Unie scharen zich officiëel achter de noninterventiepolitiek. Desondanks gaat de duitse en de italiaanse militaire hulp aan de opstandelingen door. De Sowjet-Unie begint druk uit te oefenen op de spaanse regering.

September '36
Irún, San Sebastien en Toledo vallen in handen van de fascisten. De aandacht richt zich op de verwachte aanval op Madrid. Nieuwe regering gevormd onder leiding van de socialist Largo Caballero. Er wordt gekozen voor een 'respektabele demokratie' boven de sociale revolutie. In Catalonië treedt de CNT toe tot de in haar funktie herstelde catalaanse regering.

De Sowjet-Unie besluit zich aktief te gaan bezighouden met de spaanse republiek en zendt haar eerste wapens en adviseurs.

Oktober '36:
Revolutionaire komitees in Catalonië worden weer vervangen door gemeenteraden. De centrale regering besluit de onafhankelijke militia's onder te brengen in een centraal geleid 'Volksleger'; alleen wie dit accepteert krijgt wapens. De buitenste verdedigingslijn van Madrid wordt doorbroken.

November'36:
De regering verplaatst zich van Madrid naar Valencia. De slag om Madrid neemt een aanvang. Anarchisten nemen zitting in de centrale regering; ze bezetten vier ministersposten. Anarchistische leider Buenaventura Durruti gedood in Madrid. Massale demonstraties.

De eerste van de Internationale Brigades, opgezet door de Komintern, zet voet op spaanse bodem en wordt ingezet bij de verdediging van Madrid. Grote hoeveelheden Sowjet-wapens arriveren. Duitsland en Italië erkennen officiëel Franco's nationalistische regime.

December '36:
Kommunisten dwingen de catalaanse regering tot een reorganisatie, waarbij zijzelf de kontrole krijgen over politie en wapen- en voedselvoorziening. Eliminatie van de revolutionair-socialistische POUM uit de regering.

Pravda steunt zuivering van anarchisten en 'trotskisten' in Spanje.

Februari '37:
Kommunisten beginnen kampagne tegen Largo Caballero omdat hij weigert hun advies (onder andere tot centralisering en militarisering van het leger) op te volgen. Malaga valt in fascistische handen.

Maart '37:
Slag om Guadalajara mondt uit in eerste grote republikeinse overwinning. In anarchistische gelederen groeit het verzet tegen samenwerking met politieke partijen en tegen regeringsdeelname. De laatste anarchistische eenheid, de 'Ijzeren Kolonne', accepteert militarisering.

April '37:
Publiek schandaal rond gevangenissen van de kommunistische geheime politie. Caballero onderneemt aktie tegen de kommunistische invloed in het leger en bij de politie. Kommunistische aanvallen op anarchisten in Catalonië.

Mei '37:
In Barcelona en elders in Cataloniё vindt drie dagen lang een gewelddadige konfrontatie plaats tussen catalaanse regeringstroepen, onder kommunistische kontrole, en anarchisten en POUM-aanhangers. Anarchistische leiders blijven thuis en proberen de militante anarchisten over te halen de wapens neer te leggen. De centrale regering stuurt troepen; anarchisten en POUM worden verslagen. Kommunisten brengen in samenwerking met socialisten en republikeinen de regering Caballero ten val en vervangen deze door een nieuwe onder leiding van de rechtse socialist Negrín, die direkt onder hun invloed staat. Negrín probeert met de nationalisten te onderhandelen over een wapenstilstand. Regeringscensuur met betrekking tot de meest wezenlijke politieke diskussie neemt een aanvang-met het verbieden van het blad van de POUM. De CNT blijft in de catalaanse regering, maar trekt zich op besluit van haar leden terug uit de centrale regering van Negrín.

Juni '37:
Centrale regering opent de jacht op POUM-leiders en andere revolutionairen. Massale arrestaties. Bilbao valt in handen van de opstandelingen.

Juli '37:
Europese machten laten hun halfslachtige pogingen om buitenlandse inmenging aan de spaanse grens tegen te houden, geheel varen.

Augustus '37:
Centrale regering heft de anarchistische Raad van Aragon op en stuurt troepen om de agrarische kollektieven in Aragon te vernietigen, het land terug te geven aan privé-eigenaren en de anarchisten te elimineren.

September '37:
Op besluit van de CNT in Aragon begint de heropbouw van de kollektieven.

Oktober '37:
Gijón en Asturias vallen in handen van de nationalisten, die hiermee het noorden van Spanje volledig beheersen. De regering verhuist van Madrid naar Barcelona.

November '37:
Nieuwe golf van repressie tegen de kollektieven in Aragon, waar juist de oogst is binnengehaald.

Britse regering besluit het Franco-regime feitelijk te erkennen.

December '37:
Agrarische kollektieven beginnen weer opnieuw. Republikeinse troepen, met anarchistische eenheden als belangrijk onderdeel, veroveren de stad Teruel op de nationalisten.

Februari '38:
Teruel heroverd door de nationalisten.

Maart '38:
Nationalistisch offensief resulteert in overwinning in Aragon, delen van Cataloniё en de Levante: eerste grote slag voor de republiek.

Nazi-Duitsland bezet Oostenrijk. Oorlogsdreiging voelbaar in Europa.

April '38:
Nationalistische troepen bereiken de oceaan, waardoor republikeins Spanje wordt gesplitst in een noordoostelijke en een centrale zone. Negrín kondigt een dertienpuntsprogramma aan dat in feite bedoeld is om de samenleving van voor de burgeroorlog te herstellen.

Juli '38:
Nationalisten openen offensief in de Levante. Republikeinen lanceren tegenoffensief aan de Ebro.

Sowjet-Unie geeft te kennen dat ze zich wil terugtrekken uit Spanje.

Augustus '38:
Afkondiging van gecentraliseerde staatskontrole op de gekollektiviseerde bedrijven.

September '38:
Het München-Pakt geeft Hitler de vrije hand in Tjechoslowakije. Hiermee geven Engeland en Frankrijk te kennen dat ze bereid zijn andere naties over te leveren aan het fascisme.

Oktober '38:
Processen tegen POUM-leiders beginnen.

November '38:
Einde van de slag aan de Ebro. Valencia behouden, maar republikeinse troepen uitgeput.

December '38:
Nationalistisch offensief in Cataloniё.

Januari '39:
Barcelona uit handen gegeven aan de nationalisten.

Februari '39:
Cataloniё geheel in nationalistische handen. Velen vluchten naar Frankrijk.

Maart '39:
Negrín keert uit Frankrijk terug naar de centrale zone en benoemt kommunisten tot militaire leiders. Coup tegen Negrín-regime en de hem steunende kommunisten in Madrid, onder andere door anarchisten. Vorming van de Nationale Verdedigingsraad. Nationalistische troepen komen Madrid binnen. Algeheel offensief van de nationalisten.

April '39:
Voltooïng van de fascistische machtsovername in Spanje.

Augustus '39:
Sowjet-pakt met Nazi-Duitsland.

September '39:
Duitsland en Rusland vallen Polen binnen. Engeland en Frankrijk verklaren Duitsland de oorlog.

19 juli 1936 is niet alleen de dag waarop de spaanse burger-oorlog uitbreekt, maar ook de dag dat in Spanje een sociale revolutie begint die met name wordt gedragen door de CNT. Met meer dan twee miljoen leden is deze anarcho-syndikalistische vakbond de belangrijkste politieke faktor in republikeins Spanje. Rechtse noch linkse partijen wensen deze revolutie, die wel de 'verzwegen revolutie' wordt genoemd.

Terwijl kazernes worden bestormd en het bewapende volk kolonnes vormt, die de fascisten verjagen, worden met name in Cataloniё en Aragon de fabrieken en landbouwbedrijven in zelfbeheer genomen. Na korte tijd overtreft de produktie het oude nivo. De kollektieven vormen de fundamenten die de oorlog tegen Franco dragen. Mensen die erbij betrokken zijn geweest vertellen over de kollektieven, hoe de aanvankelijk vrijwillige milities worden omgevormd tot een gedisciplineerd leger, over hoe de kommunisten de revolutie in bloed hebben gesmoord, over de rol van de kerk en de repressie onder Franco.

Ook van de diskussies die er met betrekking tot de spaanse burgeroorlog in links Nederland gevoerd worden doen direkt betrokkenen verslag.
Met bijdragen van o.a. Federica Montseny, indertijd minister van gezondheid namens de CNT, en van Félix Carrasquer, die als CNT-er betrokken is geweest bij het libertair onderwijs en daarvoor onder Franco meer dan twintig jaar gevangen heeft gezeten.

f 12,50